Născut în URSS.
În loc de introducere

Am plecat din această țară în 1990. Parafrazîndu-l pe Vladimir Maiakovski, aș putea spune: priviți, invidiați-mă, și eu am fost cetățean al Uniunii Sovietice. URSS este țara, patria în care m-am născut și am trăit. Este o țară ce nu te poate lăsa indiferent, dincolo de relația pe care ai avut-o cu ea, fie că o iubești sau o urăști. Sper că ceea ce urmează nu e nici dragoste, nici ură, dacă există vreo deosebire între ele, căci indiferență cu siguranță nu va fi.

Uniunea Sovietică nu a fost doar o țară, a fost mai mult decît atît, a fost cel mai mare proiect politic utopic al modernității. Ea te face să te minunezi, te fascinează, iar fascinația pentru ea lasă urme și răni adînci. Cum ar spune prima inteligheție revoluționară de după 1918, acolo nu arta imita viața, ci viața trebuia să devină artă. Acolo am trăit cu toții cea mai grandioasă scriitură politică a secolului XX, cu avînturi eroice, cu eforturi inumane, cu tragedii cutremurătoare, cu victorii și înfrîngeri sîngeroase. Acolo am trăit o scriitură în care toți am fost contemporani unii cu alții. Eroii noștri, personalitățile și personajele, cuvintele și lucrurile, indiferent de perioada reală în

care s-au născut și au trăit, au locuit alături de noi în aceeași *komunalkă* numită URSS, fiind simultan și precursorii, și contemporanii noștri.

Am fost martorul unuia dintre cele mai utopice proiecte ale omenirii, am fost martorul unui proiect neterminat și am văzut gloria și decăderea acestei utopii. Despre ea voi încerca să povestesc cîte ceva. Toate lucrurile scrise aici sînt povestite dintr-o dublă experiență, care nu este neapărat singulară. E vorba, pe de o parte, de o experiență directă, a cetățeanului care a locuit în spațiul sovietic, iar de cealaltă, de o experiență livrescă, mediată cultural. Împreună m-au definit ca pe un produs *made in URSS*. Este aproape imposibil să le deosebesc. Povestesc, în același timp, din perspectiva unui *homo sovieticus*, un produs al acestei țări și culturi. Și îmi propun să nu apelez direct la instrumentarul intelectual achiziționat mai tîrziu.

Ceea ce încerc să fac este un fel de arheologie a vieții de zi cu zi a Uniunii Sovietice, ca o metaforă a culturii și civilizației sovietice. Textul ce urmează, scris în maniera unui „gen eretic", încearcă să sintetizeze teme, eroi, situații, amintiri, lucruri și cuvinte-cheie sub forma unor piese de puzzle. Deși fiecare piesă-text poate fi citită separat, întregul nu poate fi văzut decît montînd piesă cu piesă. Acest ansamblu nu are pretenția de a construi o imagine exhaustivă, obiectivă și exactă a ceea ce a fost cultura sovietică. Este o arheologie subiectivă, personală, care vrea să ofere doar contururi, starea de spirit, modul de a gîndi și de a vorbi caracteristice unei culturi, să creioneze mentalitatea culturală sovietică. Această arheologie nu propune o cheie de înțelegere, o judecată morală

sau valorică, ci doar induce o familiarizare ce ne poate ajuta pe toți să înțelegem mai bine ce a fost Uniunea Sovietică și ce înseamnă lipsa ei.

Firește, riscul de a vorbi despre viața cotidiană dintr-un timp trecut presupune, involuntar, o anumită stare de nostalgie. Dar, mai întîi, nostalgia, în calitate de concept, intră în contradicție directă cu un *homo sovieticus*, din simplul motiv că nostalgia este o utopie îndreptată spre trecut, pe cînd el lucrează cu utopii îndreptate spre viitor. Și, în al doilea rînd, nostalgia, ca formă de întoarcere *acasă*, e imposibilă, căci pentru noi, *homucușii*, nu mai există *acasă*. Iar dacă există o nostalgie, aceasta nu e una care urmărește să reconstruiască trecutul, ci una care vrea să povestească amintirea, trecutul. Și, cum, teoretic, nostalgia nu este departe de ironie, căci ambele lucrează cu dubla contemplare a obiectului și subiectului, le combin și mă uit înapoi cu o privire nostalgic-ironică.

Privind înapoi, îmi dau seama că, odată cu dispariția Uniunii Sovietice și a comunismului, s-a pierdut ceva. N-aș putea să vă spun ce. Poate că s-a pierdut un anumit patos, un anumit mod de a vedea lucrurile și de a trăi viața de zi cu zi, poate entuziasmul de a mai crede în idealuri, poate un anumit fel de a suferi. Nu sînt capabil să identific pierderea, trăiesc însă tristețea acestei pierderi. Cred cu o oarecare convingere că s-a pierdut ceva esențial și semnificativ din experiența noastră umană. Însă această pierdere nu poate fi nici înlocuită și nici reabilitată. Cu un oarecare efort cred că această pierdere nu poate fi decît înțeleasă.

Din cînd în cînd mai vreau să iau un bilet spre URSS, însă de fiecare dată trebuie să-mi reamintesc că așa ceva nu se mai vinde. Nici un tren, nici un

avion și nici un drum nu mai duc spre URSS, din simplul motiv că Uniunea Sovietică nu mai există. Singura formă de a-mi vizita țara este legată de memorie. Textul ce urmează e povestirea acestei amintiri, a acestei aventuri incredibile.

Pionieri *forever*

Pe cuvîntul meu de *Pioner* dacă vă mint! În ziua în care a trebuit să devin *Oktombrel* (un fel de Șoim al patriei), în primul an de școală, nu știu cum se face că am lipsit. Așa că am suferit, înțelegeți, că n-am participat la ritualul prin care devii *nepoțel al lui Ilici*. Dar am fost trecut automat în rîndurile oktombreilor și am purtat cu mîndrie și demnitate acea insignă, steluța roșie cu chipul cîrlionțat, blond și angelic al copilului Valodia Ulianov.

DA – a fost copil și Lenin
DA – a fost și el școlar
Și în geanta sa pe vremuri
A purtat ABeCeDar

Am trecut cu brio această perioadă, am fost un elev excelent, cuminte și, ca rezultat, am fost premiat an de an cu *Diplomă de merit*.

Am crescut și a trebuit să trec în următoarea fază: să devin *Pioner*. Alt *nivel*, alte responsabilități. Aveam atîtea exemple de pionieri-eroi care s-au sacrificat pentru Patrie! Cine a fost Pionier știe cel puțin cinci-șapte nume de *pionieri-eroi*: Valodea Dubinin, Marat Kazei, Valea Kotik, Zina Portnova, Lionea Golikov. Și, cum toți am fost pionieri, știm aceste nume la orice oră din zi sau din noapte. Ce moment solemn, ce

emoții, cînd a trebuit să depunem jurămîntul! Cîtă pregătire. „Eu, Vasile Ernu, intrînd în rîndurile Organizației Pionierești a Uniunii Sovietice, în fața tovarășilor mei, jur solemn: să-mi iubesc Patria. Să trăiesc, să învăț și să lupt, așa cum ne-a îndrumat marele Lenin, așa cum ne învață Partidul Comunist. Întotdeauna să îndeplinesc legile pionierilor Uniunii Sovietice…". Mai departe puteți spune voi.

Vechea insignă de *Oktombrel* a fost înlocuită cu o altă insignă, în care tînărul Valodia Ulianov a devenit maturul Vladimir Ilici Lenin. „E clar că responsabilitățile vor crește" – m-am gîndit eu. Și mi s-a pus în jurul gîtului acea purpurie cravată pionierească. Goarnele au sunat, tobele au bătut. Șefa detașamentului de pionieri, cu mîna la frunte, a strigat: „Pionieri! La luptă, pentru cauza lui Lenin, fiți gata!" și noi, în aceeași poziție, am răspuns în cor: „Întotdeauna, gata!". Și am cîntat împreună un cîntec cu nopți albastre, cum că noi sîntem copii de muncitori și sîntem fericiți. Avea să devină imnul nostru: „*Svesti kastrami/ Sinie noci/ Mî pionerî/ Deti rabocih*".

Primele zile cu cravată pionierească au fost cum au fost. Chiar ne plăcea. Dimineața mamele noastre le călcau frumos, mai tîrziu făceam și noi acest lucru, după care le legam cu un nod perfect. Era o mare artă să știi să faci nodul perfect. Unii dintre noi, cei mai șmecheri, știau să lege cravata în stilul *cowboy*. Pentru asta eram sancționați. Treptat, o uitam acasă, sau aruncată prin sălile de sport, sau prin geantă, sau mototolită prin buzunare. Și iarăși veneau sancțiunile. Pionierul trebuia să respecte niște reguli, trebuia să fie un exemplu de comportament. Totul trebuia să fie ca în cărțile și filmele care ne-au impresionat atît de

mult. De cîte ori n-am citit cartea lui Arkadii Gaidar *Timur și echipa sa*! Biblia Pionierului sovietic. Dar filmul nu l-am văzut de nenumărate ori? În viața de zi cu zi e greu să calci pe urmele acestor eroi.

Și totuși, viața de Pionier avea farmecul ei. Încercam să luăm exemplul acestor eroi. Aveam detașamente organizate. Mergeam să ajutăm o bătrînă fie la săpat în grădină, fie să-și aranjeze lemnele. Mai organizam colectarea de maculatură, fier vechi, semințe de salcîm, flori de mușețel. Era o adevărată competiție. La fier vechi și maculatură băteam tot. De ce? În cazul meu, tata era responsabil cu aprovizionarea magazinelor și aveam acces la maculatura din magazinele din zonă, iar tatăl unui coleg era un fel de șef la atelierul de reparație a utilajelor grele. Vă dați seama cîtă hîrtie și cît fier aveam. Am repurtat victorii pe toate planurile. Eram micii stahanoviști. Pe de o parte, am cîștigat competiția, iar pe de altă parte, am înțeles cît de important e să ai oameni bine plasați. Partidul nu te uită. Dar competițiile sportive? O adevărată sărbătoare. Sau jocurile militaro-sportive *Zarnița* sau *Arlionok*? Am fost căpitan și am ajuns cu echipa în finalele regionale. Dar jocurile *KVN*, *clubul celor veseli și ingenioși*? Cît am mai jucat! Iar despre „mersul cu cîntec, înainte, marș" de 23 februarie, Ziua Armatei Roșii, ce să mai zic! „Detașament, drepți!" „Detașament, alinieeerrea!" „Detașament, la drrreeapta!" M-au obosit, dar mi-a plăcut.

Venea vara și plecam cu toții, organizat, în taberele pionierești. Acolo scăpam de părinți și de cei mari. Firește, aveam *pionervajatie*, șefii de pionieri, de tabere, dar o să vă spun un secret. Mereu erau studente tinere, în practică pedagogică, pe care era o

plăcere să nu le superi. Toate una și una, de le visam și noaptea.

Am fost și eu în tabăra de pionieri, dar, din păcate, nu la *Artek*.

Prima mea pereche de *djinsî*

Prima mea pereche de blugi sau, cum le spuneam noi, *djinsî* e legată de intrarea Uniunii Sovietice în Afganistan. Asta s-a întîmplat în anul 1979. Trupele sovietice au intrat să apere Revoluția socialistă de la Kabul. Jocul era simplu. Ce *eliberam* noi se chema ocupație pentru țările occidentale, iar ce *eliberau* SUA era ocupație pentru noi. Mă rog, vorbeam limbi diferite sau, mai degrabă, aceeași limbă, dar înțelegea fiecare ce dorea, în funcție de interes. În anul 1980, fratele meu a fost înrolat în armată. Înrolarea se făcea la vîrsta de 18 ani, iar stagiul militar dura doi ani la trupele obișnuite și trei ani la marină. Locul unde urma să desfășori activitatea militară era o necunoscută și aflai abia cînd ajungeai acolo. Puteai ajunge, în varianta fericită, în Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia sau, în varianta mai puțin fericită, în zone din îndepărtata Siberie. Cum spunea un vecin al meu: „Eu am făcut armata acolo unde se înhamă cîinii". Era dintr-o altă lume, la o zi cu avionul. Dar varianta cea mai dură pentru vremea aceea era Afganistanul. Fiindcă erau mari șanse să nu te mai întorci. Și fratele meu exact acolo a fost trimis. Cîteva luni la Termez, un orășel din Republica Uzbecă, la hotar cu Afganistanul, după care direct în Kabul. Să lupți cu

mujahedinii nu-i deloc ușor. Fotografiile erau înfricoșătoare: mașini arse, sate arse, oameni morți, iar soldații – înarmați pînă-n dinți.

Acolo, în Afganistan, în acea țară săracă și uitată de Dumnezeu, spre deosebire de URSS, se găseau mărfuri pentru care la noi trebuia să depui un efort imens și să plătești sume considerabile ca să le ai. Existau multe mărfuri care tentau, de la ochelari de soare pînă la casetofoane SONY, însă nimic nu era mai dorit și mai respectat ca o pereche de *djinsî*. *Djinsî* era cea mai rîvnită marfă pe care și-o dorea cetățeanul sovietic al acelor vremuri. Soldații neînfricatei Armate Roșii făceau contrabandă cu aceste obiecte. Așa am ajuns să am, la o vîrstă foarte fragedă, ceea ce aveau fie numai copiii celor „foarte bine plasați", fie ai celor care aveau treabă cu străinătatea sau ai *speculanților*.

Din cauză că fratele meu nu primise permisie, așa cum în mod normal se acorda soldaților sovietici, tatăl meu s-a dus pînă la Termez să îl vadă. La întoarcere, mi-a adus de la el o pereche de *djinsî*. Nici în cele mai plăcute visuri nu văzusem ceva mai frumos! Imaginați-vă, eu, un puști cam de 10 ani, să umblu în pantaloni de care nici fiul directorului nu avea – și nici măcar cel al primului secretar de partid. Cred că eram printre primii din școala mea care purtau așa ceva. Oricum, la vîrsta aceea, sigur eram primul. Toată lumea mă invidia. De la colegele și colegii surorii mele din ultimul an de școală și pînă la colegii și mai ales colegele mele de clasă. Primii mei *djinsî* au făcut o adevărată senzație.

Mai tîrziu, adolescent fiind, am primit o cămașă de blugi. A fost mai mult decît un răsfăț vestimentar.

Așa ceva se găsea foarte greu și, bineînțeles, era foarte scumpă. Pe buzunarul din stînga avea o emblemă mică pe care scria *Lightman*. De unde să știe producătorul american, dușmanul nostru de moarte, că nicăieri nu s-ar fi potrivit mai bine acest nume decît în URSS? Aceste obiecte ne-au luminat într-adevăr viața.

Primii blugi pe care i-am văzut însă ori, mai bine spus, de care-mi amintesc că i-am văzut sînt cei ai fratelui meu. Fratele meu, după ce terminase școala, se decisese să-și cumpere o pereche de *djinsî*. Începuse să facă parte din categoria acelor *blatnoi*, băieții șmecheri, respectați de toată lumea. Avea toate atuurile. Era isteț, avea calități de lider și nu știu cum făcea că-i punea pe toți la punct, iar pe deasupra, mai era și sportiv. Avea totul, îi mai lipseau doar pantalonii de *djinsî*. Pentru un băiat din categoria lui, viața își pierdea automat sensul dacă nu reușea să aibă așa ceva. Iar ca să faci rost de ei, aveai nevoie de bani și cunoștințe care să te ajute să-i procuri. A lucrat o vară, a strîns bani și a plecat la Odessa. Cum ar spune Ostap Bender: „Contrabanda? Toată contrabanda se găsește pe strada Malaia Arnaușkaia din Odessa". În *talciok*, piața neagră din Odessa, găseai orice. Aici vedeai fața nevăzută a țării. Bani să fi avut, iar cetățeanul sovietic numai de bani nu ducea lipsă. Așa s-a întors el cu o pereche de *djinsî*, *Made in USA*. O culoare pe care nu o voi uita niciodată. Credeți că astăzi se mai fac blugii de altădată? Nici capitaliștii nu mai sînt ce-au fost. Și ce material aveau! Tare, „de stăteau singuri în picioare". La spate, o etichetă de piele pe care era desenat un pod imens și pe care scria cu litere mari străine (literele *noastre* erau chirilice),

Brooklyn. Probabil era numele mărcii. Habar n-aveam ce înseamnă și ce vrea să zică, însă pentru mine *Brooklyn* a rămas un nume magic. Un cuvînt venit dintr-o altă lume, o altă realitate pe care nu puteam nici măcar să mi-o imaginez. Cuvintele, dar mai ales obiectele aveau asupra noastră o fascinație inexplicabilă.

Astăzi îmi cumpăr din cînd în cînd cîte o pereche de *djinsî*. Îmi cumpăr totuși foarte rar – și nu din cauza banilor. Am vrut foarte mult să am o geacă de blugi. M-am visat în geacă de blugi. Eram o altă ființă cînd purtam această geacă. Însă acest lucru se întîmpla în vis. Nu mi-am cumpărat-o niciodată. Am primit una mai tîrziu, dar o port foarte rar. De ce? Cînd merg în magazine și văd grămezile de blugi de acolo mă ia cu amețeală. Cîtă desconsiderare față de aceste lucruri care cîndva au fost sacre pentru noi! Îmi cumpăr rar *djinsî* ca să nu „strivesc corola de minuni" a perioadei mele comuniste. Capitalismul ăsta ne-a stricat de tot. Ne-a distrus una dintre cele mai mari plăceri, plăcerea de a avea lucruri obținute cu greu.

Vacanță, tabără dragă

Școala începea întotdeauna pe data de 1 septembrie și se termina în ultima zi din mai. Prima zi de școală debuta cu o festivitate impresionantă. Toți, îmbrăcați frumos și cu cîte un buchet de flori în mînă, mergeam la *careul* oficial, unde se dădea *Primul clopoțel.* Fetele cu fundițe și cu uniforma compusă dintr-o rochiță maro și un șorțuleț alb, iar noi în costumele albastre cu cămașă albă. Toți aveam cravate pionierești, cu excepția primelor clase, care erau *Oktombrei*, și a celor din ultimii ani, ce erau deja *Komsomoliști.* Copiii se așezau în grupuri, în stil milităresc, de la clase mai mici la clase mai mari, pe terenul de sport din spatele școlii. Se țineau discursuri, iar la final avea loc un ritual al *Primului clopoțel.* Doi elevi din ultimul an de școală urcau pe umăr alți doi elevi din prima clasă (băiat și fată), care sunau din cîte un clopoțel în mînă, și alergau cu ei pe umăr, de-a lungul terenului de sport. Emoționant moment. După care dădeam florile, în funcție de ce vîrstă și ce obligații aveam. Așa începea anul școlar, iar la sfîrșit, un alt ritual asemănător închidea anul. Venea vara, trei luni de joacă și distracție.

Cu toții plecam în taberele pionierești, mai ales cei care nu aveau bunici sau rude la țară. Acolo era o

altă distracție. Taberele de vară erau în general așezate în diverse locuri pitorești: la mare sau la munte, lîngă un lac sau lîngă o pădure. Toate cele patru tabere pe care le-am vizitat în anii mei de școală aveau structura și logica lor de organizare simple. Mai întîi, tabăra avea un spațiu bine delimitat. Era ca un mic sătuc de vacanță. În spațiul taberei existau dormitoare (*palata*) unde erau aranjate două rînduri de paturi în care încăpeau un număr destul de mare de copii, băieții separat, fetele separat. Baia și dușurile erau comune, dar repartizate pe sexe. Pe ușa băieților scria mare *M*, iar pe ușa fetelor *Ж*. Tabăra era dotată cu locuri de joacă, în principal axate pe sporturi de echipă, un cinema – teatru de vară, o cantină mare și diverse alte lucruri.

În camere eram cazați oficial după principii geografice sau de vîrstă, după care începea o adevărată competiție internă – care și unde, lîngă cine să stea. Iar o zi din viața unui Pionier din tabără arăta cam așa. Trezirea era, cred, pe la 7.00. Prosopul, trusa cu necesarul pentru *tualeta* de dimineață și fuga la baie. În general, erau amenajate băi în aer liber, căci era vară. Adică un soi de perete lung pe care erau întinse niște țevi de care atîrnau robinete. Spălarea pe față și pe dinți și fuga la „înviorarea de dimineață". Urma puțină mișcare, un soi de gimnastică, *educație fizică*, exerciții elementare, și fuga înapoi în *palată*. Era timpul să mergem la masă. Cred că pe la 8.00-8.30 mergeam la masă. Întotdeauna deplasarea se făcea organizat, în grup și încolonați. În majoritatea cazurilor ne deplasam cu cîntec în marș – *zapevaia*, cum spuneam noi – sau făcînd acele recitaluri faimoase care seamănă cu ceea ce vedem astăzi în filmele americane despre armată. „Un, doi" (striga comandantul ales dintre noi), „Trei, patru"

(strigam noi toți în cor), „Trei, patru" (comandantul), „Un, doi" (noi), „Cine pășește în rînd unit" (comandantul), „Detașamentul nostru de pionieri" (noi). Aveam un întreg recital de acest stil pe care-l știam foarte bine și care rima perfect în limba rusă.

În cantina destul de încăpătoare, aveam repartizate mese pentru fiecare grupă. După ce mîncam, fie urma o perioadă de timp liber, fie se organiza ceva. Jocuri, pescuit, discuții și multe alte ocupații pe care copiii le inventează pe loc. La amiază, pe la ora 13.00, iarăși, organizat și cu un cîntecel, o luam tiptil-tiptil spre cantină pentru *obied/prînz*, după care venea *ora de odihnă*, ce era un mare chin fiindcă trebuia să dormim sau, cel puțin, să stăm cuminți, întinși în pat. Grea încercare pentru un mic regiment de copii care stau în aceeași cameră. După trezire și ceva vînzoleală urma un fel de masă care mie mi se părea foarte stranie. Din nou plecarea la masă pentru *poldnik*. *Poldnik*-ul era un fel de „ceaiul de la ora 5" care era pe la 16.00, adică ni se dădea un ceai ori un *kiseli* (suc) cu ceva biscuiți, *prianiki* (turte dulci) sau alte lucruri de genul acesta. Oricum, *poldnik*-ul, nefăcînd parte în mod normal din tabieturile noastre obișnuite, părea ceva de pe altă lume. Și iarăși timp liber, în care în mod normal se organiza ceva, și iarăși o masă pe la 18.30. După care un film, un joc, o discotecă, o distracție și venea noaptea și urma *stingerea*, ce se termina cu rugămințile *pionervojatei* să ne culcăm.

Era greu să adormi din mai multe motive. Mai întîi, din cauză că nimeni nu era dispus să fie primul. Nu dădea bine. Și apoi, cum să adormi dacă era atît de vesel cu colegii și toată lumea avea de povestit

ceva! Și, nu în ultimul rînd, dacă adormeai primul, aveai toate șansele să te trezești cu pastă de dinți pe piept și pe față. Vă spun că ustură și, în plus, rîd toți colegii de tine. Ăsta era unul dintre ritualurile taberelor pionierești. În ciuda faptului că exista o convenție care spunea că numai în noaptea lui Neptun, cînd se făcea un fel de bal mascat, se putea utiliza pasta de dinți pentru a-i mînji pe colegii care adormeau mai devreme, convenția nu se respecta în totalitate. Acea noapte, în principiu, le-o rezervam fetelor.

Dincolo de faptul că toate taberele aveau aproximativ același model, exista totuși una care a fost modelul ideal, pentru pionierii-model. Tabăra se numea *Artek* și orice copil sovietic visa să ajungă acolo. Această tabără se afla în peninsula Crimeea, pe malul Mării Negre. Era o tabără internațională unde veneau copii din mai multe țări, cu preponderență din URSS și țările socialiste. Pentru a ajunge acolo era nevoie să ai, pe lîngă rezultate excepționale la învățătură și bună purtare, și multe alte recomandări extrașcolare. Cred că de la noi din școală au mers doar cîțiva copii care aveau, pe lîngă rezultate bune la învățătură, și părinți cu un grad de educație politică destul de ridicat. Să recunoaștem, existau nedreptăți sociale pînă și în URSS. Vorba portarului de la cămin, revoluționar bătrîn: „Dacă ar mai trăi Lenin, pe toți birocrații ăștia i-ar trimite în Siberia". Cine știe? Eu n-am ajuns acolo ca *Pioner*. Adică în Artek. N-a fost să fie. Mai tîrziu, în una dintre călătoriile mele prin Crimeea, am fost să-mi văd visul copilăriei. Locul arăta așa cum mi-l imaginasem, puțin mai scorojit, dar rezonabil. Mi-ar fi plăcut să fi ajuns atunci, dar cine știe cu ce prieteni m-aș fi ales.

Jvacika

Am mestecat *jvacika* prima dată la 8 ani. Recunosc că m-a impresionat, însă ceea ce mestecasem eu atunci era ceva diferit de *jvacika* obișnuită, de 15 kopeici, de la magazinul din colțul străzii. Era ceva special. Ca să vă dați seama: pe ambalaj erau niște litere diferite de ale noastre (asemănătoare cu cele de pe genericul filmelor americane), foarte viu colorate.

Prietenul meu Leova s-a prins de șmecherie și a început primul său *business*, în clasa a II-a, cumpărînd chewing-gum *Made in URSS*, pe care o colora și le-o vindea colegilor din clasă sau, mai degrabă, o schimba pe alte obiecte. Era prezentată sub acea titulatură care ar fi bătut orice reclamă a vremurilor noastre: *innostranaia*, adică străină, din străinătate. Probabil lui Leova de acolo i se trage. Astăzi face afaceri în SUA. Din cînd în cînd mă mai sună de la New York și spune că vrea să vină acasă ca să bea un vin.

La grădiniță, de exemplu, cînd eram întrebați de *tovarășa educatoare* ce vrem să fim cînd o să creștem mari, Leova avea un răspuns standard la care n-a renunțat niciodată: „Cînd voi fi mare, eu o să mă fac diplomat". „Și de ce, mă rog, Leova, vrei tu să fii diplomat?", întreba Zinaida Vasilevna. Și Leova răspundea cu un sentiment de superioritate, încercînd

să ne facă invidioși: „Ca să aduc multă, multă *jvacikă*". Și, apropo, cînd Leova a ajuns la New York, primele obiecte cumpărate pentru apartamentul său au fost: un automat care vinde gumă și Coca-Cola și un telefon cu fise.

Însă ce m-a impresionat cel mai mult a fost *jvacika* sub formă de țigări, primită prin clasa a III-a de la fratele meu, care făcea stagiul militar în Afganistan. Asta era prea de tot. A făcut furori. Suflete zdrobite, invidii peste invidii, admirații și neplăceri, doar de la un simplu obiect, astăzi mult prea banal, pe care noi îl numeam *jvacika*.

Buratino, *Habarnam*, *Ariciul în ceață*… sau bunele, blîndele vremuri

În limba țării, așa numeam noi amintirile: bunele, blîndele vremuri, vremurile în care ne simțeam noi bine, fericiți și despre care ne făcea o mare plăcere să ne reamintim. Prin oricîte greutăți ai fi trecut, vremurile de altădată ți se par minunate. Printre aceste vremuri blînde și bune este și copilăria. Și nimic nu ne-a făcut mai fericită copilăria decît eroii din cărți și desene animate. O să vă povestesc despre cîțiva dintre ei, micii mei prieteni și eroi sovietici, care au stat alături de mine la bine și la rău.

Buratino! Poate voi nu știți cine este *Buratino*, însă orice copil sau cetățean sovietic știe. El a citit de nenumărate ori cartea, a văzut la nesfîrșit filmele cu acest erou și știe pe dinafară *fraze înaripate* și cîntece din film. *Buratino* este echivalentul sovietic al eroului italian *Pinocchio*, adaptat și repovestit în manieră sovietică de unul dintre cei mai importanți scriitori din prima perioadă a URSS, Alexei Tolstoi. Cartea (1936), ca și prima variantă a filmului (1939), s-a numit *Cheița de aur*, iar ecranizarea cea mai faimoasă, *Aventurile lui Buratino* (1975). Alexei Tolstoi, care e

un autor „serios", cu rădăcini mai degrabă în ceea ce se cheamă *Epoca de argint* a Rusiei decît în noul val postrevoluționar, a reușit să creeze un personaj care va deveni unul dintre cei mai faimoși eroi. *Buratino* a devenit și a rămas un personaj-cult al Uniunii Sovietice.

Înainte de toate, ar trebui remarcat un lucru interesant. În URSS a apărut un fenomen straniu, datorită unei puternice presiuni din partea cenzurii. Mulți scriitori importanți, specializați în ceea ce am putea numi „proză pentru publicul matur", s-au refugiat în literatura pentru copii. Rezultatul a fost apariția unei literaturi excelente. Așa au apărut *Buratino*, *Ceburașka*, *Habarnam*, *Ariciul în ceață* și mulți alții, eroi iubiți în aceeași măsură de copii și de maturi.

Ca și în povestea lui Collodi, *Buratino* este o creație din lemn, o păpușă care prinde viață în mîinile lui *papa Karlo*. Prinde viață și pleacă în lume, într-o adevărată aventură. Ajunge la un teatru de păpuși și acolo i se spune cine este, i se deschid ochii. Acolo înțelege că este doar o păpușă. Dar asta nu-l supără, el e mereu vesel și entuziast. *Buratino*, această primă copie fără original care acceptă acest lucru, devine un *Stalker* tarkovskian al lumii copilăriei noastre. Nu excelează în inteligență, dar e modest, plin de curaj, creativ și foarte vioi. Apare din nimic sau mai degrabă dintr-o buturugă de lemn, fără o educație prestabilită, fără reguli ale binelui și răului învățate. El devine un mic ștrengar care pune la încercare toate regulile existente. El ne dă o lecție de viață încîntătoare. Nu omoară monștri, nu e supererou, nu salvează omenirea de la moarte. Devine eroul preferat prin gesturi

simple, banale, modeste. Iar fraze precum „sărmanul Buratino", „bogatul Buratino", „am niște gînduri mici, mici, mici" au devenit cunoscute și rostite de toți cetățenii sovietici, de la copii și pînă la bunici.

Tortil, unul dintre eroii poveștii, discută cu *Buratino*:

— Vai de tine, prostuțule! Ai părăsit școala și nici măcar nu știi să numeri.

— Ba știu! Numai că acum nu am ce număra. Însă, cînd aveam bani, știam să număr pînă la cinci!

— Înseamnă că vrei să fii bogat!

— Ba nu, nu vreau deloc!

— Atunci, scuză-mi curiozitatea, dar de ce ai nevoie de bani?

— Ca să cumpăr un teatru!

— Și tu crezi că se poate cumpăra un teatru?

— Dar oare tu nu știi că se poate cumpăra orice cu bani?!

Cînd a apărut filmul *Cheița de aur*, a fost o adevărată euforie. Unde mai pui că muzica și versurile au fost scrise de însuși Bulat Okudjava. *Buratino*, *Malvina*, *Barabas Karabas*, toți au devenit eroi care au prins glas, iar vioiul *Buratino* a devenit eroul inconfundabil al culturii sovietice. *Buratino*, în varianta filmului, prin naivitatea amestecată cu puțină obrăznicie, reușește poate cel mai bine să lupte împotriva stereotipurilor și prostiei cotidiene.

Mai este un lucru interesant în legătură cu *Buratino*. El a devenit, cum era și de așteptat, un erou de prim rang al bancurilor sovietice. Mare parte a bancurilor care îl au ca protagonist au o tematică sexuală. *Buratino*, naiva păpușă de lemn, cu un nas

tare și lung, devine sex-simbolul Uniunii Sovietice. Intelectualilor sovietici le plăcea să remarce: „Casanova este un Buratino răsturnat". Foarte curios.

Mai există un scriitor din gama celor „serioși", ce se apucă să construiască un erou „neserios" care în scurt timp va bate toate recordurile de editare. În 1957, apare cartea autorului Nikolai Nosov *Aventurile lui Habarnam și ale prietenilor săi*, iar eroul *Habarnam/Niznaika* devine un adevărat Ostap Bender al copiilor. Nosov se refugiază în literatura pentru copii și inventează o poveste, o lume utopică descrisă destul de didactic, dar în care plasează un erou neobișnuit, mai degrabă un antierou, ce va fi adorat de copii. Maturii îl vor citi într-o altă cheie.

Cine-i *Habarnam*? Știu că e cunoscut și peste hotare, iar pentru cei care nu au auzit de el voi spune cîteva cuvinte. Imaginați-vă un erou de poveste al anilor '60, care nu e decît echivalentul „elementelor informale", al celor numiți *stiliaga*. El e îmbrăcat după ultimul răcnet al modei, condamnată de oficialități: poartă o șapcă mare și albastră, pantaloni în stilul *kanareika* și o cămașă portocalie, peste care atîrnă o cravată verde. El nu corespunde prototipului de erou cuminte și educat, care luptă pentru nu știu ce idealuri. Ba din contră. *Habarnam* nu face eforturi pentru a învăța sau a munci și nu prea intră în rîndul „lumii bune". El învață din mers, se adaptează repede, e autodidact și se descurcă de minune tot timpul. Este autentic, încearcă, greșește și uneori reușește. Nu este un erou perfect și poate de aceea l-am iubit atît de mult. Veșnicele certuri dintre *Habarnam* și *Știetot* seamănă mai degrabă cu ceea ce exista și era specific culturii sovietice: lupta dintre oficial și neoficial. Muzica

lui sună straniu, pictura lui e caricaturală și neînțeleasă, căci nu are trăsăturile artei „adevărate". Cuvintele pe care le alege pentru rimă nu au nimic de-a face cu „realismul", ceea ce îl supără pe *Știetot*. Cînd *Știetot* aude că în versul lui *Habarnam* el sare peste oiță după ce a sărit peste rîuleț, este revoltat: „De ce spui neadevăruri despre mine?". *Habarnam* îi răspunde: „Nu striga, e doar un cuvînt ales pentru rimă!".

Ceea ce mie mi se părea extraordinar în această poveste era că m-a făcut să cred că acea lume exista cu adevărat. De fapt, era o lume pe care, cînd eram copil, o așteptam, trebuia numai să vină cineva să mi-o dăruiască, să mi-o arate. Cînd am citit-o prima dată, totul mi s-a părut cunoscut, intim, iar personajele aveam impresia că le știam de mult. Era o lume în care mă regăseam perfect, pe care o uitasem și pe care Nosov mi-o reamintise. *Habarnam* e copilul perfect, care, chiar dacă nu reușește de prima dată, nu renunță și încearcă din nou. Iar după ce reușește, încearcă lucruri noi. El depășește stereotipurile și e mereu în căutare de noi experiențe. Nu învață formule de succes pentru a reuși în viață, nu știe decît o cale, aceea de a fi creativ. Eroul nu este un tip calculat și echilibrat. (Vorba unui prieten: un măgar mort este perfect echilibrat.) *Habarnam* e eroul de care nu te plictisești niciodată, pentru că este imprevizibil precum viața.

Și mai există o observație interesantă legată de opera lui Nosov. După primul volum, el a continuat, cu o serie de scrieri, aventurile lui *Habarnam*. Am auzit recent o interpretare într-o grilă politică (V. Gubailovski) a unui fragment din cărțile lui Nosov. Vă amintiți de *Orașul Soarelui* și de bagheta fermecată

a lui *Habarnam*? Acolo el o transformă din greșeală pe *Frunzuliță* în măgăruș. Încearcă să repare situația, însă nu reușește decît să transforme trei măgărași în trei Frunzuliță – personaje identice cu originalul, însă oarecum diferite. Clonele, noile personaje, reușesc să destabilizeze ordinea din *Orașul Soarelui*. Aici locuiau doar cetățeni corecți, care știau regulile și obligațiile cetății. Dar noile personaje nu cunosc aceste reguli și se comportă liber, fără a ține cont de regulile prestabilite: pun piedici oamenilor, își toarnă apă în cap. Ca rezultat, orașul se transformă într-un adevărat haos. Cum nu are un sistem pregătit pentru astfel de stări excepționale, nu sînt prevăzute nici mecanisme pentru depășirea neregulilor. Pentru a readuce ordinea în *Orașul Soarelui*, orașul utopic, se apelează la o forță exterioară, la puterea unui vrăjitor din afara orașului. Povestea ne arată că *Orașul Soarelui* este mult mai fragil decît am crede noi și că, în definitiv, el e imposibil. Sfîrșitul *Orașului Soarelui* este previzibil pînă și pentru copii. Specialiștii observă acest lucru mult mai greu.

Au mai existat mulți eroi pe care i-am iubit în copilărie și pe care-i urmăream mereu. A existat cunoscutul *Nu pogodi!* (*Lupul și Iepurele*), echivalentul capitaliștilor *Tom și Jerry*. *Lupul* era șmecher, îmbrăcat după ultima modă neoficială, tot timpul cu o țigară în colțul gurii și cu o voce răgușită, ca a lui Vîsoțki. *Iepurele* era băiatul cuminte și educat, dar care reușea mereu să-l păcălească pe *Lup*. Iar șlagărele vremii făceau un fond muzical care ne strînge și azi inimile. A mai existat *Winnie Poob*, un erou adus de pe alte meleaguri, dar adaptat și încetățenit la noi, ca unul „de-al nostru”. Noi am avut un *Winnie*

Pooh sovietic care ne-a devenit drag și scump. A ajuns un erou atît de iubit, încît și-a depășit contextul și a intrat și el în bancurile de zi cu zi. Există un număr impresionat de bancuri care-l au ca protagonist. De la el am învățat să fac deducții și să construiesc raționamente de o factură foarte interesantă. *Winnie Pooh* merge cu prietenul său *Petaciok* (varianta sovietică). *Winnie* vede o gaură și-l întreabă retoric pe *Petaciok*: „*Petaciok*, dacă eu mă pricep la ceva, atunci spun că aceasta este o gaură". „Aha", răspunde celălalt. „Iar dacă e o gaură înseamnă că e o vizuină, iar dacă e o vizuină înseamnă că există un iepure, iar iepurele e o companie perfectă… iar o companie perfectă este acea companie despre care se presupune că ne va invita și ne va servi cu ceva!" Cioc, cioc, cioc… „E cineva acasă?" Da, și, cu excepția lui *Nu pogodi!* – dacă mi-aduc bine aminte –, restul cuplurilor din poveștile noastre au o relație de prietenie perfectă. Conflictul e construit mai degrabă pe neînțelegeri, defecte, scăpări, care sînt depășite de ceea ce noi numeam prietenie. Cînd doi se ciondăneau, la întrebarea „Cine a învins?" răspunsul clasic era: „Prietenia". Aici am văzut cele mai frumoase prietenii din copilărie: *Winnie Pooh* și *Petaciok*, *Ciburașka* și *Crocodilul Ghena*, *Ariciul în ceață* și *Ursulețul*.

Ariciul în ceață este un desen animat straniu. Un desen animat de cincisprezece minute care face parte din categoria „cel mai bun desen animat al tuturor timpurilor", pe cît de simplu, pe atît de elitist și sofisticat. Un text cu pretenții și cu o imagine mereu în ceață, care trimite mai degrabă la un desen animat pentru cei mari. Dar un text foarte sensibil.

Este aici o poveste de prietenie care mie îmi place mult. În această serie de desene animate sînt multe povești, multe prietenii, dar cea dintre *Iepuraș* și *Ursuleț* e excelentă. Și povestea spune așa: într-o bună dimineață, Ursulețul se hotărăște să-i dea un nume prietenului său, Iepurașul.

— Sînt mulți iepuri în pădure, dar prietenul meu este doar unul. Cum să-i zic? Să-i zic Codiță? Dar n-ar fi corect, căci și eu am coadă și alții au coadă. Să-i zic Mustăcioară? Dar și alții au mustăcioare.

Se gîndește Ursulețul cît se gîndește și decide:

— O să-l numesc IEPURAȘULPRIETENULURSULEȚULUI!

Merge prin pădure și cîntă:

— IEPURAȘULPRIETENULURSULEȚULUI, IEPURAȘULPRIETENULURSULEȚULUI, tra la la.

Și i se pare atît de frumos. Deodată, apare Iepurașul. Trece drumul, îl mîngîie cu lăbuța și-l întreabă:

— Cum ai dormit URSULEȚULCAREPRIETENEȘTECUIEPURAȘUL!?

— Cum? – a întrebat Ursulețul.

— Acesta e numele tău nou – a spus Iepurașul. M-am gîndit toată noaptea și am inventat acest nume: URSULEȚULCAREPRIETENEȘTECUIEPURAȘUL.

Și cînd te gîndești că în acele bune și blînde vremuri, în timp ce noi citeam cărți frumoase și ne uitam la desene animate încîntătoare, unii construiau comunismul, iar alții capitalismul.

Cum vă dați seama dacă cineva este născut în anii ’70 în URSS

Am uitat să vă spun, sînt născut în anii ’70. Ce vremuri! Acea perioadă a rămas cu numele de *brejnevskii zastoi* (stagnarea brejnevistă), dar asta nu contează atît de mult. Salam aveam și îl puteam găsi la doar două ruble și 20 de kopeici, lapte și *kefir* aveam, pîinea era ieftină, iar vodcă la discreție. Eram în perioada în care rămăseserăm în competiție doar cu SUA și jucam marea finală. Mai aveam foarte, foarte puțin și depășeam și acest ultim bastion al răului. De sărbători beam șampanie Sovetskoe, mîncam portocale, iar producția de filme înflorea. Eram mîndri și fericiți de Patria noastră. Din cînd în cînd ne mai șicana cîte o problemă mică gen coadă la spray bulgăresc Lavanda, faptul că nu găseam întotdeauna locuri la restaurant, iar pentru mobilă părinții trebuia să se înscrie pe nu știu ce liste de așteptare. Dar ce erau acestea pe lîngă marile noastre realizări! Și, oricum, la hochei noi învingeam întotdeauna, în cazul în care nu pierdeam la canadieni sau la cehoslovaci în finală.

Iar acum, dacă aveți curiozitatea și răbdarea să citiți, o să vă dau 50 de indicii după care vă puteți da seama dacă cineva e născut în anii ’70 în URSS (cu

siguranță, multe lucruri sînt valabile și pentru țările din lagărul socialist).

1. Și în ziua de azi te înfiorezi cînd treci pe lîngă rafturile kilometrice de băuturi alcoolice.
2. Cunoști cu adevărat semnificațiile profunde ale cuvîntului *jvacika* (gumă de mestecat).
3. Ai văzut portretul lui Gorbaciov fără pata de pe cap.
4. Recunoaște că ai tresări dacă o persoană de lîngă tine ar spune, cu o voce pițigăiată: „Iar acum în eter *Pionerskaia Zoirika*" (emisiune radio).
5. La auzul cuvîntului *fotbal* ți-l amintești întotdeauna pe Oleg Blohin.
6. Ai noștri întotdeauna învingeau la hochei.
7. Îl mai ții încă minte pe Michael Jackson negru.
8. Ești convins că formația cea mai bună din Europa e ABBA, iar din State e Boney M.
9. În continuare nu îți vine să crezi că ai 38 de canale TV care transmit 24 din 24 de ore.
10. Tu încă n-ai uitat că pentru a închide televizorul trebuia să cobori din pat. Of, of.
11. Se pare că în afară de SONY și PANASONIC mai există și alte casetofoane de calitate.
12. Apariția ceasurilor electronice cu muzică te-au dat gata.
13. Două sute de sortimente de salam și o sută opt de brînză pur și simplu nu fac sens și depășesc imaginația ta.
14. Mama ta mai păstrează și astăzi revistele de modă poloneze sau *Burda*.

15. Erai sigur că înghețata cea mai bună e Plombir, de 21 de kopeici.
16. Ai citit pentru prima dată Bulgakov într-o copie xerox, iar Gumileov în samizdat.
17. Cel mai interzis film e *Emanuelle*. Acolo se arată niște lucruri…
18. *Karate* e o chestiune cu adevărat șmecheră. Tu aveai un cunoscut a cărui cunoștință se știa cu un tip ce cunoștea secretele luptelor marțiale și rupea zece cărămizi dintr-o lovitură, iar dintr-o altă lovitură cădeau șapte persoane. Se pare că mai tîrziu a fost arestat.
19. Indiferent dacă este noapte sau zi și cîtă vodcă ai consumat, poți enumera cel puțin cinci pionieri--eroi: Valodea Dubinin, Marat Kazei, Valea Kotik, Zina Portnova, Lionea Golikov… Gata, ajunge.
20. Deviza detașamentului de pionieri „Pavlik Morozov" din care făceai parte era: „Sîntem născuți din basm să facem faptă".
21. Și astăzi crezi că cel mai bun *kvas* (bragă) e cel din butoaiele galbene pe roți, de la colțul străzii. Halba mare costa șase kopeici, iar cea mică trei kopeici.
22. Nu vei uita niciodată faptul că aparatele de apă gazoasă la trei kopeici îți dau apă gazoasă cu sirop, iar la două kopeici doar apă gazoasă.
23. Visul tău era ca, atunci cînd aveai să crești mare, să-ți faci cumpărăturile la *Beriozka* (Shop).
24. Crezi că polonezii sînt speculanți.
25. Deodorantul înseamnă cele două flacoane de *Jasmin* bulgăresc pe care le-ai cumpărat după două ore de stat la coadă.

26. Tu știi foarte bine că Namibia este țara ocupată de Republica Sud-Africană unde există apartheid și Mandela.
27. Și astăzi, din cînd în cînd, îți mai sună în minte: *El pueblo, unido, jamas sera vencido* sau *Jos mîinile de pe Nicaragua*.
28. Băuturile *noastre* sînt *Tarhun*, *Buratino*, *Suc de mesteacăn*, iar *a lor* e *Coca-Cola*.
29. Și astăzi îți aduci aminte gustul pe care îl au *Sguşcionnoe Malako*, *Prianiki*, *Batonciki*, *Ghematoghin*.
30. De la străinii care se învîrt în jurul hotelurilor *Inturist* n-ai voie să accepți bomboane sau gumă. Se spune că un copil din orașul vecin a acceptat și a murit.
31. Casetofonul tău înghițea banda. Aha, era *Elektronika 302*.
32. Recunoaște, ai fost la filmul *Micuța Vera* de opt ori.
33. Cel puțin unul dintre colegii tăi de clasă era fie metalist, fie breaker.
34. Dacă un coleg cerea la cofetărie o prăjitură cu mac, tu replicai, din spate: „Da' tort cu heroină nu vrei?".
35. Îți amintești că Moscova este orașul de unde tatăl tău îți aducea iepurași de ciocolată și ceai *Bodrosti*.
36. Și astăzi crezi că există trei tunsori: *zero* – zece kopeici, *kanadka* – 40 de kopeici, *modelinaia* – o rublă și 20 de kopeici.
37. Recunoaște că ai crezut că aparatul video este culmea tehnicii.

38. N-ai văzut niciodată pe viu fructe kiwi, avocado, mango, nuci de cocos, iar cînd le-ai văzut mult mai tîrziu, te-au dezamăgit puțin.
39. Cînd tatăl tău te-a dus la *Luna Park* (parc de distracții), tu ai vrut să rămîi pentru totdeauna acolo.
40. La auzul cuvîntului *guvernator* ai impresia că citești un roman istoric, iar la auzul cuvîntului *senator*, că citești unul și mai istoric.
41. Poți imita foarte bine vocea traducerii sincron a filmelor care circulau în videoteci în anii '80.
42. La defilările de *1* și *9 mai* îți luai ceva ascuțit pentru a sparge baloanele colegilor.
43. Ai participat de nenumărate ori la veșnica discuție: care-i cea mai bună bicicletă? *Minsk* sau *Ukraina*? Cunoști și astăzi argumentele pro și contra.
44. Ai avut cu siguranță o sticlă de șampanie în care strîngeai monede de zece kopeici.
45. Recunoaște că și campaniile de colectare a maculaturii aveau farmecul lor. Iar uneori reușeai să furi o carte care merita salvată.
46. Apropo, ai aflat că măslinele pot fi și negre abia în anii '90. În rest, ai mîncat doar măsline verzi, care, de altfel, se găseau la alimentară.
47. Știi foarte bine că unul dintre atributele casei era desfăcătorul de sticle care avea imaginea lupului din desenul animat *Nu pogodi!*, însă el nu era folosit niciodată și stătea în vitrină.
48. În recreația dintre ore vă întreceați cine face mai repede cubul lui Rubik. Prietenul meu deținea recordul: un minut și 20 de secunde.

49. Cuvîntul *prezervativ* în continuare ți se pare nepoliticos și te simți stingher cînd trebuie să cumperi obiectul ori să-l folosești.
50. Îți este foarte cunoscut cuvîntul *deficit*, care are sens nu doar în raport cu banii.

Eroii vremurilor noastre

Cine au fost eroii vremurilor noastre? Gama eroilor noștri era destul de largă: de la eroi de romane și cărți pînă la golanii și pușcăriașii de pe stradă, de la pionierii-eroi și partizanii celui de-al doilea război mondial și pînă la Iura Gagarin sau Vladimir Vîsoțki. Eroii, indiferent de originea lor „sănătoasă" sau nu, făceau casă bună în sufletul nostru.

El se numea Pavlik Morozov, pionierul-erou care și-a „turnat" tatăl autorităților pentru că a ascuns o căruță cu grîu. Da, dar a făcut-o spre binele poporului sovietic, crezînd în idealurile și principiile sfinte ale comunismului, și a trecut dincolo de interesul personal meschin. Cît am suferit cînd am aflat cum s-au răzbunat pe el culacii! L-am respectat. Sau cum să nu-l respecți pe Matrosov, cel care a astupat cu propriul piept ambrazura de unde trăgea dușmanul fascist! Și-a sacrificat viața pentru ca noi să trăim în pace și liniște. Mă rog, mai tîrziu, adolescenți fiind, el a devenit un subiect de ironie. Cică ultimul său cuvînt a fost *Galaliod*, adică „Ghețușu' ăsta, f…i". Dar eroismul său l-am respectat mereu. Ce să mai zic de Iura Gagarin. Băiat simplu, dintr-o bucată. A spus pur și simplu *Poehali* („Să mergem"/„Să-i dăm drumul"), ca și cum ai zice „Hai să mergem la o bere", și a plecat

în cosmos. Cum să nu-l respecți? Păcat că a murit așa repede. Dar în URSS eroii mor repede, pentru a rămîne veșnic în inimile și memoria noastre. Ce să mai zic de Valodea Maiakovski, sau de Serioja Esenin, sau de Mișa Bulgakov! Ce băieți, ce oameni! Vi-l amintiți pe Maiakovski cu țigara în colțul gurii – și cum le zicea, cum le zicea, Doamne!

În sufletul meu bătrînețea loc n-are,
giugiuleala senilă nu-și află altoi.
Învăluie lumea vocea mea tunătoare,
frumusețea-mi în floare
de ani douăș' doi.

El a fost cineva. S-a stins repede. Esenin, și el s-a stins repede, la fel și Bulgakov. Aveau ceva mistuitor, ardeau prea repede și tragic.

Dar pe Valodea Vîsoțki nu cumva l-ați uitat? Tremura carnea pe tine cînd îl auzeai cum cîntă, parcă intra în tine ca un tanc. Rupea totul din tine. Cum să nu-l adori, cum să nu-l iubești! Și ce aventurier, și ce actor! Ce să mai zic de Vitika Țoi, solistul trupei Kino, băiatul cu ochi de chinez și de o simplitate dezarmantă. Cum ar spune el, „dacă mai ai o țigară în buzunar, viața încă mai merită trăită, încă nu s-a terminat totul". De unde să știe el că doar peste cîțiva ani vor apărea magazine cu țigări „cît China" – dar ce folos? S-a dus și el foarte repede. N-a mai funcționat frîna, în sensul cel mai adevărat. Au apărut țigările, băutura și mîncarea, dar s-au stins patosul, spiritul înălțător și cel al dreptății. Totul a devenit un soi de vodcă fără alcool.

Da, să vă spun totul pînă la capăt. L-am iubit și l-am respectat și pe Vladimir Ilici Lenin. Viu, dinamic, cu principii și cu scopuri măreațe. Ce scopuri, ce idealuri,

că ne durea pînă și pe noi numai cînd ne gîndeam la ele, că de trăit ce să mai zic! Respect. Păcat că s-a dus și a venit nesuferitul de Stalin, de care m-am ținut la distanță. Nici ură, nici dragoste. Și ce colegi avusese Lenin. Vă mai aduceți aminte de prima gardă? Zinoviev, Kamenev, Rîkov, Buharin și Troțki. Unul și unul. Isteți, hotărîți, devotați pînă la moarte propriilor idealuri. Și au pățit-o repede. Dar noi nu-i vom uita. Pentru cei care mai doresc să-l vadă pe Ilici, le amintesc că încă se mai află în cripta din Piața Roșie. Dacă nu vă deranjează, propun să păstrăm un minut de reculegere în cinstea lor. Nu vă supărați, merită… Mulțumesc. Știam eu că încă nu i-ați uitat.

Dar eroii, cum s-ar zice, „fictivi"? Pardon, nu existau eroi fictivi. Dacă tot ceea ce am trăit în Uniunea Sovietică a fost adevărat, atunci toți eroii noștri erau adevărați. Păi, cum să nu fie adevărat Ostap Bender? Vă spun că, dacă Ostap Bender nu e adevărat, atunci nimic nu e adevărat. Eu l-am văzut, l-am cunoscut și am toate argumentele posibile și imposibile pentru a o demonstra. Vreți argumente existențiale, ontologice sau de care? Am de toate. Dacă o mai poți da în bară cu argumentele existenței lui Dumnezeu, cu argumentele existenței lui Ostap Bender vă anunț că nu. Pînă și știința sovietică a demonstrat acest lucru, iar savanții americani au fost nevoiți să accepte anumite lucruri. Și apropo de argumente, Iurii Gagarin nu l-a văzut pe Dumnezeu cînd a fost în cosmos, însă eu l-am văzut pe Ostap Ibrahimovici Bender cînd am trăit în URSS. Acum mă credeți? Dar să nu cădem în derizoriu. Mai pe scurt: „Jos mîinile murdare de pe visul copilăriei mele". Și cîți și mai cîți. Unde-i Stirlitz, unde-i Buratino, unde-i Ciapaiev? S-o credeți voi că

o să spun: „S-au dus și nu se mai întorc". Ei au fost și sînt în inimile noastre, în amintirea poporului sovietic. Se pare că totul a rămas, într-un fel sau altul, la locul său, cu excepția Uniunii Sovietice. Cum ar veni: am eroi, caut o țară. Dar pentru astfel de eroi e nevoie de o astfel de țară. Ne-ar trebui o țară, o geografie, care să reziste unei astfel de istorii. Aveți cumva propuneri?

Komunalka (I)

Dacă aș dori să sintetizez modul de viață sovietic printr-un singur exemplu, atunci, firește, acela ar fi *komunalka* – faimoasele locuințe sovietice. *Komunalka* este un soi de *micro-uresese*, e sinteza civilizației sovietice. Aici găsești totul.

Apariția spațiilor de trai în comun (le vom numi *komunalka*) a fost un rezultat imediat al Revoluției din Octombrie, iar cel ce a dat *ukazul* care spunea că spațiile locative private trebuie să fie reîmpărțite și distribuite cetățenilor (zece metri pătrați pe locatar) a fost Vladimir Ilici Lenin. Reîmpărțirea vechilor case a căpătat, vă dați seama, forme fabuloase. Structura de bază, în principiu, a rămas definitorie pe toată perioada sovietică, iar în fosta URSS și astăzi găsim astfel de spații locative. Prin urmare, împărțirea spațiului era : camera personală și spațiile de utilitate comună.

Camera personală, în care puteau locui mult mai multe persoane decît ne putem imagina, era un soi de spațiu intim al locatarilor. Ceea ce m-a fascinat însă întotdeauna, dincolo de dificultățile unui astfel de loc, a fost acel spațiu de utilitate comună. De fapt, acel spațiu era compus din mai multe spații. Nu ne referim aici la spații gen curte, scară, ascensor etc.

Astfel de spații au și *ei*. Spațiile de utilitate comună sînt: *coridorul /antreul*, *tualetul/WC-ul*, *kuhnea/ bucătăria* și *dușul/baia*. Toate aceste spații comune reveneau unui anumit număr de camere și de persoane, însă nu oricui, firește. Erau spații pe care le locuiam împreună. De fapt, imaginați-vă o casă „burghezo-moșierească" mare în care camerele le sînt împărțite unui anumit număr de locatari, iar holul, baia, bucătăria și WC-ul sînt comune.

Dragi cititori care astăzi savurați mănoasele cîmpii ale Canaanului capitalist și dezbateți de zor problema public *versus* privat, nu confundați *komunalka*, vă rog, cu unul dintre aceste spații. Acest spațiu nu suportă o astfel de abordare, iar dacă ar trebui să revin la originile umanității, aș spune că această *komunalkă* este *Grădina Edenului*, locul unde se află pomul cunoașterii binelui și a răului, pentru unii iad, pentru alții rai. Iar cum *noi* nu prizăm opiumul poporului, vă voi spune cu sinceritate că pentru *noi komunalka* este locul dragostei și al urii, al prieteniei și al despărțirii, al invidiei și al tandreții, al bucuriei și al tristeții sau, mai simplu, e însăși viața noastră. Cum ar spune un cîntec sovietic: „Adresa mea nu are nici casă, nici stradă; adresa mea este Uniunea Sovietică" – cu alte cuvinte, *komunalka*.

Mă veți întreba: și de ce, mă rog, *komunalka* era un loc atît de special? Vă voi spune doar atît: Morus și Campanella, Owen și Fourier, Bacon și Huxley, cu toate proiectele lor utopice și cu toate *arcadiile* lor la un loc, au fost mici copii pe lîngă ce transformări au avut loc în spațiul locativ sovietic, transformări care, la rîndul lor, ne-au marcat și ne-au modificat definitiv. Necunoscute sînt însă căile marilor revoluții.

Ce însemna *kuhnea* de atunci? Doamne, dacă ai exista, ți-aș spune, dar așa, vă spun vouă. De exemplu, acolo *tiotia/mătușa* Klava trebăluia ceva toată ziua la primus. Acel zgomot nu se uită în veci, un *perpetuum mobile*, ce nu se termină niciodată. Totul e ca cineva să-l pornească, iar *tiotia* Klava a făcut acest lucru.

Aici se întîlneau îndrăgostiții la un vin roșu și se certau la o vodcă prietenii. Aici se făceau marile beții la care se bea dintr-un singur pahar, pentru că așa trebuie să se bea, și întotdeauna existau ciondăneli, căci se găsea cineva să „rețină *tara/paharul*" (de știut: în URSS nimic nu întîrzie, totul se reține). Aici cîntam la chitară sau ascultam muzică la casetofon. Aici se discutau marile planuri, se urzeau strategii, se punea la cale ceva, se citeau poezii, se bîrfea, se medita pur și simplu asupra sensurilor nebănuite ale vieții. *Kuhnea* avea rolul unui club, al unui salon, al unui cenaclu. *Kuhnea* a fost cel mai important laborator de mituri și realități. Dacă ni s-ar fi luat bucătăria, ni s-ar fi luat aproape totul. Puteau să ne ia totul, nu însă bucătăria. Viața noastră, sufletul nostru devenise parte a bucătăriei, iar bucătăria parte a sufletului nostru.

Ar fi multe de spus despre *komunalka*, despre vecini. Doamne, ce vecini! Știam totul unul despre altul, împărțeam și la bine, și la rău aproape totul, împrumutam unul de la altul aproape totul. Îmi povestea un prieten că una dintre vecinele sale, cînd a emigrat în Statele Unite, i-a scris o scrisoare disperată. „Dragă", spunea ea, „aici, dacă îi ceri vecinului de scară o lingură de sare, ăștia cheamă poliția". A murit cîțiva ani mai tîrziu, probabil din cauză că nu i-a dat nici un vecin capitalist o lingură de sare. *Ei* n-au

înțeles că ea nu de sare avea nevoie, căci putea să-și cumpere o tonă. Ea avea nevoie de acea lingură de sare, acea lingură sovietică de sare de care nu te puteai dezice în *komunalka* sovietică și care juca rolul unei bule de oxigen.

Unul dintre oamenii-cheie ai *komunalkăi* era *upravdomul*, adică *administratorul*. Una dintre acele faimoase *fraze înaripate* care au intrat în folclorul sovietic spunea: „Poate acolo, la *voi*, la Londra, cîinele este prietenul omului, dar la *noi upravdomu* este prietenul omului". Adevărul adevărat spune vorba folclorului sovietic. El era cineva.

Pentru noi, *komunalka* sovietică a jucat rolul de casă, care este opusul conceptului burghez de *casă*. *Komunalka* funcționează după alt ritm și cu alte dimensiuni decît ceea ce numim tradițional casă. Citiți Ilf și Petrov, Bulgakov și Zoșcenko și veți înțelege de ce între *komunalkă* și cetățeanul sovietic există o compatibilitate perfectă. Vă amintiți de filmul *Moscova nu crede în lacrimi*? *Komunalka* și bătălia pentru un buletin de Moscova, fie el și unul temporar. În anii '60 *komunalka* își trăiește ultimii ani, iar odată cu anii '70-'80 în URSS încep să apară tot mai multe apartamente cu o cameră, două, trei. Începe goana după comoditate, confort, consum. Începe perioada *zastoiului brejnevist*. Însă, oricum, prea tîrziu; modelul *komunalka* a rămas în conștiința și în sufletul nostru, el a fost păstrat și transmis cu sfințenie mai departe.

Ar mai fi de spus multe și în mod special despre *tualet/WC*, care era un soi de sală de lectură, dar acestui sanctuar al culturii sovietice trebuie să îi dedic un capitol separat. Totuși, ca parte a inteligheției sovietice, îi datorez mult, mult prea mult.

Steclopunct sau ce poți face cu o rublă?

Dragii mei, vă întreb sincer, cînd ați fost ultima oară să dați sticle la punctele de colectare? O să vă spun că în URSS existau acele faimoase puncte de colectare a sticlelor și borcanelor care aveau o denumire precisă: *Steclopunct*, iar sticlele și borcanele care se dădeau se numeau *steclotara*. Exista o întreagă cultură în acest domeniu. Nu vă mirați dacă vă spun că deseori se făcea coadă la aceste puncte de primire, căci sticla obișnuită de lapte costa 15 kopeici, iar pentru o astfel de sumă vă asigur că merita să stai. Astfel că prezența plasei cu sticle devenise obligatorie pentru cetățeanul sovietic și în mod special pentru cel minor. De ce? Fiindcă era o formă de a cîștiga bani cînd aveai urgentă nevoie și nu trebuia să apelezi la părinți sau părinții te educau cum să cîștigi bani făcînd totuși ceva. Ca să înțelegeți că 15 kopeici nu e o sumă oarecare, ci una care merită tot respectul, o să vă explic ce înseamnă 15 kopeici și de ce merită respectul chiar și o sticlă goală.

Ce se putea face cu o rublă sovietică în 1984? Ei bine, o să vă spun și vă rog să mă ascultați atent. Cu o rublă în URSS se puteau cumpăra 100 de cutii de chibrituri. Nu mă întrebați ce făceam cu ele. Vă spun

că atîta puteai cumpăra și că aceste cutii se găseau. Ba chiar se mai găseau din acelea făcute din material lemnos, cu imagini foarte frumoase cu rachete și cosmonauți sovietici. De exemplu, puteai colecționa. Așa, mai puteai bea la bufetul școlii 20 de pahare de cafea *katlovaia* sau 20 de căni de ceai. Puteai merge de 20 de ori cu metroul sau cu autobuzul prin oraș. Ai fi putut cumpăra trei sticle de kefir (28 de kopeici sticla) și o pîine în formă de baton (16 kopeici) sau nouă porții de înghețată Eskimo, care vă asigur că era foarte bună. Ai mai fi putut lua trei pachete de țigări cu filtru sau două sticle de bere și-ți ajungea și de niște pește sărat la bere, care merge perfect. Firește, ai mai fi putut bea 16 halbe mici de *kvas* (bragă) sau 100 de pahare de apă gazoasă fără sirop ori 33 de pahare cu sirop. Iar în caz că era ceva bun la cinema, puteai merge de zece ori (pentru adulți biletul costa 25 de kopeici). Da, și un dolar american costa 94 de kopeici. În *1984* încă nu se găsea cartea cu același nume, ea a apărut doar peste cîțiva ani, cînd încă rubla avea aproximativ aceeași valoare.

Stirlitz, un James Bond sovietic

Dacă *ei* l-au avut pe James Bond, *noi* l-am avut pe Stirlitz. Și, așa cum orice cetățean capitalist cinstit, care-și plătește impozitele la timp, bea Coca-Cola și mănîncă popcorn, știe cine este James Bond, la fel și cetățeanul sovietic știe cel puțin trei lucruri fundamentale. Unu: că nu există niciodată un motiv pentru a nu bea. Doi: că dimineața beau șampanie fie aristocrații, fie degenerații. Trei: cine este Stirlitz.

În anul 1973 apare unul dintre cele mai populare seriale sovietice care se cheamă *Șaptesprezece clipe ale unei primăveri*. La ora la care se difuza acest film străzile deveneau pustii. Eroul principal este ofițerul sovietic sub acoperire care ajunge în cuibul dușmanilor fasciști și devine *Schtandartfürer SS*. De acolo trimitea cele mai importante mesaje pentru țară.

Frumos, inteligent, cu simțul umorului, își iubește prietenii, își slujește țara și rezolvă toate problemele în cea mai autentică manieră a unui superagent. El este Max Otto von Stirlitz, adică Maxim Isaev (jucat de Veacislav Tihonov).

Nu e cazul să vă spun de fascinația care a avut-o asupra noastră, despre respectul pe care-l căpătaseră atît spionii sovietici, cît și cinematografia sovietică sau despre faptul că știam pe de rost toate fazele și

replicile filmului. Cu adevărat important e modul în care un erou din film devenise parte a vieții noastre cotidiene, el era unul „dintre noi", el locuia în folclorul și viața noastră de zi cu zi.

Niciodată n-am reușit să înțeleg în URSS unde se termina povestea și unde începea realitatea, unde se termina realitatea și începea povestea. Noi trăiam mereu alături de eroii noștri, alături de dușmanii noștri. De aceea, în URSS nu trebuia să te fi născut la început de secol XX ca să fii contemporan cu Lenin. Și noi, cei din anii '70, eram contemporani cu el. Ba mai mult chiar, Lenin era alături de noi în toate etapele vieții: nepot, copil, frate, adolescent, unchi, bunic etc. Cultura sovietică a reușit să creeze una dintre cele mai bizare narațiuni, una din cele mai bizare istorii. Asemenea unui roman, aici, în URSS, toți eram contemporani și toți eram făptașii unei singure scrieri. URSS era un soi de *komunalka* în care toți eroii din viața reală sau din cărți și filme locuiau împreună alături de noi, simpli cetățeni sovietici.

Dar să revenim la eroul nostru, Stirlitz. Dat fiind faptul că îl cunoașteți foarte bine pe *007* și cum ei aveau multe lucruri în comun, o să vă spun ce-i deosebea pe acești spioni. Mai întîi, pentru noi, spionul sovietic Stirlitz și povestea lui erau reali, spre deosebire de cea a lui Bond, în care toată lumea accepta convenția unei povești create. Noi inițial știam, credeam în ceea ce făcea agentul nostru. Filmul ne spunea o poveste reală. Eram asemenea primilor spectatori la cinema, care, cînd vedeau trenul de pe ecran venind, se fereau să nu fie striviți. În al doilea rînd, spionul sovietic, care vă asigur că era la fel de chipeș ca și cel capitalist, nu avea o slăbiciune pentru

femei. Nu că nu ar fi fost îndrăgostite de el aproape toate femeile din URSS, „pînă și cele născute înainte de materialismul socialist", ci pur și simplu era devotat unei singure femei, soția sa. El o părăsise de ceva timp, pentru a sluji țara, însă îi rămăsese devotat. Doar puțin mai tîrziu acest subiect avea să devină unul dintre cele mai remarcabile figuri ale bancurilor sovietice, fiind valorificat la maximum. (Stirlitz primește de la centru o telegramă cifrată. O descifrează: „Tov. S. Vă felicităm. Soția dvs. a născut un băiat". Lui Stirlitz îi dau lacrimile de fericire. Și cînd se gîndește că nu și-a mai văzut soția de zece ani!)

De departe cea mai mare reușită a spionului sovietic e faptul că a devenit unul dintre cei mai populari eroi de bancuri. Chiar și azi, după atîta timp, Stirlitz este actual și se adaptează la toate contextele noilor situații. Astăzi l-am regăsit în limbajul managerilor, al *IT*-iștilor, *PR*-iștilor etc. Stirlitz a reușit să depășească, să transgreseze contextul istoric și pe cel al filmului, a reușit să-și devină autosuficient.

Bancurile cu Stirlitz au devenit printre cele mai cunoscute, dar și cele mai ingenioase din URSS. Una dintre trăsăturile lor de bază este ironia, autoironia, iar la acest capitol concurau doar cu bancurile din categoria *Radio Erevan* și cele care aveau protagoniști evrei. (Müller îl întreabă pe Stirlitz: „Cît face 2 × 2?". El știe cît face 2 × 2, căci fusese informat de la Centru, însă nu știe dacă Müller știe acest lucru. Iar dacă îl știe, de unde îl știe, cine i-a spus? Kaltenbrüner? În acest caz, toate tratativele cu Gimller și Dallesom sînt compromise.)

Însă cea mai productivă calitate a bancurilor cu Stirlitz este cea legată de calambur. Aceste bancuri au

devenit adevărate comori lingvistice, de o finețe și o inteligență ieșite din comun. Adevărate opere intelectuale, din păcate imposibil de tradus din cauza jocurilor de cuvinte, care necesită o mulțime de explicații ce le-ar face să-și piardă farmecul.

Ulianov, Lenin sau pur și simplu Ilici

De Lenin și piatra-și aduce aminte!
Vladimir Maiakovski

„Lenin a trăit, Lenin trăiește, Lenin va trăi", a spus Vladimir Maiakovski, poetul Revoluției, pe care nu putem să-l bănuim de oportunism, de prostie sau de colaboraționism. Tot el a fost poetul Marelui Conducător, icoana celei mai mari aventuri a secolului XX.

Lenin,
ca și înainte,
pulsează în inimi și tîmple
ca o vie, eternă,
primăvară a lumii…

Sau poezia *De vorbă cu tovarășul Lenin*, care a fost scrisă pe 20 ianuarie 1929, cu prilejul comemorării a cinci ani de la moartea lui Lenin.

Cu vîltoarea-i năucă de treburi, de fapte,
ziua trece,-i pe ducă, un ecou din ecou.
În odaie e noapte: și sînt singur cu Lenin,
care se uită de sus, din tablou.
El vorbește. Și-i energic și cald,
sub zburlirea mustății mărunte,
arcul buzelor mute… Văd. Cuvintele-i ard.
Uriașa lui frunte strînge-n desele cute

uriașul gîndirii umane stindard.
Mii, din țări și meleaguri, parcă trec pe sub el
cît pădurile, steaguri… și cît holdele, brațe…
Sar ca ars de pe scaun. Zboară, gîndul fidel
luminează, de dragoste. Plin de nesaț e!
„Eu, tovarășe Lenin, n-am să ies «la raport»…
Cu-ochii-aprinși mă prezint și-ți dau veste:
pînă-n gît sîntem prinși, din efort în efort,
greu, tovarășe Lenin, greu al dracului este,
dar vor fi împlinite toate muncile-aceste.
Dăm lumină și haine celor mulți, celor singuri,
scoatem fier și cărbune mult mai mult decît știi.
Dar alături de asta mai există, desigur,
și o pleavă diversă de canalii și proști.
Obosești să te aperi și să lupți cu tîmpenii.
De cînd nu mai ești tu, mulți ne-ar vrea sub papuc.
Ticăloșii mai mișună, sînt sumedenii
pe pămînt și în juru-i, buluc.

Un nămet de porecle, un torent de scursuri,
birocratici și răi,
tîrîtori pînă-n oase, os de chiaburi
și sectari și beți vi și lingăi,
se proțăpesc, își scot pieptu-n afară,
cu insigne pe piept, farisei și mișei.
Să le iei piuitul nu e treabă ușoară –
vom mai avea de furcă cu ei.

Tovarășe Lenin, pentru ani și decenii-n
uzinele noastre și pe-ogoarele toate,
în numele tău, tovarășe Lenin,
chibzuim, respirăm și războim și ne-om bate!"
Vraf de treburi și fapte, stins reflux de văpaie,
ziua trece. Sînt la lucru, din nou.
Și e noapte-n odaie: și singur sînt cu Lenin,
care se uită de sus, din tablou.

(După www.marxists.org/romana)

Secolul XX a fost secolul utopiei puse în practică de către Vladimir Ilici Lenin. El a fost părintele, întemeietorul, „cel mai uman dintre oameni" care a vegheat asupra mersului lucrurilor. Și, ori de cîte ori apăreau deviaționisme, aveam unde să ne întoarcem. El era simbolul, temelia, adevărul, calea și însuși sensul marilor schimbări. Nu întîmplător nici astăzi nimeni nu îndrăznește să-i scoată corpul din Mausoleul din centrul Moscovei. E un simbol sau o fantomă, cum spun alții, care încă funcționează, încă ne mai vizitează, încă ne mai fascinează, încă ne mai irită, încă ne mai intrigă. Personalitatea numărul unu a secolului politic XX.

Ce a fost el pentru noi? Pentru noi, el a fost totul. Pentru noi, el a fost prieten, tată, bunic, tovarăș, învățător și conducător. El a fost cel pe care l-am acceptat să ne fie ceea ce numai un demiurg, un zeu laic poate să fie. A fost mai mult decît atît. El a reușit să transgreseze timpul, vîrsta, geografia, problemele și să fie cu noi pe tot parcursul vieții noastre. Ne-a fost coleg de școală primară, fiind contemporan cu noi indiferent de perioadă, și reușea să fie nepot, dar și bunic în același timp. De pe prima pagină a *Abecedarului*, de unde ne dădea sfaturi și îndemnuri, ne privea Vladimir Ilici Lenin în calitate de bunic, iar de pe insigna de *Oktombrel* sau din alte lecții ale manualului ne privea copilul Valodia, cu ochii albaștri și părul său blond cîrlionțat. În adolescență era alături de noi tînărul Vladimir Ulianov, un exemplu prin comportament și învățătură, curaj și atitudine. Iar pe parcurs, devenea tovarăș de drum, coleg de Partid sau de lucru, care ne supraveghea și ne dădea indicații prețioase. Oriunde și oricînd el era alături de

noi. Chiar și în bucătăriile noastre, în care discutam orice, el era alături de noi, sub forma mult mai umană a bancurilor sovietice. În aceste bancuri, el era amic de pahar, avea problemele și soluțiile noastre umane, era unul dintre noi și unul de-al nostru. Lozinca *Lenin este cel mai viu dintre vii* vă asigur că era adevărată. Lenin, poate cu excepția lui Stalin și, într-o oarecare măsură, a lui Gorbaciov, a fost cea mai vie persoană din URSS.

Nimeni, niciodată în URSS, nu a pus în discuție o iotă din învățăturile lui. El a fost litera de lege. Dacă au existat momente de reformă, perioade de revizuiri ale strategiilor, ale politicilor, ale ideologiei, acestea nu însemnau decît încercări de revenire la „calea trasată" de Lenin. Iar mai tîrziu, la finele anilor '80, cînd s-au auzit pentru prima dată critici interne la adresa lui Lenin, conștiința noastră s-a tulburat. Putea fi criticat orice și oricum, nu însă Lenin. În conștiința noastră și mai ales în conștiința noastră politică, era singurul lucru curat pe care-l aveam. Cînd a fost criticat, ne-a cuprins o teamă interioară stranie. Intimitatea noastră fusese grav răscolită. Fuseserăm atinși poate în cel mai sensibil loc. Eroul nostru incontestabil era pus în discuție. Eroul nostru putea în orice moment să se transforme în marele dușman. Ființa sovietică s-a rupt în două. O parte din noi înțelegea și accepta critica adusă, iar o altă parte profundă o nega, o ignora. În noi exista un adevărat romantism legat de imaginea și persoana lui Lenin. El făcea parte din ființa noastră și nu era atît de ușor să renunțăm la el. A renunța la Lenin și la leninism era asemenea unei renunțări la o parte din tine, lucru pe care, dacă-l reușești, îl reușești în timp și foarte greu.

Și, chiar dacă reușim să scăpăm de această parte din noi, chiar dacă omorîm pînă și partea romantică a leninismului din ființa noastră, sîntem tentați, datorită educației, să-l repetăm mereu. Žižek are perfectă dreptate: „A-l repeta pe Lenin înseamnă să recunoști că «Lenin a murit», că decizia lui personală a suferit o înfrîngere, o înfrîngere colosală, însă scînteia utopică merită păstrată. A-l repeta pe Lenin înseamnă să vezi diferența dintre ceea ce Lenin a făcut în mod real și aria de posibilități deschisă de el. A-l repeta pe Lenin nu înseamnă a repeta ceea ce *a făcut* Lenin, ci ceea ce *nu a reușit să facă,* posibilitățile pe care el le-a omis".

Jawa

Cehii ne umileau cînd reușeau să ne bată la hochei și ne impresionau ori de cîte ori ne puneau la îndemînă mărfurile lor. Toate obiectele și mărfurile lor arătau altfel. Însă de departe cea mai importantă marfă oferită de ei a fost motocicleta *Jawa*.

Istoria ei începe prin 1928, cînd inginerul ceh František Janiček și-a transformat uzina din una producătoare de armament în una care producea motociclete. Un proces invers decît cel din URSS. Aici, în mod normal, uzina de mașini de cusut se putea transforma peste noapte în una de produs tancuri, de aceea, vorba bancului, dacă furi piesă cu piesă mașina de cusut de la uzina „Victoria Socialismului", vei obține un tanc sau, în cel mai rău caz, un *kalașnikov*.

Modelul de bază al motocicletei *Jawa* era nemțescul *Wanderer*, de la care s-a cumpărat patentul și așa s-a format *Jawa*, adică *Ja* de la Janiček și *wa* de la Wanderer.

În al doilea război mondial, cum era și cazul, motocicleta a stat la dispoziția armatei germane, iar după 1946 a apărut prima *Jawa 250*, prezentată și la expoziția de la Paris, care a impresionat publicul. *Jawa 250* a fost modelul iubit și a devenit pentru

mulți ani visul poporului sovietic. Statisticile ne spun că, în URSS, în anii '60, fiecare al treilea motociclist a mers cu *Jawa* și că se vindeau zilnic 100 000 de exemplare. În anul 1976, imaginați-vă, întreprinderea cehoslovacă „Motokov" a adus în Uniunea Sovietică motocicleta cu numărul un milion. Dacă ar fi trăit Venicika Erofeev, ar fi spus: „În URSS nu se știe de ce a murit Lenin, însă orice tînăr sovietic știe că, dacă te apleci pe ghidonul motocicletei *Jawa*, poți atinge viteza de 130 km/oră, iar dacă mergi în poziție normală, atingi o viteză de numai 120 km/oră".

Multe modele de motociclete a cunoscut poporul sovietic, de la *Kovroveț* și *Ural* pînă la *Ij-Planeta* și *Dnepr*, însă nici unul nu a avut un parcurs atît de glorios ca motocicletele *Jawa*.

Amanta revoluționarului

Să nu-mi spuneți că nu știți cine este Inessa Armand, acea „franțuzoaică-rusoaică" ce a frînt inima revoluționarului numărul unu, Vladimir Ilici Ulianov, și care i-a devenit prietenă – sau mai degrabă amantă.

Se spune că s-au cunoscut pe la 1909-1910, cînd Lenin, împreună cu Nadejda Konstantinovna Krupskaia, s-a mutat la Paris. A fost o dragoste la prima vedere.

Inessa a avut o viață zbuciumată. Provenind dintr-o familie de actori francezi, se mutase în Rusia la vîrsta de 15 ani, unde preda lecții de muzică și franceză unei familii înstărite, Armand. Se căsătorește cu unul din fiii acestei familii, fuge cu fratele soțului, care era atras de ideile revoluționare ale vremii, și devine revoluționară de meserie. Bogată, educată, feministă, revoluționară și frumoasă, ea, Inessa Armand, va deveni prietena perfectă a lui Ilici și visul neoficial al revoluționarului de meserie.

În anii de ședere la Paris, Nadejda Konstantinovna afirma inițial că, atunci „cînd vine Inessa, camera se umple de lumină", dar, puțin mai tîrziu, va susține că acei ani au fost „cei mai grei ani ai exilului". Pentru Vladimir Ilici acești ani au fost însă foarte fericiți și,

ori de cîte ori era nevoit să se mute, ținea cont și de locul în care se afla Inessa.

În perioada pariziană, Inessa era văzută deseori în compania lui Ilici, iar restaurantul Longjumeau, mult prea scump pentru revoluționarii vremii, era destul de des vizitat de perechea îndrăgostită. Krupskaia, care știa foarte bine ce se întîmplă, a încercat să rupă această legătură, însă fără succes. De altfel, nici Lenin, ca un adevărat politician ce era, nu avea nevoie de un scandal în familie, așa că a impus un soi de „menaj în trei". Acest „menaj în trei" a produs una dintre cele mai savuroase serii de bancuri din URSS. Dar să nu întinăm memoria marilor eroi.

Cînd începuseră să circule zvonuri pe seama acestei legături, Ilici îi spunea: „N-am timp, Anușka, să mă ocup de orice bîrfă. În fața noastră se află o sarcină măreață, cu caracter revoluționar, iar tu vii la mine cu bîrfe băbești".

Cu toate că Lenin avea o opinie foarte clară despre femei – „N-am întîlnit niciodată o femeie care să poată face trei lucruri: să citească *Capitalul*, să joace șah și să poată să folosească *Mersul trenurilor*" –, totuși pe Inessa a iubit-o.

În anii revoluției este implicată în mersul lucrurilor, alături de Lenin, după 1918 devine una dintre cele mai influente femei din noul stat. Implicată în foarte multe activități, în scurt timp cedează fizic. Lenin o internează în unul dintre sanatoriile din Caucaz, e prea tîrziu însă.

Se spune că, atunci cînd a murit Inessa, Vladimir Ilici era de nerecunoscut: „Cînd mergeam spre cimitir (12 octombrie 1920), Lenin era de nerecunoscut. Pășea cu ochii închiși și părea că imediat va cădea"

(Alexandra Kolontai). Se pare că, din spusele multor apropiați, moartea ei a accelerat moartea lui Lenin. Unul dintre apropiați spunea că „singura femeie pentru care a plîns Lenin a fost Inessa".

Sex în URSS (I)

Despre sex nu se vorbea prea mult în URSS. Era mai degrabă un subiect tabu, iar modelul demn de urmat era Vladimir Ilici, eroul a cărui soție nu era soție, ci „tovarășă de drum și de viață". Viața avea lucruri mult mai importante decît sexul, iar sexul era apanajul capitalismului.

Fraza care a făcut istorie în URSS și care îi aparține nu știu cărui personaj spune tot: „În Uniunea Sovietică nu există sex". Firește că, după căderea URSS, la Radio Erevan, la întrebarea: „Există sex în URSS?", răspunsul a venit simplu: „Vă anunțăm că în Uniunea Sovietică există sex, din păcate nu mai există Uniunea Sovietică".

Prin anii '70, în filmul *Șatra*, cînd moldoveanca Svetlana Toma și-a arătat sînii, era deja pornografie curată, iar la acea secvență de cîteva secunde nouă ni se acopereau ochii și cei maturi se jenau și interveneau minute de tăcere. Cînd, în perioada *Perestroika*, a apărut filmul *Micuța Vera*, a scandalizat pe toată lumea. Mai întîi, pentru că se prezenta pentru prima dată un act sexual destul de complex, ceea ce, firește, a deranjat destul de tare retina cetățeanului sovietic, neobișnuit cu astfel de imagini. Și, în al doilea rînd, ceea ce a revoltat milioane de cetățeni

sovietici, fie ei membri de partid ori nu, a fost faptul că eroina e plasată deasupra partenerului în timpul actului sexual. Asta da revoluție sexuală.

Pentru a înțelege mai bine cum stau lucrurile cu sexul la sovietici, ar trebui să vedem ce s-a întîmplat odată cu Revoluția din Octombrie, căci acolo se află rădăcinile tuturor lucrurilor sovietice. Iată cele douăsprezece legi sexuale ale proletariatului revoluționar, apărute în broșura *Revoluția și tineretul*, editată în 1924, care sintetizează perfect raportul Revoluției cu sexul:

1. Nu trebuie să existe o dezvoltare prea timpurie a vieții sexuale în rîndul proletariatului.
2. Trebuie să existe o abstinență sexuală pînă la căsătorie, iar căsătoria trebuie să aibă loc doar în perioada maturizării sociale și biologice (20-25 ani).
3. Relația sexuală este doar o finalitate a unei profunde și multilaterale simpatii, precum și a atașamentului față de obiectul iubirii sexuale.
4. Actul sexual trebuie să fie doar ultima verigă de legătură, în lanțul profund și complex al trăirilor ce-i leagă în acel moment pe cei doi iubiți.
5. Actul sexual nu trebuie să se repete prea des.
6. Nu trebuie să schimbăm prea des obiectul sexual; cît mai puțină diversitate sexuală.
7. Iubirea trebuie să fie monogamă și monoandră (o soție, un soț).
8. În cazul oricărui act sexual trebuie să ne reamintim de posibilitatea nașterii unui copil și în genere e bine să ne amintim de urmași.
9. Selectarea persoanei de sex opus se face pe linia clasei revoluționare și a oportunității proletare.
10. Nu trebuie să existe gelozie.

11. Nu trebuie să existe relații sexuale deviante, perverse.
12. În interesul Revoluției, clasa are dreptul să intervină în viața sexuală a membrilor săi; viața sexuală trebuie să se subordoneze clasei, să nu-i dăuneze, ci s-o slujească în totalitate.

Fanny Kaplan

Acest nume putea fi găsit în orice manual de istorie sovietic. Contemporană cu Lenin și cu marile evenimente de la începutul secolului XX, Fanny sau „ucigașa lui Lenin", cum a fost supranumită, a tras în tovarășul Ulianov.

Să nu credeți că Fanny era o capitalistă angajată de marile puteri ale vremii care luptau împotriva tinerei Republici Sovietice. Fanny, cu nume de cod „Dora", era o anarhistă cu state vechi, care trecuse prin multe închisori și acționase „în nume propriu". Era nemulțumită de direcția în care o luase Revoluția, vinovat pentru asta fiind, firește, Vladimir Ilici Lenin. Așa că a acționat în cel mai anarhist stil rusesc posibil. Pe 30 august 1918, la unul dintre mitingurile populare, trei focuri de armă îl răneau pe Ilici.

S-au vehiculat multe variante. Ba că era spion englez, ba că era neamț, ba că a fusese plătită de „rușii albi". Probabil nimic nu e adevărat. Pentru noi, ea a fost unul dintre cei mai mari dușmani, ea a fost cea care a tras în Vladimir Ilici Lenin, „cel mai uman dintre oameni", cum ne-a învățat Vladimir Maiakovski. A fost un soi de Iuda al poporului sovietic și, cum poporul sovietic, spre deosebire de cel creștin, nu

iartă, la trei zile de la arest a fost împușcată chiar în Kremlin, pusă într-un butoi și arsă.

La acea lecție de istorie am suferit mult, alături de Vladimir Ilici Lenin și de întreg poporul sovietic. Atunci am înțeles că dușmanul ne pîndește la fiecare pas și poate lua cel mai angelic chip. A fost o lecție tristă, dar plină de învățăminte.

Astăzi știm că Fanny a tras pentru că Lenin „a trădat idealurile revoluției". Și ea a vrut să facă lumea mai bună, doar cu cîteva cartușe.

Se spune că Vladimir Ilici nu a fost de acord cu condamnarea la moarte a lui Fanny și ar fi spus: „S-o lăsăm să trăiască, să ajungă să vadă comunismul și să înțeleagă că a greșit". Dacă ar fi rămas în viață, oare ce concluzie ar fi tras?

Școala, educația politică și alte preocupări

Una dintre orele de școală cele mai fascinante era *munca (manuală)*, pe care o făceam, cred, în clasele IV-VII. O ciudățenie în felul său, însă pe noi, copiii, ne fascina și ne dădea un entuziasm de nestăpînit. Ora era o dată pe săptămînă și clasa era împărțită în două grupe. Fetele mergeau cu *Tovarășa*, iar noi, băieții, cu *Tovarășu'*. Aveam o sală special amenajată, în subsolul școlii. Aici erau tot felul de strunguri, unelte, aparate care ne tentau să le încercăm. Nu aveau ele atîta capacitate cîtă curiozitate aveam noi. Aici învățam să lucrăm în lemn, să meșterim tot soiul de mecanisme ori să descoperim cum funcționează o oarecare instalație. Și tot aici se întîmplau și cele mai năstrușnice năzbîtii, căci spațiul și modul de desfășurare a orelor îți permiteau să te deplasezi, să scapi de supravegherea profesorului, dar și a unor colegi pe care îi alegeai ca țintă a experiențelor tale. Fetele nu prea știam noi ce făceau, căci eram prea prinși printre strunguri ca să mergem să le vedem. Dar le vedeam umblînd cu tot soiul de ace, cîrpe, ațe, rețete și nu mai știu ce. Singurele momente în care eram tentați să tragem cu ochiul și să le vizităm

erau atunci cînd mirosuri tentante ajungeau la noi și ne anunțau că s-ar putea să avem ceva de cîștigat de pe urma acestei incursiuni. Cine avea noroc se putea întoarce cu ceva gustos de acolo. Da, și mai trebuia să purtăm diverse cotiere și halate care să ne protejeze.

Mai era, pe lîngă ore precum *militărie* și *dirigenție*, una de *educație politică*. Trebuia să citim și să conspectăm de prin ziare despre diverse evenimente politice naționale și internaționale. Trebuia apoi să comentăm, să ne dăm cu părerea. Dirigintele sau cine era responsabil cu lecția ne spunea cum stau treburile și ce catastrofe se întîmplau în lumea capitalistă. Că tineretul lor se uită la nu știu ce film *Rambo*, că există o întreagă modă a violenței, că au probleme cu drogurile, iar copiii săracilor mor de foame. Vă spun sincer, pe lîngă aceste grozăvii, eu mă simțeam foarte fericit. Aveam tot ce-mi trebuia și, cînd se adunau cele cinci kopeici pentru ajutorarea copiilor din cartierele sărace din America sau a copiilor care mureau de foame în Africa, dădeam banii cu plăcere și chiar ajutam la strîngerea acestor fonduri.

Mai existau și acele *caiete-chestionar* (un fel de *oracole*) pe care le țineau fetele și cu care ne exasperau, dar nu în așa măsură încît să nu răspundem la întrebări și să nu fim curioși ce se scria. Era o adevărată competiție între fetele din clasă și din întreaga școală, în legătură cu aceste *caiete-chestionar*. Nu erau niște simple caiete. Erau caietele ce ascundeau marile secrete, marile taine ale sufletului celorlalți pe care numai le intuiai, dar pe care n-aveai de unde altundeva să le știi. Era cîte un caiet gros, mare, de 48 de

kopeici, frumos împopoțonat cu poze lipite, floricele și zorzoane viu colorate, cu abțibilduri și alte lucruri care luau ochii. Dar, în același timp, plin de fraze memorabile, citate înțelepte și pline de învățăminte. Una dintre anchete îți revenea și ție și trebuia să o completezi cu o cariocă de o anumită culoare și să spui lucruri pe care n-ai fi vrut să le spui niciodată. Ba mai mult, exista un curaj strengăresc al fetelor ce reușeau să te întrebe și să te facă să spui lucruri pe care tu nici nu ți le-ai fi imaginat pînă atunci. Mi se părea mie sau chiar era un soi de nesincronizare între băieți și fete, în acei ani de școală, între copilărie și adolescență. Oricum, aceste anchete au reușit să ardă cîteva etape în dezvoltarea noastră. Au reușit să facă ceea ce n-au reușit să facă părinții și profesorii, cu stilul lor de educație. Credeți că mai păstrează cineva un caiet din acesta?

12 aprilie 1961: *Poehali*

Nu vom uita niciodată acea zi de primăvară în care sovieticii au cucerit pur și simplu cosmosul, lansînd primul om în spațiu. Vă voi povesti această zi, în cea mai fidelă formulă a manualului sovietic: *Tînărul cosmonaut*.

Era o zi obișnuită. Iuri Gagarin și cu Gherman Titov s-au trezit la 5.30, iar la 6.00 a avut loc ședința pentru zbor, care a durat foarte puțin, avînd o concluzie clară: „Totul e gata". La 6.50 echipa e în autobuz pentru a fi transportată la punctul de lansare. Are loc pregătirea. La 7.10 se aude vocea lui Gagarin, care transmite din interiorul *raketei*. La 8.30 Titov este anunțat că poate coborî. Cel care va zbura este GAGARIN. Peste cîteva ore, acest nume va fi rostit de toți cetățenii Terrei.

La 9.06 Koroleov, șeful echipei de la sol, anunță „minutul de pregătire". „Am înțeles", răspunde Gagarin, „sînt pe poziția de pornire". La 9.07 Koroleov transmite: „*Kedr*, poți porni". *Kedr* – numele de cod al lui Gagarin – răspunde afirmativ.

Raketa Vostok a pornit și atunci Iura Gagarin a rostit cea mai faimoasă frază spusă de un cosmonaut. De fapt, e mai degrabă un cuvînt decît o frază. Toți cei care au fost bombardați mai mult de mijloacele

de informare în masă occidentale decît de cele sovietice susțin că fraza cea mai faimoasă este cea a cetățeanului american care a păşit pe Lună, Neil Armstrong: „Un pas mic pentru mine, un pas uriaș pentru omenire". Vă rog să mă scuzați, recunosc, sună bine, se vede clasa *copywriter*-ilor capitaliști și a *politrucilor* de la Casa Albă. Dar să recunoaștem că uneori și forma frustă, chiar brută a sovieticilor dădea foarte bine și avea farmecul ei. E de datoria noastră să-i dăm primului ce-i aparține, ca în sport, căci URSS și SUA erau într-o mare competiție, iar locul al doilea nu prea conta. Și Iura Gagarin, băiat din popor, a spus foarte simplu, în momentul în care racheta se desprindea de pista de lansare: *Poehali!* (Să mergem!)

Poehali! a rămas pentru cetățeanul sovietic un cuvînt care se rostește sub formă de citat, dar toată lumea știe cui îi aparține acest cuvînt, atunci cînd te-ai decis într-o problemă importantă. Chiar și cînd ești în marea dilemă: mergi sau nu mergi cu băieții la băut, iar atunci cînd ai decis, firește, să mergi, zici *Poehali.* Acest cuvînt îți dă avînt, îți dă puterea de a te simți stăpîn pe marile decizii ale vieții.

La 9.22 *raketa* sovietică *Vostok* este pe punctul de a părăsi hotarele Uniunii și de a intra în spațiul de recepție al stațiilor americane din Alaska. Cel care era de serviciu în acea noapte (1.30 după ora Washingtonului) l-a sunat pe doctorul Jerome Weisner, consilier pe probleme științifice al președintelui Kennedy. Concluzia raportului a fost simplă: „Sovieticii ne-au întrecut". La ora 9.55 agenția sovietică de informații *TASS* transmite lansarea primului om în cosmos. În cîteva minute, agențiile de presă din toată lumea iau cu asalt clădirea Agenției de Telegrafe din Moscova

pentru a transmite „noutatea secolului". Presa franceză scrie: „În 1957 Uniunea Sovietică a lansat primul satelit artificial, care a ajuns pe Lună. Pentru prima dată au trimis în cosmos animale care s-au întors, iar acum dau lumii un Cristofor Columb al spațiului cosmic".

La 10.25 *raketa* intră în cea mai complicată fază, cea de aterizare, iar la 10.55 metalul încins cade pe cernoziomul colhozului „Calea lui Lenin", în apropierea orașului Engels, lîngă sătucul Smelovka (Curajoșii). Gagarin e parașutat și el alături. Prima persoană care l-a văzut a fost Ana Akimovna Tahtarova, care a devenit faimoasă pentru că a fost primul om ce s-a întîlnit cu un cosmonaut întors din cosmos. Peste cîteva minute apare comisarul sportiv Ivan Boricenko, care făcea parte din comisia de căutare a cosmonautului și care i-a cerut acestuia să se legitimeze, conform codului profesional. După ce a notat toate datele, a înregistrat trei recorduri cosmice absolute: recordul de durată a zborului – 108 minute –, recordul de înălțime a zborului – 327 km – și recordul de greutate maximă ridicat la înălțime – 4 725 kg.

S-au destupat sticlele de șampanie *Sovetskoe*. „Și s-a băut imediat."

Reclamă *versus* Propagandă în URSS

După doar două săptămîni de la Marea Revoluție din Octombrie, pe care o serbam pe 7 noiembrie, a fost dat un decret important: „Despre introducerea monopolului statal asupra publicării de anunțuri". Ca să publici un anunț, trebuia să te folosești doar de presa existentă și monopolizată de stat. Statul controla orice formă de anunț. Publicitatea făcea parte, firește, din această categorie de anunț, așa că, pe lîngă faptul că a trecut în monopolul statului, a trebuit să treacă și în slujba lui. Și a trecut cu arme și muniții.

În prima perioadă, publicitatea sau ceea ce s-a chemat propagandă (și sper ca actualii producători din domeniu să nu se supere de această apropiere a termenilor, vă garantez că nu e nici un păcat în asta) a problematizat primul mare conflict al tînărului stat sovietic: Războiul Civil. Puterea sovietică, asemenea oricărei alte puteri, trebuia în primul rînd să-și popularizeze ideile, iar în al doilea rînd să-și apere cuceririle. Iar pentru aceasta era nevoită să mobilizeze populația pentru a susține Armata Roșie în luptă cu Armata Albă. Odată cu victoriile obținute împotriva Armatei Albe și a aliaților acesteia, reclama-propagandă s-a

mutat și în alte domenii. Afișele, *plakatele*, erau asemenea artei avangardiste, ele luptau la fel de eficient ca și baionetele soldaților. Statul sovietic nu numai că știa acest lucru, ci și punea aceste *plakate* într-un raport direct cu dușmanul, printr-o singură frază, tipărită într-un colț: „Cine astupă acest *plakat* sau lipește altceva deasupra înfăptuiește un act contrarevoluționar". Nu vreți să știți ce înseamnă „act contrarevoluționar". *Vîška*, adică moartea, nu merge prin tribunale.

Ce era un *plakat* sau afiș, cum îi spunem noi acum? Astăzi afirmăm că e un material publicitar sau propagandistic. Așa e. Dar, pentru revoluționari, pentru acele vremuri fierbinți, afișul însemna mult mai mult. Dmitrii Stahievici Moor, unul dintre părinții afișului sovietic, cel ce a făcut faimosul afiș în care e prezentat un ostaș al Armatei Roșii ce te privește direct și arată cu degetul înspre tine întrebînd: „TU! Te-ai înscris voluntar?" (practic, echivalentul sovietic al replicii Unchiului Sam „*I want You*"), ne spune: „Afișul este o lovitură crîncenă care lovește în cap dușmanul de clasă. El trezește la viață masele și, de aceea, trebuie să i se acorde o mare atenție"; „Pentru noi, arta este asemenea unei revoluții". Afișul este un ostaș, un activist care vorbește direct cu masele. Nu întîmplător una dintre cele mai cunoscute echipe de producători de afișe din acea vreme se chema „Creionul de luptă".

Să nu credeți că în acea perioadă nu se punea accent pe calitate. Firește, calitatea nu era un scop în sine, ci numai unul care slujește ideii. Însă, dacă ne gîndim numai la afișul avangardist sau constructivist, ne dăm seama că autorii lui nu erau niște simpli copywriteri sau niște manufacturieri care serveau

statul pentru 30 de arginți, ci adevărați artiști și luptători pentru idei. Nu întîmplător, la o expoziție de afișe din 1925 de la Paris, echipa sovietică a luat medalia de argint.

A trecut Războiul Civil și, pe lîngă ultrafaimoasele „Pămînt țăranilor", „Lichidarea analfabetismului LIKBEZ", „GOELRO – Planul de electrificare a Patriei", au apărut afișe precum „Ajutați victimele războiului" sau renumitul „Ajutați!". Treptat, au început să apară variante pe diverse teme. Poporul este îndrumat să se înscrie în partid: „Mergi și înscrie-te în Partidul Comunist" sau afișul ce prezintă o mare de oameni fericiți, cu steaguri roșii pe care scrie „Partidul Comunist". În acea perioadă, publicitatea-propagandă sovietică trebuia să creeze în mod special o platformă de informare a populației asupra valorilor adevărate și să organizeze campanii în vederea atingerii unor scopuri. Afișele trebuiau să aibă imagini puternice, simple și fraze directe: „Toți la strînsul recoltei bogate", „Economia trebuie să fie economicoasă", „Jos Imperialismul Capitalist!", „Revoluția din Octombrie este puntea către viitorul luminos". Sau afișele social-educative, care astăzi par mai degrabă umoristice. De exemplu, intri într-o *ospătărie*, o cantină sovietică, și ce vezi pe perete? Un afiș, cu o domnișoară care stă frumos așezată la masă, cu o farfurie de ciorbă în față, iar dedesubt scrie mare: „Amestecînd meticulos mîncarea, ajuți societatea!". Bună învățătură. Sau la locul de muncă, unde scria: „Conștiința e cel mai bun controlor". Așa e.

În anii '50 reclama a mai slăbit din forța ideologică și a trecut doar pe educație socială. Mergeai la spital sau la școală și acolo – un afiș pe care e postat un

cap mare de femeie, cu degetul la buze, care spune: „Nu vorbi". Sau afișul ce ne avertizează în privința modului în care comunicăm cu străinii și că dușmanul ne pîndește la tot pasul ca să ne fure secretele țării: „Vorbăraia multă e o comoară pentru dușman". Mai erau nenumăratele afișe care aduceau „Slavă…" și puteau urma *sportului*, *științei*, *Partidului*, *eroilor*, *armatei* etc. În principiu, totul se structura pe o logică simplă: reclama negativă ce folosea un „NU" categoric era concentrată asupra unor lucruri și fapte concrete, iar cea pozitivă era axată pe problematici abstracte, ideale. Existau afișe pozitive cu problematici concrete și cele care dădeau directive: „Înscrie-te în PC al URSS", „Să mergem acum toți la BAM" (Magistrala Baikal-Amur), precum și cele retorice, dar destul de persuasive atît prin imagine, cît și prin contextul social-politic: „Tu nu te-ai înscris în Komsomol?". Cu alte cuvinte, ei știau la fel de bine ca și *PR*-iștii și *advertiserii* de azi cum se procedează.

Mai existau campanii importante în legătură cu lupta pentru pace, gen „Lumii pace", afișe pe care le întîlneai la tot pasul pe zidurile clădirilor. Mi se păreau foarte interesante afișele-caricatură pe care le găseai în reviste și care luptau împotriva capitalismului. Cînd apărea o problemă internațională, presa devenea automat plină de astfel de imagini antiimperialiste și în mod special antifasciste. Eu eram încîntat de cele legate de asigurarea muncii, pe care le găseai la fiecare loc de muncă și care aveau tot soiul de indicații și explicații. Erau asemenea indicatoarelor rutiere, simple și eficiente. Cu adevărat hazlii erau cele legate de campaniile antialcoolice. Un adevărat exemplu de campanie publicitară. Însă fără nici o

șansă de reușită. Și foarte, foarte răspîndite erau cele cinematografice. Firește, de cele cu chipul lui Vladimir Ilici Lenin nici n-are rost să vă spun, ele erau peste tot, pe toate clădirile și la orice dimensiune.

A existat reclamă la produse în URSS? Firește că a existat. Începînd cu sfîrșitul anilor '20 și începutul anilor '30, apar reclame la diverse produse sovietice. Însă nu trebuie să fim naivi și să credem că puterea sovietică își propunea să vîndă acele produse. Această reclamă ne transmitea un mesaj ce nu spunea direct: „Dragi Tovarăși, cumpărați aceste produse", ci un mesaj indirect, ce era un soi de metapublicitate ce spunea: „Dragi Tovarăși, acestea sînt mărfuri pe care puterea sovietică vi le oferă și ele sînt de găsit". Într-adevăr, se găseau din cînd în cînd, dar nu aceasta era menirea Revoluției. Cine crede că Revoluția a venit să aducă bunăstare degeaba mai face umbră pămîntului. Dar să revenim. În perioada sovietică reclama la mărfuri era propagandistică: nu *vindea* marfă, ci *ideologie*. Cum ar spune scumpul nostru Žižek, ea era *reflexivă*. Adică reclama de atunci era ca și cea de astăzi; publicitatea își făcea propria reclamă, ne vindea propriul mod de viață.

Stiliaga

Stiliaga. Acest cuvînt s-a auzit pentru prima oară la finele anilor '40 și a fost folosit în lupta împotriva cosmopolitismului burghez. (Vă rog să nu confundați cosmopolitismul cu internaționalismul.) *Stiliaga* era un cuvînt care avea să facă o mare carieră, ba chiar mai mult decît atît. Acest cuvînt ascundea în spatele său o adevărată cultură paralelă, o cultură care, chiar dacă nu a fost mediatizată, a prins rădăcini adînci în spațiul sovietic.

Ce este *stiliaga*? După cum bine vă dați seama, cuvîntul *stili* e românescul *stil*. A fi *stiliaga* înseamnă a fi un împătimit al „stilului", a face totul pentru a avea un „stil". În anii '50 au apărut acești tineri, iubitori ai stilului, care au vrut să aibă alte haine, alte cuvinte, altă muzică, altă poezie și alt comportament. Ei au decis pur și simplu că vor să aibă stilul lor. Ceea ce arătau ei deranja, fără doar și poate, retina monocoloră a cetățeanului sovietic, limbajul lor tăia din avîntul revoluționar al anilor '20, dar și din eroismul anilor '40, iar despre putere ce să mai zicem, ea era de-a dreptul incomodată.

Stiliaga au creat, practic, un nou mod de viață, însă vă asigur că era un mod de viață încă sovietic. Aveau un limbaj propriu și viu, fiecare avea propria *tusovka/gașcă*, iar pentru a intra în *tusovka* trebuia să

fii *krutoi/cool* (care are o semnificație diferită față de ceea ce înțelegem azi prin aceste cuvinte). Îmbrăcămintea era viu colorată, cravatele erau pestrițe, cu figuri cît mai năstrușnice, accesoriile erau ieșite din comun pentru acele vremuri, muzica era de contrabandă, iar chitara nu lipsea niciodată. Acest nou stil de viață a scos în față un personaj care a intrat în folclorul sovietic ca o individualitate stridentă, ieșită din comun, un personaj creativ și indiferent la ideologie. Iar pentru autorități el era *huliganul*, *elementul antisocial*, *parazitul*, *informalul* etc. După moartea lui Stalin, el a devenit un simbol al perioadei de „dezgheț", o emblemă a noii societăți sovietice care a gustat din libertatea dreptului de a te exprima și de a decide să te eliberezi de trecutul tău. După cum ar spune un bun cunoscător al genului: *stiliaga* depinde de istorie, trăiește în istorie, e chintesența posibilităților și a speranței.

Stiliaga a cunoscut multe modificări stilistice, odată cu anii '60, '70 și '80, însă, în esență, spiritul lui a rămas același. Au fost perioade cînd se numea chiar *neostiliaga*. Îmi aduc aminte foarte bine vremurile cînd frații mei trebuiau să inventeze nenumărate trucuri pentru a purta părul lung. La școală nu se accepta să iasă vreo șuviță de păr peste degete, cînd proful de *militărie* trecea cu palma pe la ceafa ta. Sau veșnicele discuții în jurul pantalonilor *dudocika* (evazați), care trebuiau să aibă jos o deschidere cît mai mare și, firește, talie joasă. A nu se uita de cămașa înflorată și gecile *sky*. În unul dintre orașele patriei, miliția a decis neoficial că acești pantaloni *dudocika* nu aveau voie să fie evazați jos mai mult de lungimea a patru cutii de chibrituri. Ce tragedie!

Astăzi aud diverse interpretări ale acestui fenomen. Unii spun că *stiliaga* ar fi fost un soi de „tineret progresist" al URSS, alții că acest fenomen se „sincroniza normal" cu ceea ce se întîmpla în SUA. Firește, doar eram frați gemeni! Alții afirmă că *stiliaga* era o formă de disidență. Aici dați-mi voie să mă îndoiesc profund mai întîi de conceptul de *disidență* și mai apoi de disidența acestui fenomen. Ei erau parte a culturii sovietice, chiar dacă, în felul lor, contribuiau la dizolvarea ei ideologică. Prin simpla lor indiferență.

Da, ei erau potrivnici sistemului sovietic chiar dacă nu erau conștienți de acest lucru. Ei erau dușmanii acestui sistem prin simplul fapt că această putere le era indiferentă, iar interesul lor nu corespundea cu interesul puterii. Politrucii sovietici ar fi iertat orice. L-ar fi iertat pînă și pe nesuferitul de Soljenițîn sau pe cîrcotașul de Saharov, căci puterea înțelegea ura, dar nici într-un caz indiferența. Indiferența doare, deranjează și, ca atare, se pedepsește. De aceea, sistemul a luat diverse măsuri de represiune a respectivelor „elemente". Ei erau prezentați întotdeauna ca exemple și modele negative. Li se confiscau lucruri, li se tăia părul, li se dădea amendă, li se interzicea să participe la concerte sau petreceri. Însă, dat fiind faptul că *stiliaga* erau etichetați întotdeauna ca făcînd parte din elită, acest fenomen a fost tratat aparte, cu mai multă precauție și îngăduință. Un fenomen paradoxal: negat și acceptat în aceeași măsură. Acești băieți și aceste fete, pestriți, mai aveau prostul obicei de a se strînge la monumentul lui Vladimir Maiakovski (care intrase în dizgrația puterii) din capitală și a discuta despre una, alta.

Există *stiliaga* și în spațiul capitalist. I-am văzut pe acești *stiliaga made in capitalism*. Cu toate că au multe trăsături comune, ei nu au fost indiferenți față de sistem. Inițial ei au luptat, însă treptat au devenit niște susținători ai sistemului, fie prin transformarea în consumatori, fie prin înregimentare.

Stiliaga este un model sovietic contradictoriu. El nu reprezintă decît o parte a culturii sovietice. El face parte „biologic" din sistem și, paradoxal, chiar dacă a contribuit, inevitabil, prin indiferență la dizolvarea ideologică a sistemului, în același timp a jucat și rolul de virus, de care sistemul are atîta nevoie. Virusul periferic îmbolnăvește și întărește în aceeași măsură. Orice virus periferic duce la crearea anticorpilor. El, *stiliaga*, nu e o contradicție între generații sau între ideologii, ci o contradicție în sine, o confuzie. Și amintirile despre el par a fi la fel de confuze.

Ce bea cetățeanul sovietic? (I)

La o astfel de întrebare există un răspuns unanim: cetățeanul sovietic bea totul și încă ceva pe deasupra. Cetățeanul sovietic înțelege prin cuvîntul *băutură* orice lichid care are capacitatea de a da nuanțe vieții cotidiene sau, mai ales, de a scoate în evidență trăsăturile ascunse ale sufletului.

Mai întîi, ar trebui să spunem ce este un băutor autentic. Oricine știe să bea într-o anumită măsură și din anumite cauze sau pur și simplu pentru a fi într-o *tusovkă/gașcă* oarecare. Vă spun cu sinceritate că băutorul adevărat – și în mod special cel sovietic – transcende aceste cauze, putem spune că e dincolo de ele. Un băutor sovietic adevărat bea singur, de dimineață și fără nici un motiv.

Băuturile cele mai cunoscute în URSS au fost vodca, vinul, berea, dar și *odecolonul Troinoi* sau amestecul *Cipok*. Firește, n-are rost să vă spun cum se bea și în ce cantități se beau tradiționalele băuturi. La *noi* băuturile tradiționale se beau mult și consecvent, ca și la *ei*, diferența constînd doar în etichete și în diversitatea ofertei. Ceea ce s-a dezvoltat foarte mult în „necuprinsa țara mea natală" a fost diversitatea de sortimente de băuturi neoficiale. Cetățeanul sovietic și-a luat soarta în mîini. Văzînd că statul nu-i

oferă un sortiment satisfăcător de băuturi, a decis să-și croiască singur soarta. Astfel a apărut un prim *samizdat alcoolic* care circula oral, se respecta cu sfințenie și nu lipsea nici o iotă sau un gram. A construi comunismul fără alcool e ca și cum ai face capitalism fără reclamă. Dacă în capitalism reclama e motorul economiei de piață, în comunism firește că motorul mișcării a fost băutura. Important e faptul că statul sovietic punea la îndemîna cetățeanului materie primă pentru a produce ieftin și repede cele mai ingenioase băuturi. Și, cum sortimentele sunt foarte bogate, ne gîndim cu ce să începem.

Bine, să începem cu berea. A bea bere așa, pur și simplu, nu-și are rostul. Doar rar, cu prietenii și cu o *tarankă* (pește sărat și uscat; în orice berărie sovietică miroase a pește). Însă a bea bere combinată cu ceva e mult mai instructiv, viitorul e mai luminos și parcă prinzi aripi.

Ați auzit de *Iorș*, care e una dintre cele mai populare băuturi din URSS? Ei bine, în URSS a amesteca berea cu vodcă e ca și cum ai pune sare-n mîncare. Clasicul *Iorș* păstrează proporția de 500 g bere și 50 g vodcă, ceea ce este un soi de bere *superstrong*. Însă proporțiile aici fluctuează în funcție de mai mulți factori (climaterici, psihosomatici, ideologici etc.), așa că o combinație de 250 g la 250 g e o variantă destul de des folosită.

Celor care vor să știe și nuanțe, finețuri de amestecuri, le putem spune cîteva rețete. De exemplu, *Rembrandt* (mai poartă și numele de *Au sosit graurii*): se toarnă vodcă în bere în așa fel încît să nu se amestece. Dacă vodca s-a așezat frumos la fund fără să se amestece, reiese că avem un *Rembrandt autentic*,

iar dacă nu înseamnă că avem un *Rembrandt fals*. Dacă avem proporția de 50 g vodcă și 200 g bere înseamnă că avem un *Rembrandt timpuriu*, iar dacă proporția e de 200 g vodcă și 100 g bere, avem de-a face cu un *Rembrandt tîrziu*.

De asemenea, e bine de știut tehnica *Gonește ursul în bîrlog*. Tehnica e simplă: se umple o halbă cu bere și se bea cu înghițituri mici. După fiecare înghițitură de bere în locul eliberat se toarnă vodcă. Procedura se repetă pînă cînd berea din halbă este înlocuită de vodcă. *A goni ursul din bîrlog* presupune doar inversarea băuturilor. E bine de știut și tehnica *Vodolaz*, care e construită în felul următor: într-o halbă de bere se dă drumul la un păhărel mic de vodcă. Paharul nu trebuie să fie răsturnat. Halba se bea dintr-odată, în așa fel încît ultimele înghițituri sa fie cele de vodcă. De unde și vorba populară sovietică: berea fără vodcă e ca nunta fără muzică. Firește, n-ar trebui să uităm de *Cipok*, care e un *Iorș*, adică un amestec de vodcă și bere unde se acoperă cana cu mîna și este lovită de genunchi, ca amestecul să fie „gazat". Spuma creată se bea dintr-o înghițitură. Nu vreți să știți efectul.

Amestecuri de acest gen se fac și din vodcă și vin, ca, de exemplu, toate cocteilurile de tip *Sărutul* (*Ultimul sărut*, *Sărutul fără dragoste*, *Inessa Armand* etc.), unde se amestecă în proporții egale vin roșu și vodcă. Însă aceste combinații aveau mult mai puțină căutare și în folclorul sovietic se zicea că *vodcă cu bere e plăcere, vodca cu vin e chin*.

Despre *Samagon* n-are rost să vorbim. Despre el se știe nu numai în URSS, ci și departe peste hotarele țării. Este o băutură tradițională și poate fi făcut din

aproape orice. Vorba lui Bender, „chiar și din taburet, că aici multora le place *taburetovka*". Însă despre băuturile alcoolice care se cumpărau din alte magazine decît cele specializate chiar că ar trebui să spunem cîteva cuvinte. Cetățeanul sovietic, pentru a procura ceva *combustibil*, avea de ales între tradiționalele alimentare sau magazine specializate și *Galanteria*, *Apteka* (farmacie) sau gama de magazine care comercializau tot soiul de soluții chimice. Despre *Troinoi Odekolon* (*Odekolon* vine de la *eau de Cologne*) se știa din anii de grădiniță că e băutura cea mai răspîndită după vodcă, datorită faptului că era foarte ieftin (94 de kopeici) și conținea 64% spirt și 3-4% substanțe aromate. Am putea să împărțim băutura în categorii: *parfumerie*, unde s-ar încadra tot ce ține de parfumuri, cosmetică etc. și unde intră aproape tot, adică de la apă de colonie pînă la soluții pentru unghii, păr și picioare. O altă categorie ar fi *himia*, ce presupune orice clei, diluant, dizolvant etc. pe bază de spirt, alcool industrial etc. De exemplu, din această categorie face parte lichidul de frînă. Era preferat cel folosit în aviație. Băutura chiar așa se chema: *Tormoz* (frînă). O categorie importantă era cea care făcea parte din *apteka*, deoarece aici aproape toate lichidele erau pe bază de alcool. Deviza băutorului sovietic era: tot ce arde se poate bea. Mai era și categoria *unguente* ce conțineau alcool: pastă de dinți, cremă de ghete, dar aici produsul necesita ceva preparare. Aceste categorii au fost folosite mereu în URSS, însă ele au dat roade în perioadele mai dificile și mai ales în perioada prohibiției gorbacioviste. În această perioadă poporul sovietic a trebuit să devină un adevărat artist al manufacturării produselor alcoolice.

Despre cocteiluri ar trebui să mai spunem că în URSS în general erau preferate cele din două componente și foarte tari. Pe lîngă *Iorș* mai erau faimoase *Răsăritul din nord*, compus din vodcă și șampanie, *Ursul furios* – coniac și vodcă, *Moartea albă* – spirt cu apă, *Ciornoburka* – denaturat cu bere și, firește, *Bloody Mary*. Dintre cocteilurile cu trei componente face parte, de exemplu, *Cuiul ruginit*, care conține vodcă, vin dulce și șampanie. În general, nu erau respectate și căutate cocteilurile rafinate și slabe. Ele erau atribuite mai degrabă inteligheției cu fițe. Orice adaos cum ar fi acetonă, clei, spray de gîndaci era mult mai bine văzut și mai autentic.

Nu cred că ar fi corect să nu spun că în această categorie a *Panoului de onoare al băuturilor sovietice* intră – și n-o să vă vină să credeți – ceaiul. Dar nu oricum, firește. În URSS se bea, într-adevăr, foarte mult ceai, însă, pentru a intra în lumea marilor zboruri, el trebuie pregătit într-un anumit fel. Rezultatul se cheamă *Cifir*. Pentru a-l prepara, e nevoie de apă fiartă, peste care se toarnă frunzele de ceai în cantitate destul de mare. Se acoperă și se lasă ca iarba să se așeze. De respectat cu sfințenie : a nu se amesteca. Infuzia e gata în zece minute. În principiu, se bea imediat, cu un singur recipient care circulă de la unul la altul. Se bea cu înghițituri mici și neapărat pe stomacul gol. Despre efecte ce pot să spun decît că, tradițional, *Cifirul* e considerat băutura pușcăriașilor, iar cînd băieții iau o doză, zic că pot sări un zid de patru metri.

„Și am băut imediat."

Anii ’80: marș triumfal, marș funebru

Anii ’80 în URSS sînt de neuitat. Țara mea era în *marș triumfal.* Trupele sovietice tocmai intraseră în Kabul pentru a-l elibera, Moscova se pregătea pentru a găzdui *Olimpiada ’80*, *raketele* noastre străbăteau în lung și-n lat cosmosul, iar un număr tot mai mare de țări din Asia, Africa și America Latină încercau să calce pe urmele noastre. Se părea că puterea și voința Occidentului erau definitiv paralizate, acesta pierzînd poziție după poziție. Pierdea Vietnamul, pierdea procesul de decolonizare, pierdea influența în America Latină etc. Și nimeni, nici specialiștii noștri care se ocupau cu alte treburi decît cele necesare și nici *kremlinologii* de la Washington ce tocau bani la greu, nu deslușea printre acordurile marșului triumfal sunetele marșului funebru al comunismului.

Primii care au tras semnalul de alarmă au fost tovarășii de la uzina „Vladimir Ilici Lenin” din Gdansk, cetățenii celei mai vesele *barăci* socialiste. Dar cu ei eram obișnuiți. O dată la cinci ani ei cereau Partidului diverse îmbunătățiri sociale și economice. Și culmea e că uneori le și primeau. Se pare însă că gaura economică poloneză devenise prea mare pentru a

mai fi acoperită așa ușor. Chiar dacă, din cînd în cînd, mai aruncau mărfuri în magazine, fără să crească prețurile, prin 1982 armata, în frunte cu generalul Jaruzelski, a trebuit să preia controlul pentru a face ordine. Economia planificată, așa cum fusese ea creată în anii '20, ce reușise să concentreze o forță impresionantă și să facă un salt industrial nemaiîntîlnit, părea acum epuizată. Dacă pe fondul marii depresii a anilor '20 economia sovietică era triumfală, acest „mecanism rezistent la crize" nu mai funcționa acum, nu mai dădea aceleași roade.

Toată acea nebunie cu rachete nucleare, fizică atomică, tehnică militară ultraspecializată, zboruri galactice a amețit și a panicat specialiștii *lor*, iar liderii *noștri* sforăitori își pierduseră complet simțul realității. Economia noastră planificată trebuia să rezolve tot, iar troica economică *Gosplan* (Planul de stat), *Gossnab* (Aprovizionarea de stat) și *Gosțen* (Prețurile de stat) trebuia să asculte numai de întreprinderi și de popor pentru a decide ce și de ce să produci și unde să vinzi.

La mijlocul anilor '80, lipsa produselor alimentare a început să fie simțită tot mai mult în întreg lagărul socialist. A început să înflorească o adevărată piață neagră. Cuvinte foarte bine știute precum *piața neagră* sau *talciok* desemnau locul unde se găseau mărfuri care nu erau în magazine. Persoanele care se ocupau cu vînzarea lor erau *spekulanții* și de la ei puteam cumpăra aproape orice.

Cînd vechii lideri sovietici, pe care îi numeam *Gensek* (prescurtarea de la *Secretar General*), începuseră să moară pe capete, încît au ajuns bucuria copiilor, care primeau zile libere la școală, noii lideri

au propus la început conceptul de *accelerare*, iar mai tîrziu pe cel de *perestroika*. *Accelerarea* deja întîrziase și era prea tîrziu de realizat, iar *perestroika* n-a reușit din cauza faptului că un alt concept a dat totul peste cap. Acestuia îi ziceam *glasnosti*. Într-adevăr, sistemul acceptă orice, chiar și să-l minți, însă nu să-i încalci regulile de joc. Iar *glasnosti* făcea parte deja dintr-un alt joc, dintr-un alt film. Dar, în calitate de cetățean sovietic, întotdeauna am rămas convins că această regulă a jocului a fost încălcată de noi și că schimbarea a avut loc datorită nouă, și nu unui oarecare birocrat țîfnos de la Casa Albă. Așa am fost educați: să pierdem, dar să pierdem pe mîna *noastră*, nu a *lor*.

Se pare că mai apăruse o problemă: „calitatea consumatorului a început să depășească calitatea producătorului".

Pavel Korciaghin sau de ce l-am iubit pe Buharin

Există eroi literari pe care îi poți întîlni foarte des în viața reală, alții pe care îi poți întîlni foarte rar, iar alții pe care nu-i întîlnești niciodată ori sînt aproape imposibil de întîlnit. Un astfel de erou este Pavel Korciaghin. Pavka e genul de erou despre care e mult mai simplu să spui „Am citit că…" decît să spui „Am cunoscut pe cineva care…". E un erou literar creat în cumpliții ani '30 de către scriitorul Nikolai Ostrovski în cartea sa *Așa s-a călit oțelul*, care a devenit etalonul genului de erou-sfînt al culturii sovietice și pe care l-am studiat cu rigurozitate la școală. El, Pavka Korciaghin, a fost eroul model pe care-l urmam. Vă spun sincer că în cultura sovietică cu Ostrovski nu poți concura, căci *Așa s-a călit oțelul* a devenit romanul cult al culturii oficiale sovietice, iar Pavel Korciaghin a fost eroul oficial. Romanul a fost tradus în nenumărate limbi, a fost editat de peste 30 de ori numai în primii ani de la apariție, s-au montat după acest roman piese și opere de balet și a stat la baza a numeroase ecranizări.

În anii care au urmat, cum era firesc, s-a făcut unul dintre filme, Pavka devenind și mai aproape de

noi, încercînd să ne arate calea. Era un soi de sfînt creștin de factură revoluționară. Comunist convins, care credea în „idealurile sfinte", sincer și devotat pînă la moarte. Lipsit de egoism și interese personale, el era omul nou perfect care ne sensibiliza ori de cîte ori ne întîlneam în carte sau în film. El îndeplinea întru totul „normele leniniste" de comportament.

Există un citat din el pe care îl știe pe de rost orice copil ce a fost cel puțin silitor în școala sovietică : „Ce are omul cel mai scump este viața. Viața îi este dată omului o singură dată și trebuie trăită astfel încît să nu resimtă chinuitor de dureros anii trăiți, să nu-l ardă rușinea pentru trecutul mîrșav și meschin".

L-am cunoscut pe Pavel Korciaghin în anii *Perestroikăi,* citind documentele și însemnările lui Buharin. El, Nikolai Buharin, a fost cel care a întrunit calitățile reale ale unui personaj de roman. Interesant e faptul că ei au fost contemporani. Moare cît se poate de realul Buharin și se naște fictivul Pavka Korciaghin.

Alături de Zinoviev, Rîkov și Kameniev, Buharin este judecat și condamnat la moarte pentru trădarea idealurilor Revoluției. În fața Comitetului Central, Buharin își susține nevinovăția într-un mod exemplar și, cînd înțelege că decizia este luată, afirmă cu o demnitate tragică și măreață că nu se va sinucide pentru a nu dăuna Partidului. (Sinuciderea, în acea vreme, mai ales după sinuciderea lui Tomski, era concepută ca un soi de acțiune premeditată împotriva Partidului.) În ciuda faptului că în jurul lui *Koba* (numele de cod al lui Stalin) roiesc personaje tot mai îndoielnice, care-l acuză pe Buharin, ori de cîte ori el pledează pentru ceva, afirmă că, „dacă prin aceasta aduc prejudicii politice, oricît de mărunte, atunci,

fără discuție, o să fac tot ce îmi spuneți". Buharin recunoaște că a greșit politic în diverse rînduri, prin diverse judecăți și atitudini pe care le-a avut, însă nu se simte vinovat în nici un fel față de acuzațiile false care i se aduc. Nu poate accepta vina care îi este impusă. Buharin nu acceptă să intre în jocul acestui proces care seamănă cu o „farsă rituală".

La finele lui '37, intrînd într-un fel în jocul ritualului politic, din respect pentru Cauză și Partid, îi scrie lui Stalin:

> O, Doamne, dacă s-ar putea să-mi vezi sufletul jupuit și sfîșiat! Dacă ai putea să vezi cît de mult țin la tine, trup și suflet... Dar ajunge cu atîta *psihologie* – iartă-mă. De astă dată nu va apărea nici un înger să-i smulgă lui Avraam sabia din mînă. Destinul meu fatal se va împlini. Ți-am înfățișat conștiința mea, Koba. Îți mai cer o ultimă dată să mă ierți (doar în sufletul tău, nu altfel). De aceea te sărut în mintea mea. Rămîi cu bine și amintește-ți cu drag de ne-norocitul tău, N. Buharin.

În adolescență am fost profund impresionat de Nikolai Buharin.

KVN sau despre clubul celor veseli și ingenioși

La sfîrșitul anilor '50 și începutul anilor '60, televiziunea sovietică, asemenea celei occidentale, începe să devină una dintre cele mai importante mijloace de comunicare în masă, cu o mare priză la clasa muncitoare. Statisticile, care de obicei nu ne mint foarte tare, spun că la începutul anilor '60 aveam în URSS în jur de 40 de milioane de telespectatori, iar la finele deceniului ajunseseră la respectabila cifră de 124 de milioane de telespectatori, adică 70% din teritoriul URSS.

Conducerea Partidului a înțeles foarte repede, firește, că televiziunea are o mare miză, iar miza adevărată e cea pe care o are orice televiziune în sine, dincolo de ideologie: un rol propagandistic (indiferent dacă vinde ideologie sau marfă), un rol educativ-formativ și, evident, rolul de divertisment. Alături de celelalte popoare, nici poporul sovietic nu făcea notă discordantă în acele vremuri. El avea nevoie de divertisment, iar televiziunea trebuia să-i ofere acest lucru.

Ca rezultat, apar cluburile *KVN* (*Clubul celor veseli și ingenioși*), care, de fapt, sînt niște echipe formate din tineri ce organizează concursuri, sub forma unor

competiții, structurate pe un set mai larg de probe, cum ar fi: întrebări ingenioase, scenete ironico-umoristice, muzică etc. Există un juriu care acordă fiecărei probe un anumit punctaj, iar la final declară cîștigătorul. Întrecerile aveau loc în școli, universități, întreprinderi, case de cultură etc. Aceste competiții au devenit în scurt timp una dintre cele mai cunoscute și mai utilizate forme de divertisment oficial al tineretului sovietic, începînd cu școala și terminînd cu întreprinderea, acest lucru datorîndu-se în mod special televiziunii, care a dat tonul și care transmitea competițiile de top. Competiții peste competiții, regionale și unionale, diverse ligi care organizau întreceri în interiorul lor și între ele etc. *KVN*-ul a devenit un soi de „fotbal intelectual".

La început urmăream cu mare atenție aceste emisiuni, care aveau un farmec aparte. Aveau foarte multă ingeniozitate, naturalețe și enorm de mult umor. Era mai degrabă un soi de ironie sau un umor în stilul lui Zoșcenko, care se juca cu limitele diverselor forme de interpretare. Era în mod special axat pe cazuistica socială, însă destul de ascuțit și fin în același timp. În ciuda faptului că emisiunile *KVN* transmise în direct doreau să ne arate un model viu, vesel și distractiv al tineretului sovietic, ele reușeau mult mai mult decît atît. Ele ne arătau că tot ceea ce spui transmite mult mai mult decît ai fi vrut să spui, chiar dacă ți-ai impus o cenzură proprie. Aceasta a fost prima lecție: cenzura, fie ea și personală, nu face decît să transmită și să întărească tot ceea ce nu se poate spune. Și totuși, trăiam vremuri *vesele*, dacă le privești cu atenție.

Este cunoscut cazul cînd, în anii '60, o emisiune *KVN* a fost întreruptă „din motive tehnice", din cauza

faptului că una dintre cererile unei echipe era ca telespectatorii să aducă în studio trei obiecte : al VII-lea volum din *Operele complete* ale lui Jack London, un ficus în ghiveci și o lampă de gaz. În ciuda cerinței ironice a echipei respective, într-un timp foarte scurt, un număr impresionant de telespectatori au dat buzna în studio cu cele trei obiecte. Era o problemă prea simplă pentru cetățeanul sovietic. Emisiunea s-a întrerupt. Și a reapărut peste cîțiva ani.

Începînd cu 1968, emisiunea se transmitea numai înregistrată, pentru a ridica „nivelul profesionalismului" și a „înlătura elementele inutile". Dispare de pe ecrane o perioadă în anii '70, ca să apară în anii '80, în plină forță, transformîndu-se foarte rapid în emisiuni de ironizare a politicii sovietice. Gustam deja din roadele perioadei *glasnosti*.

Dacă la început am fost doar un simplu spectator al acestor jocuri, mai tîrziu am devenit chiar *căpitan* de echipă. Am jucat, am pierdut, am cîștigat, am petrecut nenumărate ore împreună cu echipa, pentru a face un întreg program. Sînt lucruri pe care le-am făcut în școala sovietică ce m-au învățat mult mai mult decît școala în sine. Iar ironia și gluma în mod special le-am învățat extrașcolar, însă, cu siguranță, în *școala sovietică*.

Gorbaciov, un *Gensek* neobișnuit care cîntă *Perestroika*

De cîțiva ani începuserăm să ne obișnuim cu înmormîntări la nivel înalt, care presupuneau o zi liberă de la școală și care deveniseră un ritual. Ziua începea astfel: televiziunea și radioul transmiteau muzică funebră rău prevestitoare. O voce de bărbat anunța grav: „Dragi tovarăși! Țara trece printr-o grea încercare! Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a primit o lovitură crîncenă. S-a stins din viață tovarășul Leonid Ilici Brejnev, Secretarul General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice…". Și muzica se auzea tot mai tare: bam, bam, bam-bam-bam…

La primul anunț am simțit un fior rece, o despărțire „neașteptată" de cel cu care ne obișnuiserăm. Știam bine să-i imităm bîlbele și acel pleoscăit inconfundabil pe care-l făcea între cuvinte („Dragi Tovarăși – mlea, mlea –, conform directivelor Partidului – mlea, mlea…"), să facem glumițe și să-l respectăm în felul nostru. De la el nu așteptam surprize, iar singura surpriză pe care ne-a făcut-o a fost că s-a stins din viață. Dar și Lenin e „veșnic viu" în conștiințele noastre, în inimile noastre. Așa ne învățaseră și în mod normal sfîrșitul *Ultimului Ilici* era de așteptat.

Pe urmă a fost Andropov, pe urmă Cernenko și cred că un ministru al Apărării sau Kosîghin, parcă. Nici nu ne obișnuiam bine cu cel nou-venit, că și dispărea. La a treia înmormîntare, cînd s-a anunțat oficial, la *careu* (ședințele oficiale ale școlilor), că s-a stins din viață Cernenko și că „ținem un minut de reculegere în memoria Primului-Secretar al PC al URSS", noi am aplaudat. Am aplaudat nu din considerente politice, firește, ci pur și simplu ne-am bucurat că avem o zi liberă. Se pare că orice mare revoluție se termină în acest amestec de marș funebru cu aplauze și zîmbete.

Și a apărut o figură nouă. Atît de nouă, încît părea dintr-o altă lume. Gîndiți-vă că noi am făcut cunoștință cu el fără pata de pe frunte. Cînd a apărut pata – o avea și înainte, însă era „cenzurată" –, noi eram deja familiarizați cu noul nostru *Gensek*, Mihail Sergheevici Gorbaciov. El avea să fie ultimul președinte. De origine foarte sănătoasă: bunicul comunist și veteran de război, tatăl și mama muncitori comuniști, el însă *reformator*, *perestroișcik*, cum s-ar spune. A pus bazele marilor transformări care au urmat. A schimbat totul în așa măsură, încît a dispărut însuși obiectul muncii, iar viteza cu care s-a întîmplat totul a luat prin surprindere chiar și pe cele mai lucide, mai optimiste sau mai pesimiste minți.

Era foarte energic, mai ales prin comparație cu precedentul, cu un discurs intrigant, folosind cuvinte noi și îndrăznețe precum *glasnosti*, *perestoika*, *reforma*, *demokratizația*, *economie socială orientată pe principii de piață*, *cooperativă* etc., care încă nu spuneau mare lucru, însă anunțau ceva nou. Cum se spunea: „Se simțea în aer schimbarea". Odată cu acest

aer proaspăt a venit însă și faimosul *Ukaz* antialcoolic care a tulburat mintea cristalină a cetățeanului sovietic. Ca după orice beție crîncenă, venise perioada de *pohmeli/mahmureală*. Odată cu Mihail Sergheevici, Uniunea Sovietică a trecut de la starea de beție la cea de mahmureală. Și mintea cetățeanului sovietic a devenit tulbure. Așa i-a apărut primul nume – *Mișa Limonadă*, *Mișa Apă Minerală*.

Totul a luat o dinamică și o întorsătură neașteptate. Viața noastră, obișnuită cu un ritm destul de standardizat și lent, a început să se modifice de la zi la zi. Școala nu mai arăta a școală. Lecțiile se transformau în veșnice dispute și întrebări fundamentale: cine-i vinovat, ce-i de făcut? etc. Parcă la aceste întrebări a încercat să dea răspunsuri și Vladimir Ilici Lenin. El dăduse un răspuns care s-a chemat Revoluția din Octombrie, pe care în sinea noastră o respectam. În această perioadă începuserăm să ne permitem să ne îndoim de răspunsul lui. Eseurile din revistele și cotidienele „supărate" deveniseră manualul nostru de istorie, manualele de literatură erau cărțile care circulau în copii xerox sau samizdat, iar cele vechi deveniseră cărți de colorat. Ce plăcere era să-i desenezi un trabuc lui Brejnev ori lui Șolohov! Strada nu mai era stradă, iar duminica toată lumea mergea la demonstrație. Erau atîtea de spus și de discutat. Totul se punea în discuție, toată lumea încerca să ia atitudine. Saharov, da, acel Saharov, vorbea la televizor, *baraka veselă* polonezã o luase razna, balticii, cu accentul lor inconfundabil, aveau o mulțime de cereri, iar moldovenii, care în general nu făcuseră exces de ceea ce se cheamă curaj, strigau: „Limbă! Alfabet!". Era mult, mult prea mult.

Mihail Sergheevici ne-a luat pe toți prin surprindere. Nu eram pregătiți pentru aceste mari schimbări. Ne mișcam cu o viteză nebună. Am intrat cu toții în joc, fie că-l susțineam, fie că eram împotriva lui, conservatori ori reformiști radicali. Toți jucam jocul pe care îl pornise el. În doar cinci-șase ani lumea a arătat altfel, iar conceptul de *glasnosti* o luase cu mult înaintea celui de *perestroika* sistemului. Se pare că acesta a și dat peste cap toate regulile elementare ale jocului. Trăiam un adevărat carnaval al libertății, fără să ne dăm seama că erau ultimele zile ale URSS.

Mihail Sergheevici s-a dus să se odihnească vreo cîteva zile în Crimeea, asemenea oricărui cetățean sovietic. Și a avut loc un *puci*.

Ukazul antialcoolic

Partidul a avut multe nereușite la viața sa. Pe toate însă, într-un fel sau altul, le-a reparat sau a reușit să le transforme fie în victorii întîrziate, fie în abandonuri necesare. Ei bine, există o decizie a Partidului Comunist al URSS care a fost și va fi considerată mereu cea mai mare greșeală și cea mai mare înfrîngere a sa. Aceasta a fost decisă unanim de poporul sovietic, iar în acest caz „dictatura proletariatului" a funcționat perfect.

Vă mai aduceți aminte că, doar după cîteva luni de la venirea la putere a lui Mihail Sergheevici, în primăvara lui '85, s-a dat *Ukazul antialcoolic* care își propunea nu numai să lupte împotriva consumului de alcool, ci și pentru „starea de trezie" a poporului. Cînd teoreticianul ideii antialcoolice, Egor Lihaciov, a spus, în cadrul unui discurs ținut la fabrica de coniac din Armenia, că „datoria noastră constă nu în a-i învăța pe cetățeni să bea *cultural* (civilizat), ci a-i învăța să nu mai bea defel", pînă și cele mai antialcoolice și mai lucide minți au rămas mască. Unii tovarăși mai destupați au încercat să explice că astfel de strategii nu au sorți de izbîndă, că „pînă și americanii au dat faliment cu o astfel de idee". Responsabilii însă au rămas pe poziție: „La ei, la capitaliști,

nu merge cu interdicțiile, pe cînd la noi e altfel, întotdeauna merge!". Se pare că s-au înșelat amarnic.

Se știe că Mihail Sergheevici nu prea consuma alcool, ceea ce a deranjat foarte mult conducerea de la diverse niveluri. Imaginați-vă că Mihail Sergheevici vine să viziteze kolhozul „40 de ani ai Revoluției" sau uzina „Steaua Roșie". Iar după discurs, cînd are loc protocolul, el bea apă minerală, în timp ce pe masă stau cele mai alese băuturi sovietice. Ce fac ceilalți tovarăși? Suferă. Gorbaciov avea o vorbă: „Tovarăși să privim lucrurile democratic. Fiecare bea ce dorește. Deci, tovarăși, dați-mi voie să beau apă minerală, iar voi puteți bea orice!". Grea încercare. Cum să bei altceva în fața Primului-Secretar?

Magazinele au început să se golească treptat de băuturi. Mai întîi au dispărut băuturile tari, după care cele mai slabe, apoi nu se mai găseau decît băuturi nealcoolice care nu mai puteau susține cu nimic lupta poporului pentru construirea comunismului și pentru pace. Televiziunea ne învăța cum să organizăm nunți și revelioane fără alcool și cît de fericite pot fi acele familii. Toate acele învățături n-au ajutat cu nimic. Mintea și toată ființa poporului s-au întunecat, iar cozile s-au mărit considerabil.

S-a creat Societatea Treziei, care organiza în colaborare cu miliția razii și controale și benevol-forțat ducea cetățenii ce nu aveau o opinie *limpede* la clinicile specializate sau îi amenda. Cu timpul însă, lucrurile s-au așezat pe făgașul normal. Statul, cum era și cazul, a ieșit într-o mare pierdere, iar poporul a trebuit să transforme în alcool totul, mai ales „tot ce arde". Prin '89, cînd povestea nu mai funcționa, a apărut un fenomen straniu: a apărut băutura, dar au

dispărut recipientele cu care consumai băutura în locurile publice. Imaginați-vă o berărie în care vii cu prietenii și cu nelipsiții pești sărați (*taranka*) pentru a sta la povești și ai bere din belșug. Ai bere, dar nu sînt halbe, iar după halbe mai stau la coadă alți cîțiva băieți supărați. Ce faceți? Vă mutați la altă berărie? Acolo vă asigur că vă așteaptă aceeași situație. Atunci ce faceți? Nu știți ce să faceți. Ei bine, cetățeanul sovietic merge și face rost repede de cîteva borcane de un litru și vine să bea bere. Bine, dar asta e o situație de sfîrșit de săptămînă, cînd îți permiți să umbli cu plasa cu borcane după tine. Ce faci în timpul săptămînii, cînd nu-ți permiți să mergi la birou cu plasa cu borcane și nici nu poți trece pe acasă că te ceartă mama, sora, soacra, nevasta și tot farmecul s-a dus. O să vă spun ce să faceți, în caz că veți nimeri într-o astfel de situație. Nu-mi mulțumiți mie, ci ingeniosului popor sovietic. Cetățeanul sovietic face rost de o pungă, nu prea mare, în care intră lejer juma' de litru de bere, și un pai (vă asigur că se poate și fără pai). Punga e un obiect foarte prețios. Se poate purta și în buzunar fără să-l observe nimeni și, chiar dacă-l observă, vă garantez că n-o să vă descopere intenția utilizării sale.

Ce bea cetățeanul sovietic? (II)

Și am băut imediat.

Acestea sînt cuvintele din faimosul poem *Moscova-Petușki* al lui Venedikt Erofeev ce au devenit lozinca ce autentifică starea de fapt a cetățeanului sovietic. Poemul *Moscova-Petușki*, la rîndul său, este una dintre cele mai importante scrieri sovietice, din a doua jumătate a secolului și de departe cel mai important poem dedicat băuturii, autorul devenind pur și simplu un mit. El este *Autorul* care a scris o singură carte, genială, firește, și care a murit alcoolic. Iată un fragment care vă va convinge irefutabil despre acest lucru, însă nu vă recomand să încercați. Rămîneți, vă rog, doar la experiența textuală.

> Ah, dacă astăzi ajung viu și nevătămat la Petușki, am să creez un cocteil care va putea fi băut în prezența lui Dumnezeu și a oamenilor. În prezența oamenilor și în numele Domnului. Am să-l numesc *Șuvoaiele Iordanului* sau *Steaua Bethleemului*. Dacă la Petușki am să uit, aduceți-mi aminte, vă rog. Nu rîdeți. Am o experiență bogată în crearea cocteilurilor. De la Moscova și pînă hăt, la Petușki, aceste cocteiluri sînt băute pînă astăzi, fără să se știe numele autorului, oamenii beau *Balsamul Canaanului*, beau *Lacrima komsomolistei* și bine fac că beau. Nu putem aștepta pomeni de la natură. Și, ca să le luăm de la

ea, trebuie, desigur, să cunoaștem rețetele lor exacte; și, dacă vreți, am să vă dau aceste rețete. Ascultați.

În a bea vodcă simplă chiar din gîtul sticlei nu-i nimic altceva decît tînjeală a sufletului și deșertăciune. Să amesteci vodcă cu apă de colonie – în asta există un anumit capriciu, dar nu-i nici un fel de patos. Însă, dacă bei un pahar de *Balsamul Canaanului* – în asta există și capriciu, și idee, și patos, și, pe deasupra, mai este o aluzie metafizică.

Dintre toate componentele *Balsamului Canaanului*, pe care îl apreciem cel mai mult? Firește, apreciem denaturatul. Păi, denaturatul, fiind doar *obiectul inspirației*, este el însuși lipsit cu totul de această inspirație. Atunci, în acest caz, ce apreciem cel mai mult la denaturat? Desigur: nuda percepție gustativă. Ca să estompăm această miasmă, este nevoie măcar de o fărîmă de mireasmă. Din această cauză în denaturat se toarnă, în proporție de 1:2:1, bere *catifelată*, cel mai bine *Ostankinskoe* sau *Senator*, și șerlac filtrat.

N-am să vă aduc aminte cum se filtrează șerlacul, asta o știe orice prunc. Curios lucru, nimeni nu știe în Rusia de ce a murit Pușkin, dar cum se filtrează șerlacul știe fiecare.

Pe scurt, notați-vă rețeta *Balsamul Canaanului*. Viața îi este dată omului o singură dată și trebuie s-o trăiască în așa fel încît să nu greșească rețetele:

– denaturat 100 g, bere catifelată 200 g, șerlac filtrat 100 g.

Așadar, aveți *Balsamul Canaanului* (în popor i se mai spune și *Vulpea brună*) – lichidul este într-adevăr brun-roșcat la culoare, cu tărie moderată și aromat persistent. Nici măcar nu-i un aromat, ci un imn. Imnul tineretului democrat. Chiar așa, pentru că în

cel care a băut acest cocteil se maturizează vulgaritatea și forțele oculte. Am observat astea de-atîtea ori!…

Și, pentru a preîntîmpina cît de cît maturizarea acestor forțe oculte, există două soluții. În primul rînd, să nu bei *Balsamul Canaanului* și, în al doilea rînd, să bei în loc de asta cocteil *Spiritul Genevei*.

În el nu există nici pic de noblețe, dar are în schimb buchet. O să mă întrebați: în ce constă misterul acestui buchet? Am să vă răspund: nu știu în ce constă misterul acestui buchet. Atunci o să vă gîndiți și o să mă întrebați: care-i dezlegarea? Păi, dezlegarea e parfumul *Liliacul alb*, parte componentă a *Spiritului Genevei*, care nu trebuie înlocuit cu nimic, nici cu iasomie, nici cu *chypre*, nici cu lăcrămioară. În lumea de componenți nu avem echivalenți, cum spuneau vechii alchimiști, iar ei știau ce spun. Adică *Lăcrămioara argintie* nu-i *Liliacul alb*, nici măcar sub aspect moral, ca să nu mai vorbim de buchet. *Lăcrămioara*, de pildă, tulbură mintea, neliniștește conștiința, întărește spiritul de echitate. Iar *Liliacul alb*, dimpotrivă, calmează conștiința și îl împacă pe om cu plăgile vieții.

Mie mi s-a întîmplat odată: am băut un flacon întreg de *Lăcrămioara argintie*, stau și plîng. De ce plîng? Pentru că mi-am amintit-o pe mama, adică mi-am amintit-o și nu pot să-mi uit mama. Mamă! – zic și plîng din nou. Altul mai prost ar fi tot stat așa și ar fi plîns. Dar eu? Am luat un flacon de *Liliac* și l-am băut. Și ce credeți? Lacrimile mi s-au uscat, a pus stăpînire pe mine un rîs idiot, iar pe mama am uitat-o, încît nu-i mai știam nici prenumele, nici numele după tată.

Și ce ridicol mi se pare cel care, preparînd *Spiritul Genevei*, adaugă *Lăcrămioară argintie* în loțiunea împotriva transpirației picioarelor! Ascultați rețeta exactă:

– *Liliac alb* 50 g, loțiune împotriva transpirației picioarelor 50 g, bere Jiguleovskoe 200 g, lac pe bază de alcool industrial 150 g.

Însă, dacă omul nu vrea să calce degeaba universul, n-are decît să dea la porci și *Balsamul Canaanului*, și *Spiritul Genevei*. Mai bine să se așeze la masă și să-și prepare *Lacrima komsomolistei*. Parfumat și bizar e acest cocteil. De ce e parfumat – o să aflați mai tîrziu. Mai întîi am să vă explic de ce-i bizar.

Cel care bea vodcă simplă își păstrează și mintea limpede, și memoria fermă sau, dimpotrivă, le pierde pe amîndouă deodată. Însă în cazul *Lacrimii komsomolistei* e pur și simplu caraghios: bei o sută de grame de *Lacrima* asta, memoria ți-i fermă, însă minte limpede parcă nici n-ai avut vreodată. Mai bei o sută de grame și te miri singur: de unde te-ai pricopsit cu atîta minte limpede? Și unde ți-a dispărut memoria cea fermă?

Chiar și rețeta însăși a *Lacrimii* e înmiresmată. Iar din cauza cocteilului preparat, din cauza miresmei lui, poți să-ți pierzi pentru moment simțurile și conștiința. Eu, de pildă, mi le-am pierdut de mai multe ori:

– lavandă 15 g, verbină 15 g, apă de colonie *Apă de pădure* 30 g, ojă pentru unghii 2 g, elixir pentru dinți 150 g, limonadă 150 g.

Amestecul preparat astfel trebuie zbătut douăzeci de minute cu o rămurică de caprifoi. Ce-i drept, unii afirmă că, în caz de nevoie, caprifoiul poate fi înlocuit cu cuscută. E o eroare și o crimă! Tăiați-mă în lung și-n lat – dar n-o să mă puteți sili să agit *Lacrima komsomolistei* cu cuscută, am s-o zbat cu caprifoi. Pur și simplu, mă prăpădesc de rîs cînd văd că, în prezența mea, *Lacrima komsomolistei* e agitată nu cu caprifoi, ci cu cuscută…

Dar destul despre *Lacrimă*. Acum vă ofer ultima și cea mai bună rețetă. *Încununarea muncilor mai presus de orice răsplată*, cum a spus poetul. Pe scurt, vă ofer cocteilul *Măruntaiele cățelei*, o băutură care le eclipsează pe toate. Asta nici nu mai este băutură, e o muzică a sferelor. Care-i lucrul cel mai minunat din lume? Lupta pentru eliberarea omenirii. Dar și mai minunat e acesta (notați):

– bere *Jiguleovskaia* 100 g, șampon *Sadko, negustor bogat* 30 g, spray pentru curățarea părului de mătreață 70 g, adeziv BF 12 g, lichid de frînă 35 g, insecticid pentru distrugerea insectelor mici 20 g.

În acest amestec se pun cîteva frunze de tutun din care se fac țigările de foi și se lasă la macerat o săptămînă, după care cocteilul se servește la masă…

Pentru că veni vorba, am primit scrisori în care cititorii ce n-au ce face iată ce-mi recomandă: decoctul obținut astfel trebuie trecut prin strecurătoare. Adică să-l pui în strecurătoare și să te culci… Dracu' mai știe ce-i cu toate adăugirile și amendamentele astea – provin din veștejirea imaginației, dintr-un insuficient elan al gîndirii; uite de unde apar asemenea amendamente…

Așadar, cocteilul *Măruntaiele cățelei* e servit la masă. Beți-l odată cu apariția primei stele, cu înghițituri mari. După două pahare din cocteilul ăsta omul devine atît de inspirat, încît te poți apropia de el și, timp de o jumătate de oră, poți să-l tot scuipi în bot de la un metru și jumătate, iar el n-o să-ți zică nimic… (După *Moscova-Petușki*, Editura Cartier, 2004, traducere de Emil Iordache)

Șah *Mat(î)*

În ultima perioadă aproape după orice program de știri sportive înjur în sinea mea: „Cum naiba se poate ca totul să se reducă la fotbal?". Îmi place și mie foarte mult fotbalul, dar nu pot accepta această dominare mediatică. Și mai ales modul în care presa trece cu vederea alte sporturi. Spuneți-mi, vă rog, dar așa, cu mîna pe inimă, cînd ați văzut ultima oară la știrile sportive de la televizor ceva din domeniul șahului? Sau, cum să spun, dacă șahul este culmea inteligenței umane, sportul geniilor, cum se face că lipsește cu desăvîrșire din știrile sportive? Nici nu se mai știe cine e campion și ce mai înseamnă o „apărare siciliană".

Poate n-o să mă credeți, dar în URSS sportul era la locul său, la locul său de cinste, vreau să spun. Primul ziar la care m-am abonat a fost *Sovietskii Sport*. Bine, am mai primit și alte reviste și cotidiene, dar era decizia *benevol-forțată* a situației. Trebuia să fii pus la punct cu politica vremii. Altfel nici fetele nu se mai uitau la tine dacă n-aveai un grad ridicat de cultură politică. Însă abonamentul la *Sovietskii Sport* a fost decizia mea. Nu am greșit cu nimic. Iar șahul avea un loc de cinste aici.

Șahul și competițiile dintre marii maeștri, ca să nu mai vorbesc de campionatele mondiale, se transmiteau în direct. Credeți că e ceva plicticos? Greșit. O finală între Karpov și Kasparov e asemenea unui joc de fotbal între Barcelona și Real Madrid. Dacă de mic ți se explică frumos regulile, strategiile și miza jocului, totul devine spectaculos. În URSS șahul devenise un sport de masă, asemenea fotbalului, hocheiului, atletismului etc. Marii noștri campioni ai șahului erau personalități la fel de cunoscute, respectate și populare precum marii fotbaliști sau hocheiști. Se juca șah peste tot. În tren, în avion, în taberele de vară, în pauzele dintre lecții, în parc etc. Aveam acele table mici de șah, magnetice care ne permiteau să folosim jocul în orice poziție. Fiecare localitate, de la Moscova și pînă la Vasiuki, avea un club de șah care organiza lecții și competiții. În fiecare parc, din Chișinău și pînă la Vladivostok, din Arhanghelsk și pînă-n Tașkent, întîlneai grupuri-grupuri de oameni care jucau sau urmăreau cum joacă alții șah. Pasionant.

Și ce campioni a avut URSS! Practic, cu mici excepții, secolul XX a fost secolul șahului sovietic. Primii ani de campionat nu se iau în considerare, căci URSS încă nu era formată. Așa că Steinitz, Lasker, Capablanca au început în lipsa noastră. Însă din 1927 am preluat controlul, odată cu Alexandr Aleohin. Știu, știu c-a jucat pentru Franța, și nu pentru URSS, însă noi știam că e unul de-al nostru. Produs în URSS. Pentru doi ani, supremația a fost luată de olandezul Euwe, însă din 1948 aproape nimic nu ne-a mai stat în cale. Botvenik, Smîslov, Tali, Petrosean, Spaskii, Karpov și Kasparov – toți sînt produsul nostru sovietic. Prin urmare, dragii mei, tabla de șah nu minte, iar

dacă ni se reproșa că sîntem prea îndobitociți de atîta ideologie, vă asigur că nu era chiar așa. *Calul* știa direcția, *nebunul* n-o lua razna niciodată și orice copil știa că piesa cea mai importantă este *pionul*. O spusese un mare șahist și culmea era că și corespundea perfect cu orientarea noastră politică. Recunoaștem, am pierdut între anii '72 și '75 supremația în fața lui Fischer. Dar el era o minte. Ne-am supărat, dar l-am respectat. Eram convinși că reprezintă proletariatul american, și nu burghezia decadentă. Prea le mișca și gîndea în marele stil sovietic.

Vă mai aduceți aminte de debuturile spectaculoase ale lui Botvenik? Te dădeau gata, ca să nu mai zic de *gambitul reginei*. Dar stilul lui Smîslov? Cum se retrăgea în apărare și organiza atacuri-fulger! Despre *endspiel* ce să mai zicem. Iar despre modestul, intuitivul profesor de școală Tali, ce să spun. Plin de geniu și de umor. Petrosian, prea logic pentru gustul meu, știa însă să teoretizeze excelent ceea ce făcea. Spaski, cu toate că a pierdut pînă la urmă în fața lui Fischer, era, probabil, unul dintre cei mai mari jucători pe care i-am avut. Iar duelul Karpov-Kasparov a fost de-a dreptul spectaculos. Ne uitam la ele ca la finalele mondiale de fotbal, citeam toate articolele și analizele care se făceau despre meciuri. Știam toate mișcările spectaculoase, apărările strategice și tacticile ingenioase. Cum spuneam noi: „Ei sînt niște minți!".

Și șahul, așa cum ne-au învățat marii maeștri, este o combinație excelentă între artă, știință și sport. Ce am învățat din șah ne-a ajutat enorm în viață. Viața e asemenea unei table de șah, iar jocul e compus din trei părți: *debut*, *mittelspiel* și *endspiel*. În *debut* analizează-ți foarte bine forțele și dușmanul. Decide ce

strategie alegi. Fii gata să modifici strategia pe parcurs. Nu te supraestima sau nu-ți subaprecia adversarul. Nu căuta cîștigul imediat, ci doar cel pe termen mediu și lung. Respectă orice piesă și în mod special pionii. Concentrează-te pentru *mittelspiel*. În acest sens, poziționează-te bine pe centru. Ai trecut în faza *mittelspiel*, înseamnă că te bați pentru supremația centrului: d4-e4-d5-e5. Cine deține supremația centrului are toate șansele să domine jocul. A fi în centru presupune să ai piese care pot ataca liber poziția adversarului și îi incomodează acestuia acțiunile. Piesele adversarului se incomodează una pe alta. O piesă aflată în centru atacă simultan mai multe poziții. În această fază luptă pentru deschiderea liniilor. Deschiderea liniilor creează posibilitatea de a te mișca lejer cu *tura* și *regina*, piese semnificative atît în atac, cît și în apărare. Strategic: nu ataca piese, ci poziții. Cîștigarea unei bătălii presupune cîștigarea pozițiilor și capitularea regelui, și nicidecum cîștigarea unor piese. Asta înseamnă că ești în faza *endspiel*.

Ciapaiev

Pun pariu cu oricare dintre voi că și în ziua de azi, dacă mergeți în fosta URSS, de la Carpați și pînă la Kamceatka veți auzi deseori un nume: Ciapaiev. Firește, veți auzi multe nume, însă pe acesta îl veți auzi într-o gamă de contexte mult mai largă decît a unui simplu cetățean sau erou sovietic. Îl veți întîlni foarte des în bancurile povestite în tren, în autobuz sau la cîrciumă. Veți mai observa un lucru interesant, că Ciapaiev întotdeauna este însoțit de aghiotantul său, Petika, și de o tipă care are mereu o armă automat – Anka (*Pulimiotcița*). După cîteva pahare de vodcă sînt sigur că vi se va spune cum arată, ce mustăți are și ce șapcă poartă. Culmea e că imaginea descrisă va coincide cu multe alte descrieri, indiferent de regiune și crîșmă.

Cine este Ciapaiev? Mihail Vasilevici Ciapaiev este unul dintre primii eroi ai noului stat sovietic. Mai existau eroi care deja începuseră să circule ca model în primii ani postrevoluționari, însă primul produs complex a fost Ciapaiev. Un erou produs perfect de mass-media revoluționare. A existat un adevărat Ciapaiev? Firește că a existat. Viața revoluționară și postrevoluționară era mult mai spectaculoasă și mai bogată decît orice ficțiune a vremii, de aceea nu mai

contează ce e adevărat și ce nu e adevărat în această poveste. Ba chiar e un fals acest mod de a pune problema. Pentru noi Ciapaiev a existat, așa cum îl știm și l-am iubit.

Ciapaiev este cel mai cunoscut erou al Războiului Civil, emblema luptătorului împotriva armatelor imperialiste care voiau să curme existența tînărului stat sovietic. Era un bărbat aprig. Înalt, cu mustață și șapcă de cazac cu panglică roșie. Pe spate îi atîrna mereu o pelerină. Călărea cu iscusință, mereu în față, ca un adevărat comandor, și veșnic ridica sabia și striga „Ura! Ura! Ura!". Un adevărat erou, un adevărat luptător. De unde știm cum arăta? Păi, cum să nu știm dacă am văzut atîtea filme de nenumărate ori și am citit cartea? Cînd Stalin a decis că acest erou trebuie să fie văzut de întregul popor sovietic, Nikolai Dovjenko a făcut filmul. L-am văzut, l-am iubit pe Ciapaiev și am urît *albgardiștii* (Gardiștii Albi). În curte, cînd ne jucam de-a *albgardiștii*, toți voiam să fim Ciapaiev. Îl imitam și visam să ajungem ca el, să avem un aghiotant, iar Anka să ne facă ceai. Dacă ați fi văzut-o pe Anka! Așa cum era ea îmbrăcată militărește, în acel batalion plin de bărbați, era atît de sexy! Era așa o sexualitate colectivă cum numai în filmele sovietice întîlnești. Era suficient să-și suflece pantalonii puțin, pentru a se spăla pe tălpi, că toți eram topiți. Într-adevăr, glezna era cea mai erotică parte a corpului sovietic.

Poporul sovietic avea o slăbiciune pentru eroii ieșiți din popor, fără mari poziții și grade, direcți și simpli în acțiuni și rostire. Și Ciapaiev era unul dintre acești eroi. Cînd Ciapaiev discută cu Petika despre sensul vieții și al războiului, concluzia lui e simplă:

„Ori noi pe ei, ori ei pe noi". Iar decizia era: „Noi pe ei". De fapt, aceasta era trăsătura de bază a acelor timpuri, asta era paradigma în care se acționa și se gîndea. Așa trebuia acționat, de aceea acțiunile trebuiau să fie radicale, de unde și eroismul și tragismul evenimentelor.

Cînd a spus Petika: „Liniște, Tovarăși, Ciapaiev începe să gîndească", n-a fost o ironie, căci Ciapaiev avea și astfel de momente. Finalul a fost tragic. Așa cum îi stă bine unui erou, el este trădat și omorît. Tradiția ruso-sovietică are o mare slăbiciune și grijă pentru morțile timpurii ale eroilor și mereu s-a raportat la erou ca la o persoană necesară, dar în același timp inutilă. Eroul, ca personaj, este un om de prisos. Ciapaiev nu a fost însă un astfel de erou de prisos, ci un erou care a acționat mereu. Poate numai el, Ostap Bender și Bene Krik au mai făcut parte din această mică galerie de eroi ai acțiunii.

Ar mai fi încă un lucru de spus despre Ciapaiev și eroii sovietici. Dacă vreți să știți în ce măsură un personaj sovietic a devenit un erou autentic pentru popor, verificați, vă rog, cantitatea și aria de bancuri care s-au făcut pe seama respectivului personaj și o să înțelegeți fără probleme dacă este sau nu un erou adevărat. Vă asigur că Ciapaiev are un loc de cinste pe acest panou de onoare.

Mosfilm

Un bun amic care se ocupă de critica de film din Rusia, un fin cunoscător al filmului sovietic, îmi spunea că a făcut un studiu recent care demonstrează că anii '70 constituie cea mai iubită și mai apreciată perioadă a filmului sovietic. Mie mi se pare absolut normal.

În anii '70, am trăit un adevărat eden sovietic, chiar dacă el se numea *brejnevskii zostoi*. Stabilitate, un amestec perfect între oficial și neoficial. Băutură și mîncare aveam, chiar dacă uneori mai stăteam puțin la coadă. Lucrurile de bază se găseau și erau la prețuri derizorii. Totul era garantat și asigurat: grădinița, școala, spitalul, munca. Și, din cînd în cînd, puțină distracție. Statul începuse să dea apartamente, toți ne mutam în case noi, în cartiere noi. Totul era atît de sigur, încît uneori ne durea această siguranță. Mai tîrziu aveam să vedem că lipsa acestei siguranțe sau, mai bine spus, incapacitatea de a o prevedea și de a te adapta la ea avea să doară și mai mult. Rubla stătea ferm pe poziție, în raport cu celelalte valute și în raport cu mărfurile, dar asta nu conta atît de mult, căci noi disprețuiam acest rest burghez. Nu ne interesau banii, căci aveam scopuri mult mai nobile, precum egalitatea, fraternitatea, pacea, libertatea, iar

acumularea de capital era un scop meschin al burgheziei capitaliste. De acolo venea tot răul. Prețurile erau atît de stabile, încît pe obiectele de metal ele erau ștanțate. Imaginați-vă că pe lingurile din 1960 era ștanțat în metal prețul *Цена 50 к.*, iar acest lucru era valabil și în 1985. Locurile, de asemenea, nu-și schimbau destinația de la o zi la alta. Barul care funcționa în 1970 era tot acolo și în 1985. Iar această stabilitate crea un fel de instituționalizare și muzeificare a locului, a lucrurilor și a relațiilor. Firește că filmele aveau un rol esențial pentru noi în acea perioadă.

Ce filme începuseră să se facă: *Ei s-au luptat pentru patrie*, *Ivan Vasilevici își schimbă profesia*, *Călina roșie*, *Sclava iubirii*, *Afonea*, *Șatra* ș.a. Astfel de opere *ei* nu ar fi putut produce. După cum ne-au informat specialiștii *noștri* în producția americană de filme, care n-aveau cum să ne mintă, *ei* se ocupau cu diverse proiecte aberante și ne-au dat ca exemplu un film absolut abscons, *Zbor deasupra unui cuib de cuci*. Mda, nu aveau *ei* inspirația *noastră*. Pentru ca succesul să fie total, în acei ani vine și recunoașterea internațională a valorii noastre. Eram prea buni, n-aveau încotro, așa că ne-au dat un *Oskar* pentru capodopera noastră sovietică, *Moscova nu crede în lacrimi*. Ce lovitură!

Într-adevăr, în anii '70 s-au produs marile opere cinematografice. Dacă în anii '40 s-au produs filmele despre război – eram specializați în astfel de filme (*Tînăra Gardă*, *Căderea Berlinului*) –, în anii '50 se promova un film populist și destul de banal (*Donul liniștit*, *Ivan Brovkin*). Odată cu anii '60 ni se propune un film instructivo-educativ, însă cu mult umor (*Mîna de briliant*, *Operația Î*), iar în anii '70 cinematografia

sovietică se dezlănțuie. Capodopere după capodopere. Au apărut regizori precum Andrei Tarkovski, Vasilii Șukșin, Serghei Bondarciuk, Leonid Gaiday, Elidan Reazanov, Lev Kulidjanov etc. Da, și ar mai fi bine să nu uităm că l-am dat lumii poate pe cel mai important cineast al secolului XX, Serghei Eisenstein. De la el ni se trag toate.

Au venit anii '80 cu filme care ne-au impresionat în cu totul alt fel decît cele ale anilor precedenți. *Piratii secolului XX*, film de acțiune, unde am văzut pentru prima dată lovituri de *karate* la cinema. Apoi filme precum *Interdevocika* și *Micuța Vera*. Acolo am văzut niște lucruri… că nu mi-aș fi imaginat că așa ceva se poate vedea. Imaginați-vă un act sexual la cinema. Asta era mult peste așteptările noastre. Doar pentru aceasta merita să mergi să-l vezi de nouă-zece ori la rînd. Tot atunci am văzut și lucruri ce ne-au tulburat profund. Au apărut filme care au pus în discuție toate tabuurile și prejudecățile și au scos la iveală faptul că „regele e gol". Am văzut filme precum *ASSA*, *Ciucelo*, *Apusul*, *Proștii mor vinerea*, *Hoții legali*, *Mă cheamă Arlechino* și multe altele. Au fost filme care au pus în discuție totul, de la copilărie și pînă la bătrînețe, de la hoțul de buzunare și pînă la marele Lenin. Nimic nu a rămas în picioare. Citeam *Novîi mir*, ascultam Akvarium, Kino și Nautilius Pompilius, citeam *Maestrul și Margareta* și *Arhipelagul Gulag*, mergeam la spectacole să vedem *Așteptîndu-l pe Godot* și *Purecele* lui Maiakovski. Asta se întîmpla la finele anilor '80.

Un amănunt interesant. Ați văzut filme SF sovietice? Conceptul de *filme fantastice* intră în contradicție cu concepția sovietică despre film și despre

artă în general. Filmul trebuie să se ocupe de lucruri reale, să fie ancorat în realitate, să fie educativ și să ne dea imbolduri spre fapte măreațe. Dacă ne amintim că filmul lui Elidar Reazanov *Omul de nicăieri* a trebuit să stea pe raft și să aștepte un moment prielnic pentru a intra în cinematografe, o să ne dăm seama că lucrurile nu sînt așa de simple. În general, filmele SF au fost adevărate evenimente în spațiul sovietic. Au existat cîteva filme ale copilăriei care vorbeau despre cosmos, univers etc., gen *Moscova-Casiopeea, Inspectorul stelar*, însă cel ce a devenit emblema filmului SF sovietic este *Solaris*. Da, un film greu de digerat, însă în URSS a devenit un film cult la care mergeam în adolescență să-l vizionăm ca la o competiție și ne întrebam: „Cine a văzut de mai multe ori filmul?". După ce am obosit de atîta metafizică SF, care e mai degrabă metafizică decît SF (apropo, în folclorul din URSS, SF-ul este egal cu Frații Strugațki), cinematografia sovietică ne-a adus în dar o adevărată surpriză, *Kin-Dza-Dza*. O satiră fantastică de la care am învățat enorm. Am început să învățăm cine sînt *ceilalți*, *extratereștrii*, și că te poți înțelege cu ei dacă îți utilizezi inteligența deși vorbesc o altă limbă, fie ea și engleza.

Și a urmat *Oaspeții din viitor*. Dar ăsta e un film cult mai degrabă oficial.

Aventura sovietică a obiectelor

După o discuție avută cu Ekaterina Degoty

O să vă spun totul, n-o să vă mint, căci sinceritatea e o calitate de mare preț în URSS. Pe lîngă eroii pe care i-am avut și i-am prețuit, pe lîngă personajele din cărți și filme, am mai avut cu toții o mare pasiune față de obiectele din viața de zi cu zi. O pasiune intimă, o pasiune și o legătură care sînt foarte greu de povestit. Și acest lucru îl sesizăm și-l înțelegem mai bine, odată cu trecerea timpului, cu îndepărtarea față de aceste obiecte.

Cum a început totul? Totul a început cu Revoluția, cu discursul futuriștilor, al constructiviștilor și al avangardiștilor, al intelectualilor angajați care au vrut să schimbe fundamental această lume și au crezut pînă la moarte în ceea ce fac. Și, în mare parte, au reușit. În primii ani după Revoluție, au declanșat o adevărată campanie împotriva modului de viață cotidian (*bît*) burghez. Viața și spațiile de locuit nu mai trebuia să arate la fel, iar obiectele nu mai puteau avea aceeași semnificație și același rost. Obiectele nu mai puteau fi aceleași. Viața trebuia să mimeze visul noii politici, să mimeze noua artă. Vechile obișnuințe și rutina burgheză trebuia să dispară din viața noastră.

Existența devenea „mai veselă și mai frumoasă" prin procedee aproape ascetice.

Vladimir Maiakovski și Alexandr Rodcenko, ca să dau numai numele de vîrf din domeniul culturii, au dat tonul. Viața cotidiană trebuia să treacă printr-un mare proces de restructurare și purificare. Totul era prea încărcat de obiceiuri și obiecte ale vechii epoci. Ei aveau să dizolve „greaua moștenire burghezo--moșierească". O adevărată campanie s-a dezlănțuit împotriva vechiului mod de viață, iar obiectelor care-l simbolizau li s-a declarat un adevărat război. Locuințele au fost cele care trebuiau debarasate în primul rînd de aceste obiecte burgheze, *hlam*, gunoi. Casa, locuința, trebuia să capete o nouă față.

Cum trebuia să arate totul? Să nu credeți că s-a dat o directivă de sus pentru a se soluționa situația. În acele timpuri Revoluția era încă vie. Presa vremii ne prezintă o mulțime de discuții pe această temă. Intelectualii scriu, dezbat, polemizează. Maiakovski scrie. În majoritatea poeziilor sale, întîlnim același model ascetic. Pereți goi, pe care atîrnă fie portretul lui Lenin, fie al lui Marx. Un birou pe care se află doar obiectele și cărțile de strictă necesitate. Un pat, o comodă, cîteva rafturi. Totul e simplu și funcțional, dispar, mai ales, toate elementele de interior burghez. Obiecte care aveau un alt scop decît cel funcțional dispar. Bătălia cu mica burghezie începe din propria cameră, lupta se duce cu propria comoditate, care are tendința să înăbușe avîntul revoluționar.

Ce se întîmpla de fapt? Pentru intelectualii vremii, *omul nou* trebuia să aibă o altă raportare, atît față de lume, cît și față de obiectele din viața lor cotidiană. Era timpul să se creeze un alt mecanism al producției

de obiecte, dar și al utilizării lor. Se știa deja foarte bine paradigma în care se lucra: „Cel ce produce este stăpîn, cel care consumă e sclav". Totul se reducea la aceasta. Sosise vremea să se producă lucruri care nu au un scop și o valoare comerciale, ci doar valori ale clasei muncitoare, valori ale muncii și fraternității umane. Ei luptau pentru o estetică și o etică necomerciale. Intelectualii avangardiști ai vremii știau că în capitalism valoarea reală de schimb a mărfii depășea cu mult valoarea ei de utilizare, de consum și că astfel se contura o estetică a mărfii sub care se ascund defectele sau calitățile inutile ale acesteia.

Iată de ce era nevoie ca noua civilizație sovietică să aibă, pe lîngă un nou mecanism economic, și un nou tip de viață cotidiană. Cînd Rodcenko merge la Paris, recunoaște că și *ei* au „lucruri bune". „Dar de ce?", se întreabă el, în sensul de: „Care-i scopul lor? La ce bun aceste lucruri?". Pentru cetățeanul sovietic, obiectele, asemenea artei, trebuia să fie pline de conștiință, de scopuri, de semnificații adevărate. Ele nu țin de modă, de tendințe, ci sînt „substanța muncii": pe cînd capitalismul transforma munca în banale simboluri-marfă, munca socialistă nu trebuia să fie îndepărtată, ci, dimpotrivă, era obligată să-și păstreze potențialul creativ și să elibereze individul. În acest sens, obiectele sovietice trebuia să depășească estetica „imaginii-marfă" și să facă referire directă la sensul lor comun, pe care-l știa orice copil. Pantalonii groși țin de frig, macaroanele hrănesc, armele omoară. Ambalajul și imaginea obiectelor sovietice nu jucau un rol important pentru cultura sovietică. Munca și produsul acesteia nu aveau nevoie să fie ambalate frumos, ci trebuia să fie cinstite, corecte și sincere.

Reclama, ce să spun despre ea? Întotdeauna ne-a indignat, căci am știut de la bun început că era o minciună, iar în URSS pînă și *soțartiștii*, care au folosit-o ca tehnică, au fost mai degrabă ironici și distanți.

Pe lîngă faptul că fuseseră standardizate (ca peste tot), obiectele sovietice erau puține la număr în raport cu ce era în societatea capitalistă și aveau un fel de „raportare pozitivă față de lume". Toate obiectele din casă, de la școală, de la hotel, de la grădiniță, toate hainele și uneltele aveau un fel de a te sluji, fără a avea pretenții de la tine. Te slujeau fără a te pune într-o stare de concurență cu celălalt de lîngă tine. Aceste obiecte mai degrabă te apropiau decît te îndepărtau de celălalt. Obiectele sovietice nu voiau să-ți placă cu orice preț și nici nu se considerau unice. Ele erau mai degrabă modeste și doreau să reprezinte doar ceea ce sînt. Obiectele din URSS erau asemenea eroilor sau cetățenilor, toți eram în aceeași oală, în aceeași *komunalkă*. Toți trăiam într-un soi de societate etică și estetică prescrisă, iar obiectele își căpătaseră locul și rolul lor ideal. Obiectele sovietice erau asemenea cîinilor maidanezi cu care te împrietenești și-i iubești nu pentru calitățile lor excepționale, ci pentru simplitatea și modestia lor, pentru faptul că împarți aceleași locuri, pentru că ai o mulțime de lucruri comune.

Odată cu trecerea timpului, obiectele sovietice au început să semene cu oamenii. Toate, asemenea oamenilor, trebuia să aibă un statut egal. Treptat, oamenii au început să se adapteze din mers. Asemenea lor, și obiectele au avut o capacitate de adaptare extraordinară la realitate. Orice produs standard sovietic

putea să se transforme și să devină altceva. Au apărut reviste care te învățau cum să remodelezi și să reutilizezi obiectele. Hainele se remodelau și se transformau, aparatele electrice la fel, radioul prindea unde pe care puterea nu le accepta. În casele cetățenilor sovietici nimic nu dispărea, totul își schimba forma în alta. Practic, toată cultura sovietică s-a transformat, treptat, în acest model cu dublu standard *oficial-neoficial*. Dacă oficial fabricile sovietice produceau *n* cutii de conserve, neoficial se produceau în casele cetățenilor sovietici alte *n* borcane de conserve. Totul începuse să fie structurat în acest fel. De fapt, standardizarea și unificarea pe care le dorea sistemul nu s-au produs, ci mai degrabă totul s-a individualizat și s-a depărtat de standard. Cultura sovietică trebuie privită și înțeleasă în acest amestec perfect al *oficialului* și *neoficialului*.

Obiectele din spațiul sovietic au devenit și ele *tovarăși de drum* ai cetățenilor sovietici. Lucrurile erau tovarășii noștri, și nicidecum marfa noastră. Toată dorința primei generații de revoluționari și intelectuali ai Uniunii Sovietice de a crea o etică ascetică în raport cu obiectele n-a putut rezista pînă la capăt. Încercarea de a nu lăsa loc fetișizării obiectelor și de a le da doar o întrebuințare utilă a dat greș. Nici omul sovietic n-a rezistat în fața ispitei și tentației „obiectului-marfă". Dacă la început au existat un patos, un crez, o etică și o estetică, în raport cu munca și obiectele produse, iar mai tîrziu statul a fost nevoit să creeze mecanisme de control al acestui raport, începînd cu anii '70 interdicția a început să se dizolve.

Cu toții eram marcați atît de tradiția culturală revoluționară, cît și de accentele educative în raport

cu obiectele noastre cotidiene. Lucram și noi, ca orice economie modernă, cu unități de măsură care se chemau ruble și kopeici, adică bani. Cu toate că, psihologic, aveam un dispreț fundamental față de aceste entități simbolice. Un dispreț aproape visceral. Știam că aceste unități numite bani împărțeau lumea în cumpărători și vînzători, iar la rădăcina lor se afla o mare nedreptate, o mare minciună pe care o acceptam convențional. Pentru noi, în esența și intimitatea noastră, era mai aproape procedeul de schimb natural al mărfurilor decît schimbul simbolic. Acesta corespundea mai bine cu ideile noastre despre adevăr, dreptate, sinceritate. Nu întîmplător, cetățeanul sovietic spunea: „*Am luat* salam de la Alimentara 47" sau „De unde *ai luat* această haină?". El folosea foarte rar termenul *am cumpărat*. *A lua* e mult mai reprezentativ pentru cetățeanul sovietic decît *a cumpăra*.

Treptat, țara noastră a început să se transforme într-o țară de consumatori. Treptat, n-am mai iubit „obiectele noastre" și ne-am îndreptat privirea spre „obiectele lor". Am devenit o armată de consumatori. Are dreptate o bună cunoștință cînd spune că Uniunea Sovietică a murit datorită faptului că „armata consumatorilor a cîștigat calitativ în fața armatei producătorilor". Peste tot în lume, clasa proletariatului era pe cale de dispariție. Însă un stat care avea ca „forță motrice" proletariatul n-avea cum să mai trăiască atît timp cît proletariatul său devenise o banală clasă de consumatori.

Cuvinte precum *Volga*, *Jiguli*, *Batonciki*, *Buratino*, *Minsk*, *Dnepr*, *IJ Planeta*, *Ghematoghin*, *Gazirovka*, *Jiguleovskoe*, *Preaniki*, *Kefir*, *Jvacika*, *Belomor Kanal*, *Stolicinaia* sînt astăzi mărci/obiecte-erou care au un

loc de cinste în memoria noastră. Nu le putem uita, așa cum nu putem uita persoanele dragi din viața noastră. Ele au fost alături de noi și la bine, și la rău. Ele fac parte din marea aventura care se cheamă URSS.

Prezervativul sovietic

Raportul cetățeanului sovietic cu obiectele a fost mereu mediat de ceva. Am observat mai tîrziu o chestiune interesantă, și anume că un obiect se mediază cel mai bine prin restrîngerea accesului la el. Cu cît un obiect este mai greu de găsit și de procurat, cu atît devine mai dorit. Un obiect interzis devine un obiect foarte căutat. Obiectele interzise sau cele greu accesibile devin obiecte intime, obiecte-erou, obiecte-personalități, obiecte pentru care ți-ai da viața și pe care le ții minte toată viața. Publicitarii habar n-au că interdicția creează cea mai mare dependență. De aceea n-o să-i iert niciodată pe capitaliști că au distrus acest mecanism „sacru".

Exista însă un obiect care se găsea greu, dar care făcea parte dintr-o categorie intimă aparte. El se numea prezervativ. Cu acest obiect eram într-o relație fie inexistentă, fie jenantă, iar acest lucru se datora în primul rînd faptului că nu exista o educație clară în ceea ce privește viața sexuală. Educația sexuală se reducea la principii vagi și abstracte, nu la cunoștințe practice. Exista întotdeauna o jenă ideologică privind acest subiect. Ni se făceau doar aluzii asupra cunoștințelor practice. În jargonul adolescenților, cuvîntul *prezervativ* devenise unul peiorativ (*gandon*).

Vai de capul tău să fi fost etichetat cu un astfel de nume! Ar fi fost o mare tragedie. Așa cum se aruncă un prezervativ după folosire, erai exclus din societatea ta dacă aveai o astfel de etichetă.

Acest obiect venea dintr-o altă lume. Era un corp străin ce aparținea altei lumi și cetățeanul sovietic se simțea într-o relație de profundă jenă cu el. Vă asigur că astăzi orice fost cetățean sovietic educat pînă-n anii '80 se jenează să ceară în farmacii sau în magazine acest obiect. El rostește cuvîntul cu voce scăzută, cere acest obiect mai degrabă făcînd aluzie decît formulînd o cerere clară. Îl folosește cu mare scîrbă, ba se gîndește chiar să renunțe la plăceri mai degrabă decît să-l folosească. Conștiința de clasă a proletariatului nu se împăca nicidecum cu această cultură a prezervativului.

Existau totuși prezervative sovietice, iar pe cutie erau trecute pînă și instrucțiunile de folosire. Se găseau mai greu, iar calitatea și mirosul lor nu te îndemnau să le cauți. Astfel că se apela la cei care mergeau în străinătate, dar, cum ei erau puțini, și prezervativele occidentale era foarte puține. Cu pastilele anticoncepționale lucrurile stăteau la fel. Așa că trebuia să se revină la vechile principii sexuale revoluționare. (Vezi capitolul „Sex în URSS [I]".)

Sex în URSS (II)

Marii maeștri ai comunismului au fost prima gardă de revoluționari, alături, firește, de Marx și Engels. Ei au creat paradigma, adevăratul model. Iar Modelul a fost marele Maestru al Revoluției, Vladimir Ilici Lenin. Pentru cultura sovietică, el a fost un adevărat maestru *Jedy*. Tot ei ne-au învățat niște lucruri fundamentale și despre sex.

Mai întîi, nici unul dintre ei – Lenin, Trotki, Buharin, Dzerjinski, Rîkov, Kamenev, Zinoviev, Stalin etc. – nu avea soție, cel puțin oficial, ci doar *tovarășă de drum*. Așa cum nici marile femei revoluționare Klara Zetkin, Nadejda Krupskaia, Alexandra Kolontai, Inessa Armand nu aveau familii, în sensul tradițional al cuvîntului. Modelul era simplu, căci principiul era foarte simplu. Familia este o formă de organizare socială burgheză, ce presupune raporturi de putere și deci inegalitate, asuprire. În primii ani postrevoluționari, se știa bine că sexul este necesar doar pentru procreație, și în nici un caz pentru plăcere. Familia era o formă de organizare depășită de noul nivel al conștiinței de clasă a proletariatului. Relația dintre bărbat și femeie era doar una de prietenie, de conviețuire, de conlucrare în vederea atingerii scopului comun al tuturor proletarilor: Comunismul.

Evident că acest principiu nu a ținut mult în practică. Partidul a înțeles repede că era mult prea mult pentru fragila conștiință de clasă a proletariatului. Așa cum *economia de război* s-a transformat repede în *NEP* (Noua Politică Economică), o combinație între capitalism și comunism, care, la rîndul ei, s-a transformat în economie *planificată*, și familia a trebuit să revină la modelul vechi. S-a acceptat păstrarea acestei formule, însă educația familiei trebuia să fie axată pe noile principii revoluționare. Astfel, sexul a devenit unul dintre cele mai mari tabuuri sovietice.

De exemplu, eroul nostru Stirlitz, echivalentul sovietic al lui James Bond, este căsătorit și fidel soției sale, spre deosebire de colegul său capitalist. Toate femeile îl iubesc, însă el își iubește doar propria soție. Ea nu apare în film, ci doar o presupunem, căci avem referințe. El este despărțit de ea de ani buni. Ea se află într-un oraș din URSS, iar el la Berlin. Bond, spre deosebire de Stirlitz, are cîte o amantă în fiecare serie nouă și nu se sfiește în fața camerelor de filmat să ne arate și momentele sale intime. Ba uneori ne arată și perversiuni, ca atunci cînd actul intim este ascultat sau înregistrat de Agenție. Un act la care participă și colaboratorii. Cîtă nerușinare!

Stirlitz al nostru nu face așa ceva. Există totuși un moment în care lui Stirlitz i se organizează o întîlnire specială, conspirativă cu soția lui. Un moment tandru și intim. Poporul sovietic a fost sensibilizat profund, doar eroul nu-și mai văzuse soția de ani de zile! A fost sau nu interceptată acea întîlnire de Agenția sovietică? Rămîne o taină. Această secvență seamănă izbitor de mult, cel puțin ca semnificație, cu secvența

din filmul cu Bond *Lumea e prea mică*. Există un moment în care *Q* urmărește prin satelit activitatea eroului și, la un moment dat, apare o pată roșie de căldură, care trimite direct la o apropiere dintre Bond și amanta sa. Curiozitatea, atît a noastră, cît și a angajaților Agenției, crește, însă Q apasă discret pe buton și imaginea dispare. Noi nu vedem actul sexual, dar îl presupunem, fiindcă avem indicii destul de clare. Acest lucru se întîmplă și cu întîlnirea dintre Stirlitz și soția sa. Ni se arată o scenă într-o cafenea, ceea ce nu trimite direct la un act sexual, însă faptul că nu s-au văzut de atîta timp ne spune că se va întîmpla ceva. Imaginea se stinge însă treptat și se trece la o altă poveste. Și ce dacă ni s-ar fi arătat un mic moment de intimitate și corporalitate, doar erau soț și soție? Le era permis. Nu ne este arătată continuarea, căci sexul este o interdicție majoră, așa ceva nu există în URSS. Ei bine, această întîlnire, fără elemente care ar fi trimits la un act sexual direct, a fost pentru poporul sovietic un moment de un puternic erotism. Din cauza interdicției maxime și a scoaterii oricărui indiciu sexual, *întîlnirea* a continuat în mintea noastră, rezultatul fiind o adevărată producție neoficială de imagini și bancuri erotice pe acest subiect. Întîlnirea și interdicția au fost suficiente pentru a produce un erotism mult mai puternic, probabil, decît cel pe care l-am fi consumat văzînd un soț și o soție în pat.

Acest gen de povești se pot găsi la tot pasul. Cine sînt cei mai sexuali eroi ai folclorului sovietic? N-o să vă vină să credeți! Un personaj despre care există poate cele mai multe bancuri legate de sex este Buratino (pe filiera feminină e Scufița Roșie), echivalentul

sovietic al lui Pinocchio, eroul creat de Alexandr Tolstoi. Ce poate fi sexy la o banală păpușă de lemn, „săracă cu duhul", care se mișcă anapoda și nici măcar nu are vîrsta corespunzătoare? El mai are și o colegă, Diuimovocika, iar relația lor este una copilărească. Dar ceva se întîmplă în imaginarul colectiv sovietic și Buratino își capătă faima de *Buratino sex mashina*. Să fie de vină tocmai faptul că nimic din poveste nu trimite la sex? Sau tocmai faptul că, în intimitatea noastră, știam despre această interdicție, acest tabu, și atunci dădeam drumul imaginației și cream relații sexuale, mai ales acolo unde ele n-aveau șansa să existe? Probabil. Și atunci ne legăm de nasul lung și ascuțit al lui Buratino și transformăm acest element absolut nevinovat într-un obiect sexual? Dumnezeu știe ce s-a produs în mințile noastre, dar toți cetățenii sovietici știu că Buratino e o adevărată *sex mashina*, mai tare decît Casanova sau Rasputin.

Să nu mai spun de aparițiile feminine din filmele sovietice. Cînd apărea o femeie pe ecran, fie ea activistă, revoluționară, komsomolistă sau partizană, era urmărită cu mare atenție. Ce avea să se întîmple? În principiu, nu se întîmpla nimic, cu toate că era mereu înconjurată de o armată de bărbați. Ce se putea întîmpla? Dar era suficient să-și suflece mînecile sau să se spele pe picioare în rîu, că imediat secvența devenea un adevărat dezmăț sexual, în mințile a milioane de cinstiți cetățeni sovietici. Cu sexul nu era de glumit. Astfel de momente erau adevărate orgii sexuale colective, căci la noi totul se făcea colectiv, totul în toate. În ciuda acestei forme de interdicție și a controlului asupra producției culturale, sexul nu numai că nu a fost exclus din viața cetățeanului

sovietic, ci chiar a ocupat un loc central. Aș putea spune că, pe cît de tabuizat a fost subiectul, pe atît de simplificate au fost relațiile reale. Poate chiar mult prea simplificate. Uniunea Sovietică e poate una dintre puținele țări în care relația sexuală reală nu avea nevoie de o perioadă de preludiu și, culmea, nu avea nevoie nici măcar de *discurs*.

Odată cu perioada de final a URSS, au apărut *starurile* noastre sovietice care ne-au arătat și un act sexual complet și variat. *Micuța Vera* și *Interdevocika* au fost adevărate revelații ale relațiilor umane. Oamenii fac și astfel de lucruri. Am văzut că se putea ca ea să fie deasupra partenerului. *Revoluția nu are sfîrșit* – cum spunea o lozincă sovietică. Așa e. Paralel, începuseră să apară pe casete VHS filme precum *Emanuelle*. Vai, vai! Dar aceste filme mai degrabă ne atrofiau imaginația sexuală, în loc să ne-o îmbogățească. Rămîn în continuare la părerea că partea cea mai erotică a corpului sovietic era acel mic detaliu care se vede prin deschizătura de la nasture, ca să nu mai spun de gleznă. Ce poate fi mai sexy decît glezna mitralioarei Anka, ce se spală pe picioare în rîu și pe care o vedem numai noi, poporul sovietic?

Lecția de geografie

În școală am fost atras mai mult de istorie decît de geografie. Luptele, revoluțiile, războaiele și tot ce aparținea evenimentelor istorice mi se păreau fascinante. Botanica, biologia și chimia nu făceau parte din preocupările mele. Ceea ce ținea de „natural" nu mă atrăgea în aceeași măsură ca materiile „culturale". Mă rog, așa le împărțeam eu la vremea aceea. Geografia, așa cum o cunoșteam eu înainte de a mă întîlni cu ea direct, făcea parte din categoria materiilor „naturale". Pe undeva, aveam dreptate, geografia ca materie intra, după categorizarea mea, la cele „naturale". Însă, cînd m-am întîlnit cu *Geografia Uniunii Sovietice*, am înțeles clar că această materie intră indiscutabil în categoria materiilor „culturale". În URSS, geografia și istoria fac un tandem de nedespărțit.

Am fost fascinat atunci cînd profesoara mea de geografie a atîrnat pe un perete o hartă imensă a lumii. Imaginați-vă o hartă de doi metri pe patru metri sau ceva de genul acesta. M-a scos la tablă să arăt continentele și țara mea. Cu arătătorul în mînă, un arătător suficient de lung ca să pot ajunge pînă pe la Marea Neagră cel puțin, am arătat continentele: America de Nord, America de Sud, Africa, Australia,

Eurasia, Antarctica. Apoi am arătat conturul Uniunii Sovietice. Pentru prima dată am înțeles două lucruri esențiale. Ceea ce cîntam noi în corul școlii, care începea cu „Necuprinsă-i țara mea natală…" și care se termina cu „Liberă ca ea și fericită/ Altă țară-n lume nu cunosc", era adevărat. Partea a doua nu o puteam garanta, căci încă nu văzusem alte țări, dar prima parte era perfect adevărată. Cînd priveai harta lumii, nu puteai să nu observi o pată imensă, de culoare roz deschis, pe care scria mare *U.R.S.S.* Iar cînd încercam să măsurăm diverse țări cu șchioapa și să le comparăm cu țara noastră, toate celelalte țări, cu mici excepții, ni se păreau ridicole. Toată Europa era cît o regiune de-a noastră din Siberia, încăpea fără probleme acolo. Cine naiba să se pună cu noi? Dintre cei mai mari, China ne era prietenă, Brazilia ne simpatiza, Australia era doar un teritoriu, Canada știa doar să joace hochei, în rest erau doar lemne de foc. Alții? Păi, cam atît. Da, firește, americanii, dușmanii noștri declarați. Însă ei erau din ăia care intrau în război fie doar prin declarații, fie la sfîrșitul războiului. Adică veneau doar să tragă focuri de artificii și să bea șampanie. Nu întîmplător comentatorii noștri făceau o observație cînd era vorba despre soluționarea unei probleme globale importante: „Și curva de Americă se face că plouă". Prin urmare, clar, șanse să ne batem cu America erau mi-ni-me. Și, cum noi eram pacifiști și luptam pentru pace, totul rămînea la locul său. Tot datorită acestei lecții de geografie am mai înțeles un lucru. Circula o întrebare cu iz ironic, stil *Radio Erevan*, care spunea: „Cu cine se învecinează Uniunea Sovietică?". Iar răspunsul era simplu: „Cu

cine vrea ea". Ei bine, cine n-ar fi știut geografie ar fi fost tentat să interpreteze acest răspuns într-o manieră tendențios politică. Noi, care ne însușiserăm bine lecția de geografie, știam că răspunsul avea un substrat pur geografic. Doar aveam o țară imensă.

După prima lecție de geografie ne-au cuprins pe toți o dragoste și mai mare față de țara noastră și o mîndrie de nedescris. Eram mîndri și fericiți că ne născuserăm în URSS, cea mai mare țară din lume. Cînd eram prin Arhanghelskul veșnic înghețat, cînd pe malurile Nevei, unde se afla frumosul Leningrad, cînd în lanurile mănoase din Kazahstan, cînd prin kișlakurile uzbece. Ba beam o apă bună la Borjomi în Caucaz, ba luam Transsiberianul ca să ajungem la lacul Baikal sau la Vladivostok, ba traversam munții Ural sau mergeam să vedem Pamirul. O diversitate amețitoare. Cel mai mult îmi plăcea harta care ne arăta diversitatea popoarelor din țara noastră, cu porturile naționale și casele tradiționale. Toți aveau însă în mînă un steguleț roșu. Toți eram „frați pe veci". Letonii, estonii și lituanienii formau categoria celor care vorbeau o rusă cu un accent straniu și pe care-i priveam cu un anumit respect. Caucazienii aveau o bucătărie excelentă și ne-au învățat să facem *șașlîc* (frigărui) și să gătim carnea de miel. Armenii aveau coniac bun, iar toți georgienii vorbeau rusa ca Stalin, adică exact așa cum se scrie. Bielorușii, ucrainenii și rușii erau toți la fel și le plăcea la nebunie vinul din Moldova. Iar Republica Sovietică Socialistă Moldovenească era, vorba poeziei: „Ca un strugure de poamă/ Stai pe harta Uniunii". Mai erau popoarele alea cu ochi mici, care aveam impresia că nu vorbeau niciodată.

Un alt lucru care mă pasiona și mă impresiona în același timp erau știrile TV. Ce au știrile cu geografia? Păi, pentru mine aveau o legătură directă. Voiam să fiu documentat și să știu ce s-a mai întîmplat în țara mea, pe toate meridianele ei. Voiam să știu dacă minerii din Donbas o duceau bine, dacă recolta de grîu din Kazahstan e sub control, iar construcția BAM-ului (Magistrala Baikal-Amur) ținea pasul, ce mai era pe la Boikonur, ce mai făceau păstorii din Uzbekistan și cercetătorii de la Iliciovsk. Iar finalul era minunat. O melodie plăcută, cea mai frumoasă melodie pe care o auzisem vreodată era cea pe fondul căreia se spuneau datele meteo. Imaginați-vă, pe fondul acelei melodii, erai informat despre starea vremii de la Lvov și pînă la Vladivostok, de la Marea Nordului și pînă la Kîrgîzstan. Vă dați seama ce diversitate de temperatură? În aceeași țară, în același timp, unii umblau în pantaloni scurți, iar alții în blănuri. Același lucru era și cu fusul orar. Cînd unii se trezeau, alții se culcau. În aceeași țară și în același timp. Un lucru pe care nu-l înțelegeam niciodată era faptul că, ori de cîte ori ascultam ora exactă, cînd se anunțau toate fusurile orare, în Arhanghelsk era mereu miezul nopții. Din cauză că prezentatorii de la meteo nu foloseau cifre, ca în celelalte cazuri, ci expresia *miezul nopții*, pentru mine *Arhanghelsk* și *miezul nopții* deveniseră sinonime.

Cînd am început să călătoresc, am înțeles și mai bine imensitatea țării mele. Cînd începi să călătorești în spațiul sovietic, trebuie să știi că distanțele nu se măsoară în kilometri, ci în ore și zile. Nimeni nu știe cîți kilometri sînt de la Chișinău pînă la Moscova, însă fiecare cetățean al RSSM știe că trenul face 36 de

ore, iar avionul o oră și 45 de minute. Nimeni nu știe cîți kilometri sînt de la Moscova la Vladivostok, însă toți știm cîte zile se face cu Transsiberianul. Cînd eram copii și voiam să folosim un grad maxim de comparație, să spunem că un anumit lucru era extra, super etc., ziceam că e „sfîrșitul geografiei".

Dansul în URSS

Și noi am dansat în țara noastră. Deși primele noastre mișcări au fost pe sunet de marș – *Internaționala* și *Varșoveanka* –, deși țara noastră trecuse prin multe clipe de încercare, noi am știut să ne mișcăm și pe alte ritmuri. Ne-am mișcat și am dansat pe o mare diversitate de muzici, în ciuda tuturor interdicțiilor și greutăților.

În URSS a existat un dans, dacă-l putem numi așa, care se chema balet. Era dansul elitei, care nu se dansa, ci se privea. El a devenit, cu timpul, una dintre emblemele culturii oficiale sovietice. În Occident se știa că în URSS, pe lîngă rachete și sport, mai exista și balet. Toți capitaliștii ne respectau. Dușmanul occidental se preda mai ușor la un salt al balerinei Plisețkaia decît la marșul cadențat al Armatei Roșii. Baletul a fost o artă și o armă de o finețe și o eficacitate zdrobitoare. Păcat că nu a existat un front deschis în acest domeniu, ca să vă dați seama de eficiența unei astfel de arme. De asemenea, păcat că sovieticii n-au înțeles că trebuie să investească mai mult în acest gen de arme decît în rachete. În fața baletului și a muzicii, capitaliștii ar fi capitulat cu ușurință.

Pe de altă parte, dacă noi îi atacam cu baletul clasic, ei ne atacau cu arme la fel de eficiente. Am

început să fim invadați de *charleston*, *shimmy*, *tango*, *flamenco*, *foxtrot*. Nimeni nu știa de unde vin și ce vor aceste dansuri, dar toți ascultau jazz și dansau în diverse spații și stiluri. Lunaciarskii, omul responsabil cu ideologia culturală, a trebuit să ia măsuri. El spunea despre *charleston*: „Am văzut acest dans și îl consider respingător și dăunător". Din păcate sau din fericire, poporul avea o altă părere. După vizita sa în SUA, Maxim Gorki a declarat că foxtrotul este „muzica grașilor"; poporul însă îl adora.

În anii '60, s-a intrat într-o altă fază. A început o adevărată mișcare educativă, de învățare a dansurilor de bal (de societate). Interesul față de aceste dansuri exista, așa că directiva a venit: „Să se creeze dansurile *noastre* de bal". Și s-au creat. Au apărut variantele noastre de dans, precum *lirica rusească*, *sudarușka*, *kukareku*, *iolocika*, *pingvin* și un oarecare *terikon*. Însă aceste dansuri erau puternic concurate de cele deja existente, precum și de noile apariții. Din RDG ne-a venit un dans numit *lipsi*, iar din Finlanda *letca-enca*.

Adevărata explozie de modele de mișcare a reprezentat-o rock'n-rollul, o explozie care avea să schimbe dansul și mentalitatea nu numai în SUA, ci și în URSS. *Stiliaga* l-au îmbrățișat și l-au naturalizat. Diferența dintre rock'n-rollul american și cel sovietic consta doar în limba în care se cînta. În Uniunea Sovietică nu se cînta aproape nimic într-o altă limbă decît în rusă ori în limba unui popor „conlocuitor". Orice se prelua se adapta în limba țării. Foarte rar auzeai melodii într-o altă limbă. Așa că rock'n-rollul devenise și el unul de-al nostru, sovietic, cu toate că acordurile și ritmurile erau universale.

Dintre dansurile cunoscute au mai fost *sheiku*, ce a făcut mari furori la vremea sa, dansurile stil *disco,* precum și cele melodioase care se dansau în perechi, pe care noi le comandam ca *medliak*. Mai tîrziu, în anii '80, au apărut tot felul de *break dance* și alte exaltări în stil rock.

Și a venit *Perestroika*, ce i-a despărțit pe cei care ascultau muzică de atitudine, protestatară de cei ce ascultau muzică de consum.

Muzica de zi cu zi și rockul sovietic

Poporul sovietic a fost un popor foarte muzical. În școală ne înnebuneau cu repetițiile de la cor, iar școala de muzică devenise aproape obligatorie. Exista o adevărată modă ca părinții să-și dea copiii la o școală de muzică. Era o școală de șapte ani, la care mergeai de două ori pe săptămînă. Mergeai și făceai ore de pian, chitară sau vioară, în funcție de ce instrument alegeai. Și nu mai zic de repetițiile obligatorii de acasă. Zilnic aveai ore în care trebuia să exersezi. Era imposibil ca într-un grup de prieteni să nu existe cineva care să nu știe să cînte la un instrument. În ce privește chitara, aproape toată lumea știa acordurile de bază.

N-are rost să vă spun despre muzica elitistă, despre marii compozitori și interpreți sovietici. Toată lumea știe ce școală redutabilă de muzică aveau sovieticii. Paralel însă, existau multe alte genuri muzicale, devenite populare, pe care poporul sovietic le admira și în care se regăsea. A existat muzica ușoară, care era muzica de masă oficială. Cine n-a auzit de Alla Pugaciova! Ea a fost diva sovietică prin excelență, iubită și apreciată de masele largi. Toată lumea știa pe de rost fiecare cuvînt din *Arlechino*, unul dintre

cele mai faimoase șlagăre ale sale. După ce steaua URSS s-a stins, steaua divei a continuat să strălucească. A început o a doua viață și azi tot pe primele pagini ale cotidienelor rusești o găsești.

La sfîrșitul anilor '60 apăruse un alt fenomen muzical de masă. În acești ani, cîțiva dintre poeți, actori și muzicieni încep să-și interpreteze propriile creații, folosind doar o chitară acustică. Așa apare stilul *barzilor*. Printre cei mai cunoscuți reprezentanți ai acestui stil sînt Vladimir Vîsoțki, Bulat Okudjava și Alexandru Rozenbaum. În ciuda faptului că nu erau atît de mediatizați precum cîntăreții de muzică ușoară, iar textele erau mult mai pretențioase, în cîțiva ani ei vor deveni adevărați idoli. Reușeau să facă un număr incredibil de turnee prin țară. Au reușit cel puțin două lucruri importante: să impună o calitate foarte ridicată a textelor, căci ei se numărau și printre cei mai buni poeți ai țării, și să creeze o legătură directă și complexă cu publicul. Concertele lor erau mai mult decît niște simple concerte: se citeau versuri, se comenta, se cînta. Cînd a murit Vladimir Vîsoțki, în 1980, cu puțin timp înainte de Olimpiada de vară de la Moscova, moment în care controlul asupra evenimentelor crescuse semnificativ, țara a paralizat. Nu cred că mai existase ceva asemănător de la moartea lui Stalin. Dacă înmormîntarea lui Stalin a fost modelul funeraliilor oficiale, înmormîntarea lui Vîsoțki a fost modelul funeraliilor neoficiale. Oricît a încercat statul să controleze evenimentul, n-a reușit. Din toată țara au sosit la Moscova mii și mii de oameni ca să-și ia rămas-bun de la inegalabilul Vladimir Vîsoțki.

Un rol important în muzica sovietică l-a jucat, fără doar și poate, rockul sovietic. „Rockul sovietic" e o

combinație de cuvinte care sună foarte straniu, dar care a existat totuși. Mai întîi a fost rock'n-rollul, după care a apărut rockul. Fenomenul se dezvoltă începînd cu anii '60. Apar primele trupe care se cheamă oficial și generic *VIA*, adică trupe vocal-instrumentale. Prima trupă cu adevărat semnificativă care va deveni una dintre legendele rockului sovietic este *Mașina Vremeni*. Anii '70 înseamnă o adevărată explozie a apariților de trupe în URSS. Trei orașe se vor bate pentru titulatura neoficială de capitală a rockului sovietic: Moscova, Leningrad și, culmea, Sverdlovsk, un oraș mai puțin semnificativ din punct de vedere cultural. Se pare că Leningradul a cîștigat această bătălie. Cînd, înainte de Olimpiada de la Moscova, autoritățile au decis să curețe orașul de „elementele îndoielnice", acestea fiind „motivate" să părăsească orașul, multe trupe rock au fost nevoite să activeze în alte orașe. Atunci Leningradul începe să ia un avans în fața Moscovei.

În anii '70 apar trupe precum Akvarium, DDT, Krimatoria, Kino, Auktyon, Zvuki Mu, Nautilius Pompilius (poate cele mai prolifice trupe rock din URSS), Mifî, Urfin Djius, Strannîe Igrî, Alisa, Noli, Agata Kristi, Ciaif, Mumii Troli, Bravo, Țentr, Brigata C și multe altele. În prima fază, fenomenul se manifestă prin ceea ce se va numi „concerte de apartament", care au loc în diverse locuri neoficiale, fără aprobări speciale sau publicitate. Totul este ascuns, evenimentele sînt cunoscute numai de cei inițiați. Casetele circulă în copii proaste, se dau din mînă în mînă, iar textele se multiplică prin copierea lor manuală. Apare un adevărat curent alternativ. Treptat, ele încep să concerteze în cluburi, baruri, școli, case de cultură etc. Statul a fost

inițial destul de îngăduitor cu aceste manifestări. Situația devine paradoxală și ironică. Să vezi o trupă cu numele PolitBiro (Biroul Politic), în care cîntau cîțiva dintre fiii unor persoane importante din nomenclatura comunistă, cu plete și haine deocheate, în săli unde pe pereți erau atîrnate portretele lui Marx și Lenin.

Începînd cu anii '80, putem vorbi deja de festivaluri neoficiale de muzică rock care au loc la Leningrad. În 1982 are loc aici înregistrarea primei organizații a cîntăreților de muzică rock amatori. Odată cu dezvoltarea „socialismului cu față umană" și epoca *glasnosti*, fenomenul rock nu mai poate fi controlat: concerte peste concerte, festivaluri și turnee prin țară. Generația tînără alege rockul, rockul sovietic.

În această perioadă apar cele mai faimoase albume. Kino scoate *Ultimul erou* și *Grupa de sînge*, Nautilius Pompilius scoate *Despărțirea* și *Kneazu liniștii*, Alisa înregistrează *Energia*, Zvuki Mu scoate *Lucrurile simple*, DDT scoate *Eu am primit acest rol*, Grajdanskaia Oborona scoate *O sută de ani de singurătate*, *Instrucție pentru supraviețuire*, Agata Kristi scoate *Al doilea front*, iar Țentr scoate *Centromania*.

Cum se multiplicau și cum se transmiteau informațiile? Existau mai multe metode de înregistrare și stocare a muzicii. Să nu credeți că o țară ca URSS, ce trimitea rachete în cosmos, aflată în plină perioadă de progres științifico-tehnologic, nu avea cîțiva specialiști, mari *fani* ai rockului, care să nu fie în stare să creeze aparate pentru producerea neoficială de viniluri. Acești specialiști au inventat o modalitate simplă. De pe posturile de radio gen Europa Liberă și Vocea Americii, care transmiteau muzica vremii din țările

occidentale, aceasta era înregistrată pe casetofoanele deja existente. Apoi se transpunea cu ajutorul acestor aparate inventate pe filmele de radiografii pulmonare sau de alt gen. Așa că pe imaginea *coastelor* tale puteai înregistra trupa The Beatles. Aveai nevoie de mai multe filme, mergeai de mai multe ori la spital sau apelai la alte tehnici de achiziționare a acestor filme. Dacă nu știai pe cineva care face astfel de înregistrări, atunci mergeai la *piața neagră* și cumpărai *coaste*.

În ceea ce privește specificul rockului sovietic, aș evidenția cîteva aspecte. Nu cred că este ceva foarte diferit față de ceea ce s-a întîmplat în cealaltă parte a lumii, însă în URSS a existat întotdeauna obsesia de a nu copia, de a nu reproduce, ci de a crea ceva autentic, specific. Era atît un orgoliu imens în acest domeniu, cît și credința în specificul culturii, al spațiului, al limbii etc. De aceea, în ciuda faptului că foarte multe trupe și veterani ai rockului occidental erau foarte apreciați și iubiți, nimic nu poate fi comparat ca popularitate cu legendele rockului sovietic.

Firește că rockul sovietic era și el orientat către publicul tînăr. Există, de exemplu, o obsesie a rockului sovietic față de text. Textul trebuie să fie o adevărată poezie. Textele marilor trupe se citeau și ca poezie, puteau fi separate de muzică, aveau forță și în afara muzicii. Textul trebuie să spună ceva, ceva fundamental. De aceea, dușmanul de moarte al rockului era *papsaua*, adică muzica ieftină, comercială, care nu spune nimic. O altă trăsătură esențială este critica, fie ea socială sau politică. Rockul a reușit pentru prima dată în mod serios să problematizeze lucruri pe care nimeni, niciodată, nu le-a spus în mod serios

public. Ei nu aveau probleme în mod direct cu limbajul oficial, cu puterea comunistă, așa cum o făceau disidenții, ci cu puterea și prostia sistemului dincolo de ideologia concretă. Ei au reușit să arate mult mai eficient probleme majore ale țării, fără să intre într-un conflict ideologic deschis, și să arate cauze mult mai profunde decît o trimitere directă la limba de lemn a ideologiei comuniste sau anticomuniste bine cunoscute. De asemenea, trupele rock sovietice erau lipsite de vedetismul unor personalități unice. Poate de aceea o mare parte dintre ele activează cu același succes și în prezent, iar producția lor din perioada comunistă este la fel de valabilă și astăzi.

La sfîrșitul anilor '80, încep să apară filmele scandaloase și de mare succes, care problematizează domenii delicate, precum *ASSA*, *Trandafirul negru emblema tristeții, trandafirul roșu emblema iubirii* și *Igla*, cu muzică din repertoriul trupelor rock faimoase. Trupele încep să aibă posibilitatea de a-și înregistra albumele în studiouri din străinătate, iar concertele de pe stadioane devin tot mai profesioniste. La sfîrșitul URSS, rockul sovietic își trăia perioada de glorie, noi fredonam zi și noapte melodiile lor, iar casetofoanele de proastă calitate învîrteau la nesfîrșit muzica trupelor noastre favorite. Puteți citi mai jos cîteva versuri, iar dacă nu vă interesează, puteți trece direct la următorul capitol, în care se va vorbi despre *dezgheț*ul vesel al lui Hrușciov. (Textele sînt traduse de tovarășul Mihail Alexeevici Vakulovski.)

Tren în flăcări **(Akvarium)**

Colonelul Vasin a venit pe front
Cu soția sa tînără și frumoasă.

Colonelul Vasin și-a chemat regimentul
Și a zis: „Să plecăm acasă”.
Sîntem deja în al șaptezecilea an de război;
Că viața e o luptă ne-au învățat,
Dar după noile date ale serviciilor secrete
Noi cu noi înșine ne-am luptat.

Am văzut generali.
Ei mănîncă și beau moartea noastră.
Copiii lor își ies din minți
Nemaiavînd ce să-și dorească.
Iar pămîntul zace-n rugină,
Bisericile s-au transformat în cenușă,
Și, dacă vrem să avem unde să ne mai întoarcem,
E timpul să ne întoarcem acasă.

Acest tren e în flăcări,
Nu mai putem zăbovi,
Acest tren e în flăcări
Și nu mai avem unde fugi.
Acest pămînt a fost al nostru
Pînă am intrat în război,
Va muri dacă va deveni al nimănui,
E timpul să ne luăm acest pămînt înapoi.

Iar în jur ard torțe.
Aceasta e adunarea unităților noastre moarte.
Și oamenii care i-au împușcat pe tații noștri
Își fac planuri cu ai noștri copii.
Pe noi ne-au născut în sunet de marș.
Pe noi ne-au speriat cu închisoarea.
E de ajuns să ne tîrîm pe burtă însă,
Noi deja ne-am întors acasă.

Acest tren e în flăcări,
Nu mai avem ce aștepta.
Acest tren e în flăcări
Și nu mai avem unde fugi.
Acest pămînt a fost al nostru

Pînă am intrat în război,
Va muri dacă va deveni al nimănui,
E timpul să ne luăm acest pămînt înapoi.

***Generația mea* (Alisa)**

Două mii și treisprezece luni
Sacrificate pentru un joc absurd,
Dar lumina stelei care a dispărut
Mai e încă lumină.
Ție ți-e foarte greu să crezi,
Drumul tău e de la acest perete pînă la peretele acesta.
Răspunde:
M-ai înțeles sau nu?
Din păcate, sînt slab, așa cum a fost și martorul ocular
Al întîmplărilor de pe muntele Pleșuv.
Eu pot să prevăd,
Însă nu pot să prevestesc.
Dar, dacă vei vedea cumva
Ochii mei la fereastra ta,
Să știi,
Am venit să nu te las să dormi.
Generația mea tace la colțuri,
Generația mea nu îndrăznește să cînte,
Generația mea simte durere,
Dar iarăși sub bici e nevoită să intre.

Generația mea se uită în jos,
Generația mea se teme de ziuă,
Generația mea noaptea veghează,
Iar dimineața se devorează.

Ziua verde-albastră
S-a ridicat de unde-a trecut furtuna.
Ce sărbătoare frumoasă,
Dar se simte clar lipsa noastră.
Ți-e greu să te hotărăști, te-ai obișnuit
Să cîntărești pentru, să cîntărești împotrivă.

Înțelege,
Eu îți dau o șansă.
A fi viu e meseria mea,
Asta e o semeție, dar asta e în sîngele meu.
Eu pot să citesc în nori
Numele acelora care ar putea să zboare.
Și, dacă vreodată
Vei simți săgețile Marii iubiri,
Să știi,
Am venit să te ajut să te ridici.

***Porcul pe curcubeu* (DDT)**

Pe cer un curcubeu atîrna, iar pe el o scroafă stătea
Și cu ochi de privighetoare de sus totul urmărea.

Scroafo, tu cum ai putut zbura atît de sus,
Cum de ai ajuns într-un loc atît de călduț?

Și scroafa mi-a grohăit: „Mare fraier ești, amice,
Nu știi ce e viața, prostănace, fără pile n-ai ce face.

Asta nu e mare treabă, un mistreț un loc cald pe soare
mi-a promis,
Iată unde voi trăi ca-n vis.

Mistrețul mi-a spus că pe pile, cu o mită potrivită
Pînă la sfîrșitul vieții o să-mi ajungă acolo ghindă".

Încărcat de sfaturi folositoare, eu am mers
pe propria cale,
Iar de pe curcubeu se scurgeau lăturile, de toate
culorile.

***Discuție telefonică secretă
între centru și provincie* (DDT)**

— Alo, Centrul, vorbește Provincia.
La noi totul e-n regulă.
Am trimis trei sute de vagoane.
Alo, dictez pe litere – trei sute:

Taghir, Rustik, Ildar, Said, Talgat,
Akbuzat…
Programul progresează.
Totul e-n regulă.
Degrabă vom mai trimite.
Animalele se înmulțesc bine.
Recepționat.
— Alo, Provincia, vorbește Centrul.
Am înțeles, așteptăm carnea.
Vă trimitem două vagoane de încălțăminte.
Repet pe litere – două:
„Dinamik", „Duminică", „Acvarium"…
— Alo, Centrul!
La noi totul e-n regulă, totul e-n regulă…
Provincia
Așa că prin părțile noastre
Domnește liniștea și-i pace,
Bălegarul de bocanci e pupat,
Cineva lîngă rîu e udat,
Un grup de soldați eliberați
Pe fete de șolduri le trag,
Înjură slujba de mamă
Și după dulăi aleargă.
Garduri, străzi, case,
Din nou n-au adus filmul,
Ieri șeful clubului a înnebunit
De la plictiseala fără sfîrșit.
Iată un tractor care purcei strivește,
În satul vecin e iarbă bună, se vorbește.
Toată noaptea în primărie s-au auzit pași,
A venit un ordin: „Sădiți ananași!".
Iar pe cerul albastru, ca un sfînt,
Zboară un cocoș prăjit,
L-a murdărit de sus pe un mucos,
Dispare după norul gros.

Steaua cu numele „Soare” (Kino)

Zăpadă albă, gheață gri
Pe pământul crăpat de secetă,
Pe el ca pe o pătură peticită
Orașul ca un labirint de drumuri.
Iar deasupra orașului plutesc nori
Acoperind lumina cerului,
Deasupra orașului – un fum galben.
Orașul are două mii de ani trăiți
Sub lumina stelei
Cu numele Soare…

Și de două mii de ani e război,
Război fără motive.
Războiul e treaba tinerilor,
Leac împotriva ridurilor.
Sînge roșu, roșu aprins
Peste o oră e doar pământ,
Peste două-i cu iarbă și flori,
Peste trei – iarăși e viu
Și încălzit de razele Stelei
Cu numele Soare…

Și noi știm că mereu a fost așa,
Că iubim, că asta-i Soarta,
Cine trăiește după legi străine
Și cine de tînăr va muri.
El nu-și amintește de cuvîntul *da* și de cuvîntul *nu*
Nu-și amintește nici de grade, nici de nume.
Și e în stare să ajungă la stele,
Neluînd în seamă că e doar un vis,
Și să cadă, ars de Steaua
Cu numele Soare…

Fetița mică (Krematory)

Fetiță mică cu privire de lupoaică,
Și eu am încercat să mă sinucid odată,
Și eu am zăcut în cada însîngerată

Și am înghițit tăcut fum de marijuana.

Uite ce pașnic vacile mestecă
Și ce cristalini sînt munții luminați.
Noi vom smulge stîlpi, vom muta granițe,
Ah, fetiță mică cu privire de lupoaică.

Dormi liniștită, trecutul uită.
Casa în care ai trăit e părăsită și pustiită.
Cu blană vor fi acoperite plăcile cavoului
Fetiței mici cu privire de lupoaică.

Glob de culoarea kaki **(Nautilus Pompilius)**

am fost incolor am fost foarte curat
am fost transparent am devenit absolut alb
se pare că cineva a hotărît că e iarnă și m-a acoperit
cu cretă

să fi fost alb dar să fi fost totuși curat
fie și rece dar totuși cu privire clară
dar cineva a hotărît că-i război și m-a acoperit
cu negru

eu văd culoarea dar eu aici n-am fost
eu aud culoarea eu simt culoarea
nici nu vreau să știu de cei ce deja colorează cerul
eu văd cîntecul în depărtare dar aud doar

marș marș stîngul
marș marș dreptul
n-am văzut mulțime mai groaznică
decît mulțimea de culoarea kaki

să fi fost negru să fi fost chiar însuși dracu'
dar cineva de seamă ce mereu vrea să atace
a ordonat să ies din vară și m-a băgat în kaki

eu văd fumul dar eu aici n-am fost
eu aud fumul eu simt scrumul
eu nici nu vreau să știu de fiara
care va arde cerul
eu văd cîntecul în depărtare dar aud doar

marș marș stîngul
marș marș dreptul
n-am văzut tablou mai prostesc
decît un glob de culoarea kaki
marș marș stîngul
marș marș dreptul
marș marș stîngul
marș marș dreptul

Ea trece prin viață rîzînd **(Mașina Vremeni)**

Ea trece prin viață rîzînd.
E vaporoasă ca vîntul și niciunde în lume
Ea nu se va face de rușine.
Metodă sigură de a fugi de probleme –
de parcă n-ar fi:
În toate vede lumina de zi!
Ea trece prin viață rîzînd.
Se întîlnește și se desparte
Fără să se întristeze
Că întîlnirile-i sînt unice, iar despărțirile – imediate.
Și noile chipuri
Se grăbesc să se topească
În cercul difuz
Cică de amici și amice.

Și noile chipuri
Se grăbesc să se topească
În cercul difuz
Cică de amici și amice.

Ea trece prin viață rîzînd.
În vizită ea e la fel de distinsă
Ca acasă, unde totul i-e familiar.
Norocul e cu ea, viața i-a reușit.
Și toți, fără excepții,
Se întorc încîntați după ea. Și nici nu observă
Cum nopțile plînge
Cea care trece prin viață rîzînd…

Și a venit ultima perioadă a URSS, în care au apărut trupe cu o muzică de consum. A apărut primul mare fenomen numit *Lascovîi Mai*, în care cîțiva puștani adunau la un concert mase imense care întunecau orizontul. Cu un ritm tot mai cadențat se închideau uzinele și fabricile sovietice, iar cu un alt ritm, tot mai rapid se deschideau fabricile de producție de „stele". De la pasiunea pentru Utopie ne-am aruncat cu o pasiune nebună pentru Real.

Dezgheţul vesel al lui Hruşciov

La moartea lui Stalin poporul a plîns. Murise *tătuca*. Mult mai puţini la număr s-au bucurat, iar alţii s-au îngrijorat. Era şi cazul, dacă ne gîndim ce personaje se aflau în anturajul lui Stalin. În ciuda realităţii, la putere a venit un personaj care semăna mai degrabă cu un *ştrumf* din poveştile nordice decît cu un *Gensek* sovietic. Mereu cu un zîmbet de ţăran ştrengar, veşnic pus pe glume sau pe gafe memorabile (dacă ne gîndim numai la discursul de la ONU din '60, cînd a ameninţat cu pantoful în mînă: „Las că vă arăt eu, f...-vă mama voastră de imperialişti"), el, Nikita Hruşciov, aducea o speranţă a schimbării. Ca niciodată vorba lui Stalin începea să fie actuală: „Viaţa a devenit mai bună, viaţa a devenit mai veselă". Începuse *dezgheţul*. După iarna stalinistă venise primăvara hruşcioviană. Şi, cum în URSS iernile sînt foarte grele, primăvara e aşteptată cu mare ardoare.

Ce a însemnat *dezgheţul* ? El a însemnat congresul al XX-lea al PC al URSS, din 1956, şi raportul secret prin care se denunţa cultul personalităţii. El a însemnat speranţă, rediscutarea principiilor socialismului, reaşezarea lui pe alte principii decît cele totalitare, condamnarea stalinismului, condamnarea stereotipurilor ideologico-birocratice, revenirea la un leninism

romantic, reîncercarea de a înțelege țara în care trăiam și un mare avînt al libertății individuale și al creativității intelectuale. Era timpul să gîndim altfel, să procedăm altfel, să trăim altfel. În anii '60 începuseră să fie promovate alte repere valorice. Trebuia să trăim și să gîndim liber și cinstit, să nu acceptăm *indicații* și să nu ne temem de presiuni. Începuse să se modifice însuși principiul autorității.

În ciuda faptului că această libertate îngrijora oarecum puterea, care încerca să controleze cursul lucrurilor, cultura sovietică s-a dezlănțuit de o manieră exemplară. În această perioadă a *dezghețului*, se retipăresc și se oferă acces liber cărților și autorilor interziși în perioada stalinistă. Autorii etichetați cu ceva timp în urmă ca elemente burgheze acum erau la îndemîna oricui. Esenin, Ahmatova, Țvetaeva, Babeli, Zoșcenko, Bulgakov puteau fi citiți liber. Puteai să asculți Șostakovici ori Prokofiev, să citești din Maierhold. Ba mai mult. Pe lîngă faptul că aveai acces la cărți și opere care mult timp fuseseră interzise, în țară a început o producție culturală de o cu totul altă factură: o literatură curajoasă, socială, care chestiona și problematiza diverse domenii ale vieții. Leonid Maksimovici Leonov publică *Pădurea rusă*, V.V. Dudințev scrie *Pîinea noastră cea de toate zilele*, Grannin *Căutătorii*, Feodor A. Abramov scrie *Frați și surori*, Aleksandr Trifonovici Tvardovski scrie *Teorkin pe lumea cealaltă*, iar Soljenițîn publică faimoasa *O zi din viața lui Ivan Denisovici*.

A existat în acea perioadă o revistă care a făcut o adevărată carieră cultural-politică și care a devenit punctul de referință al valorilor culturale autentice. Această revistă, condusă de Tvardovski, se chema

Novîi Mir (*Lumea Nouă*). Aici se publicau cele mai curajoase și mai polemice texte. Aici se puneau în discuție teme greu de acceptat, la doar cîțiva ani de la moartea lui Stalin. Pînă și azi acest lucru pare incredibil.

În orașele importante ale țării se montează piese-eveniment. La teatrul Sovremienik din Moscova se joacă piesele *Regele gol*, *Veșnic vii* și *Puricele* lui Maiakovski. Apar filme precum *Zboară cocorii* al lui Kalatozov, care are un mare succes la Festivalul de film de la Cannes. Încep să apară adevărate fenomene literare de masă, lecturi publice de poezie cu un succes imens la public. Cei care au dat tonul au reprezentat troika poeziei sovietice a vremii: Evtușenko, Voznesenski și Rojdestvenski. Au apărut barzii poeți, precum Bulat Okudjava și Vladimir Vîsoțki, care în scurt timp aveau să devină adevărați idoli. Totul era mult prea frumos.

Gustul libertății se simte însă cu adevărat numai atunci cînd apar și restricții suficient de puternice. În această perioadă, paradoxal de liberă, apar și primele semne ale restricțiilor. Hrușciov, în stilul său brutal inconfundabil, anunță intelectualitatea că nu trebuie să se îndepărteze de „linia trasată de Partid". Lui Andrei Platonov i se interzic cărțile *Cevengur* și *Kotlovan*, lui Grosmann i se interzice *Viața și soarta*, iar lui Bulgakov *Maestrul și Margareta*, un roman cu o lungă istorie în domeniu. Cele mai multe valuri le face însă interzicerea romanului *Doctor Jivago* al lui Pasternak, laureat al premiului Nobel pentru literatură.

Mai există un eveniment foarte important ce devine paradigmatic pentru ceea ce se întîmpla în această

perioadă. Perioada *dezgheţului* a fost paradoxală tocmai datorită acestui joc dintre *libertate* şi *interdicţie.* Acest dublu discurs va crea un întreg mecanism de producţie culturală, de comportamente sociale, de mod de gîndire. Pe de o parte, libertatea de expresie, critica regimului stalinist, libertatea creaţiei, iar pe de alta, tendinţa de a controla acest proces, de a înlătura elementele „deviaţioniste", cele care se îndepărtează de la linia Partidului. Acest joc, din punctul meu de vedere, a fost cel mai productiv şi mai eficient stimulent al producţiei culturale sovietice. A fost o perioadă mult mai eficientă chiar şi decît cea de după căderea comunismului. Libertatea postcomunistă a anilor '90 a creat mai degrabă un mare gol şi ne-a arătat că nu poţi produce cultură avînd doar libertatea. Dacă perioada stalinistă a fost una dintre cele mai sărace perioade din punct de vedere cultural, în perioada lui Hruşciov se declanşează un mecanism extrem de eficient. Dacă privim mai atent la ce s-a întîmplat în ţările din lagărul socialist, vom vedea cu uşurinţă că ţările cu un regim totalitar excesiv au fost ţări cu o producţie culturală nesemnificativă şi secundară, în raport cu ţările în care acest joc dintre libertate şi interdicţie a funcţionat. De asemenea, ceea ce s-a numit libertatea democratică postcomunistă nu a fost un garant al dezvoltării culturii.

Să revenim însă la evenimentul-*model* de care voiam să povestesc. În anul 1962, Nikita Hruşciov vizitează, cu tot alaiul său, o expoziţie de artă, lucru absolut neobişnuit pentru un *Genseka* sovietic. Expoziţia are loc la Manej, în Moscova, şi prezintă, pe lîngă artişti din vechea generaţie, şi o generaţie tînără şi curajoasă de artişti, numiţi conceptualişti. Apariţia

neașteptată a lui Hrușciov a uimit și a contrariat pe toată lumea. Acesta era stilul inconfundabil al lui Nikita Hrușciov. A venit, a privit și s-a dezlănțuit. „Cei cu rahatul ăsta de cîine?", urlă Hrușciov. „Ce-i cu voma asta? Pînă și un măgar ar putea picta cu coada sa ceva mai bun." Și, întorcîndu-se spre Ernst Neizvestnîi și grupul de artiști, rostește una dintre faimoasele sale perle: „*Pidarasî*", adică „Poponarilor". Ernst Neizvestnîi i-a răspuns tovarășului Hrușciov simplu: „Eu nu mă tem de avertizările Dumneavoastră!", și apoi a început sa-i explice cum e cu arta pe care o fac ei și că, de fapt, *Tovarășu'* nu înțelege absolut nimic. Hrușciov, într-adevăr, era un incompetent cultural iremediabil. Uimitor este că Nikita Hrușciov l-a ascultat și i-a zis: „Ești un om interesant. Dar în tine stă în același timp un înger și un demon. Dacă va învinge îngerul, noi te vom ajuta. Dacă va învinge demonul, noi te vom distruge". Memorabile cuvinte și pline de sens pentru acea vreme și pentru jocul dintre libertate și restricție, dintre oficial și neoficial.

Expoziția a fost închisă imediat, iar evenimentul a produs un adevărat cutremur intelectual. S-au organizat dezbateri publice, discuții, au apărut texte de analiză. Au avut loc întîlniri între reprezentanții puterii și intelectuali de marcă. Firește că Biroul Central i-a condamnat pe artiștii care „nu slujesc interesele Partidului", mare parte ajungînd să trăiască din altceva decît din artă. Ernst Neizvestnîi a mai activat un timp în URSS, iar mai tîrziu a emigrat în Occident. Ironia face însă ca, după moartea pensionarului Hrușciov, statuia care va sta la mormîntul lui să-i aparțină lui Neizvestnîi. Bustul lui Nikita Sergheevici Hrușciov este așezat pe un soclu pe jumătate din marmură

albă și jumătate din marmură neagră. Înger și demon, alb și negru, un personaj foarte controversat, dar pe care nu-l vom uita, cu siguranță.

Urmează o perioadă culturală delicată, de repunere a lucrurilor sub un control mai eficient al statului. La mijlocul anilor '60 are loc procesul în care sînt condamnați Andrei Siniavski și I. Daniel, precum și deja faimosul Iosif Aleksandrovici Brodski, care va lua premiul Nobel pentru literatură nu peste mult timp. La începutul anilor '70 pleacă din țară Alexandr Isaievici Soljenițîn, Viktor Platonovici Nekrasov, V.N. Voinici, A.A. Tarkovski, Mstislav Leopoldovici Rostropovici. Acest lucru nu a pus însă în pericol viața intelectuală din URSS. Au apărut scriitori noi și importanți precum Astafiev, Trifonov, Rasputin, Abramov, Șukșin, Bîkov. În teatru se impun regizori precum Tivstonogov, Efremov, Efros, Liubimov, Gonciarov, iar în film regizori cum ar fi Tarkovski, Bondarciuk, Gaidai, Rostoțki, Riazanov, Kulidjanov.

Se mai petrec cîteva fenomene interesante și importante în această perioadă. Pe de o parte, se încearcă o reformă economică, ducînd la o îmbunătățire a nivelului de trai, iar pe de altă parte, o reformă în învățămînt și în dezvoltarea tehnico-științifică. Încep să apară primele cartiere de blocuri *hrușciovka*, niște blocuri cu patru etaje și cu apartamente de o cameră, două camere sau trei camere. Sînt blocurile care încearcă să ne dezvețe de modelul *komunalka* și să ne arate ce înseamnă confort. În cîțiva ani, numărul instituțiilor de educație se dublează, iar știința capătă și ea o importanță majoră în preocupările noii puteri. Statul sovietic înțelege că e nevoie de o revoluție tehnico-științifică pentru a deveni o superputere. La

mijlocul anilor '60, cheltuielile pentru știință și cercetare cresc de patru ori, iar numărul cercetătorilor se mărește de două ori. Această tendință va dura pînă în anii '80. Se creează faimoasele centre de cercetare din Novosibirsk, Ufa, Sverdlovk, Irkutsk și Krasnoiarsk. În 1957 sînt lansate primul *sinkrofazatron* și primul spărgător de gheață atomic. Este lansat primul satelit artificial. În primăvara lui 1961 este lansat primul om în cosmos. Acestea sînt succese despre care scriu toate mass-media occidentale și sovietice. Sînt lovituri dure aduse Occidentului, care oricum se afla „în stadiul de putrefacție". Avem reușite spectaculoase în domeniul fizicii, chimiei, cosmonauticii etc. Luăm cîteva premii Nobel importante: Semionov în domeniul chimiei, Basov, Prohorov și Landau în domeniul fizicii. Știința sovietică începuse să capete un statut respectabil pînă și în Occident. Lucrurile iau o direcție interesantă, iar lagărele devin tot mai goale.

În legătură cu această perioadă, tot Ernst Neizvestnîi face o remarcă excelentă legată de expoziția de la Manej. „Interesant e faptul că, atît timp cît povesteam cinstit și sincer cu Nikita Sergheevici, el intra în impas. Însă, în momentul în care deveneam nesincer sau încercam să fiu ipocrit, el mă punea în impas și prelua controlul discuției." „Nikita Sergheevici, Dumneavoastră mă mustrați în postura de comunist, însă există și comuniști care mă susțin și îmi apreciază opera artistică, cum ar fi, de exemplu, Picasso ori Renato Cutusso", afirmă Neizvestnîi. Nikita Sergheevici contraatacă printr-o întrebare șireată: „Pe tine, personal, te frămîntă faptul că ei sînt comuniști?".

Neizvestnîi minte și spune: „Da". În mod normal, susține el, ar fi trebuit să spună: „Eu scuip pe asta.

Pentru mine este important doar faptul că ei sînt niște mari artiști". Hrușciov nu se pricepe la artă, dar se pricepe la un anumit fel de politică și e băiat dintr-o bucată, sincer. Și dă replica: „Aha, deci te frămîntă această problemă! Ei bine, atunci să nu te mai frămînte! Mie lucrările tale nu-mi plac, iar eu sînt comunistul numărul unu în lume!". Punct.

Odă *tualetului* sovietic

Dedicat lui Ilya Kabakov

Nu există ceva mai intim în viața cetățeanului sovietic decît *tualetul.* (Dați-mi voie, din respectul imens pe care-l am față de acest loc și acest cuvînt, să rămîn la formula sovietică: *tualet.*) El este, poate, cel mai intim cuvînt pe care-l știe cetățeanul sovietic. *Tualetul* este locul unde tu și numai tu rezolvi lucruri pe care nimeni nu le poate rezolva în locul tău. Nimeni, nici tatăl tău, nici mama ta, nici soția sau prietenul tău și nici măcar Primul Secretar, nu te poate înlocui la vizita obligatorie pe care trebuie s-o faci *tualetului.* Experiența pe care o ai cu acest loc te marchează pe viață, întreaga ta ființă rămîne într-un raport intim cu acest loc și cu experiența acestui loc. Experiența pe care a avut-o fiecare dintre noi cu acest loc a devenit parte a ființei noastre colective. Experiența *tualetului* sovietic este un bun colectiv pe care l-am cucerit, el devenind una dintre trăsăturile esențiale ale spiritului nostru.

Nu știu exact ce experiență are un cetățean al unei țări capitaliste occidentale, însă, cînd am ajuns prima dată într-o astfel de țară, primele lucruri care mi-au creat o anumită stare de disconfort au fost WC-urile. M-au incomodat nu prin mizeria lor, căci,

pe lîngă *tualetul* sovietic, ele sînt adevărate paradisuri, și nici prin respectarea intimității, căci majoritatea au separeuri care te protejează de ochii vecinului, ci prin incapacitatea lor de a te face să te simți în intimitate. Pentru cetățeanul sovietic, acest lucru este inacceptabil. *Tualetul* este intimitatea colectivă în puritatea ei maximă. Cetățeanul sovietic se constipă în fața budoarului capitalist, din simplul motiv că acest spațiu nu se află într-un raport de intimitate cu el. Din această cauză, nu există amintiri legate de WC-urile occidentale. Iar acolo unde nu există amintire, nu există nici intimitate.

Ce anume face să fie atît de deosebit acest loc damnat? Ei bine, o să încerc să vă spun cîte ceva, lucruri care, în general, nu se spun, ci fiecare le păstrează doar pentru sine. E greu să povestești cele mai intime amintiri. Aceste lucruri sînt păstrate pentru a ți le aminti și a te bucura de ele. Puțini sînt cei care le povestesc și încă mai puțini cei ce le pot povesti. Dar să încerc.

Mai întîi, vreau să vă spun că există două tipuri fundamentale de *tualet sovietic*, pe care oricare cetățean sovietic îl iubește sau îl urăște. Însă, indiferent de sentimentul pe care-l ai, te raportezi la el ca la o parte a ființei tale. Primul *tualet* este cel din *komunalkă*. Acolo te întîlnești prima dată cu el și acolo experimentezi primele momente ale relațiilor de intimitate cu acest tip de spațiu. *Tualetul* din *komunalkă* este un loc comun, care le aparține tuturor locatarilor casei. Prin urmare, el este un loc al intimității mai multor persoane, nu numai al familiei tale. Aici vine și *tiotia* Klava, și *diadia* Valodea, și frumoasa Marusea, și nesuferitul de Lionea, și toți ceilalți 20 de locatari

ai casei. Acest loc îl suportă, îl respectă și îl slujește în aceeași măsură pe fiecare. *Tualetul* nu face discriminări. Tu poți greși față de el, el niciodată nu poate greși față de tine.

A merge la *tualet* este o veritabilă artă, iar cel din *komunalkă* presupune o adevărată inițiere. Devii un soi de *stalker*, călăuză a propriei ființe. Cînd mergi acolo, trebuie să știi că, oricît de singur ai fi, locatarii te urmăresc. Există cel puțin unul care te urmărește și comentează: „Ăsta iar stă juma' de oră", „Iar citește romane sau naiba știe ce face". Într-adevăr, cînd mergi la *tualet*, dacă respecți acest loc, trebuie să ai două lucruri. O carte și hîrtie igienică. Hîrtia igienică este un obiect care nu va fi găsit niciodată în *tualet*. Acest obiect se ține la loc de cinste în camera ta. Și se folosește *economicos*. Dar să nu credeți că, dacă ați uitat hîrtia igienică, vă veți găsi într-o situație jenantă. Nu. Acolo veți găsi, într-un colț, fie ziarul *Pravda* de anul trecut, ceea ce automat te rezolvă și cu lectura, fie un teanc de decupaje, tăiate frumos cu foarfeca din *Komsomolskaia Pravda*. Are grijă *tiotia* Klava de asta.

În ce privește cartea, nu există o preferință concretă a locului. Totul depinde de tine. Ai libertatea de a alege să citești orice carte dorești tu. *Tualetul* este sala de lectură perfectă și locul care a produs cei mai mulți și cei mai remarcabili intelectuali sovietici. Să nu credeți că meritul cel mai mare în educația noastră l-a avut școala sovietică, biblioteca „Nadejda Krupskaia" sau „V.I. Lenin" ori mai știu eu ce universitate „Lomonosov" din țară. Recunosc, au și ele locul lor de cinste în educația noastră. Însă *tualetul* bate de departe toate instituțiile de educație și cultură în ce

privește formarea noastră. Așa că, în momentele în care trimitem mulțumiri oamenilor și instituțiilor care ne-au format și ne-au educat, e bine să nu uităm să mulțumim și acestui sanctuar al culturii sovietice, *tualetul*.

Al doilea *tualet* important din viața noastră, din marea civilizație sovietică, este *tualetul public*. Aici este un alt spațiu, o altă lume, un alt cutremur al ființei. Aici experiența este mai puternică, mai carnală, mai biologică. Aici *tualetul* intră în tine prin toți porii. Dacă în primul experiența colectivă era presupusă, distantă, știută, dar nu prezentă, acum, în cel de-al doilea, experiență colectivă e directă.

Pe tot cuprinsul țării, de la Kamciatka pînă la Vilnius, de la instituții precum școala și pînă la fabrici și uzine, vei vedea construcții văruite în alb, care pe colțuri opuse au scris cu litere mari *M* și *Ж* (adică *Bărbați* și *Femei*). Modelul clasic este fără uși și doar cu un perete în formă de *L* care protejează intrarea și împiedică să vezi direct în interior. Nimeni nu avea însă curiozitatea unei astfel de priviri. În *tualetul public* sovietic *voaiorismul* este inexistent. Acolo oamenii nu se privesc unul pe altul. Privirile se feresc mai degrabă, se alungă. Privirea fiecăruia țintește puncte moarte. În ciuda acestui fapt, se întîmplă ceva ciudat. Te privești tu pe tine însuți cu privirea celuilalt. Te vezi ca și cum ai fi văzut de celălalt, te vezi cu ochii lui. Acest lucru te incomodează mult mai mult și îți creează un sentiment straniu, nemaiîntîlnit.

Cînd intrai acolo, trebuia să fii hotărît, să te miști repede și să fii atent pe unde calci. Uneori trebuia să ai o anumită perspicacitate pentru a reuși ceea ce-ți propuneai. Uneori trebuia să amîni, iar alteori chiar

să renunți pe moment. Cu *tualetul public* te aflai într-un raport de luptă, de încrîncenare, dar îl respectai, căci era locul fără de care nu-ți imaginai viața. Iar treptat, lupta, mirosul, modul lui de a fi făceau parte din tine.

Acolo, pe lîngă un perete, era un soi de canal înclinat (la bărbați), pe care picura din cînd în cînd apă. Sau nu picura deloc. Este locul pentru pișare. Pe partea opusă erau înșirate niște găuri în podea, mai degrabă niște hăuri. Pe ambele părți ale găurii erau reliefate modelele tălpilor. Totul era vizibil. Aceste modele-indicatoare ale tălpilor încercau să te ajute să iei poziția de „vultur" exact deasupra hăului. Nu știu cum se făcea, dar cetățeanul sovietic, în ciuda faptului că era educat încă din școală să țintească, aici nu reușea nicidecum să nimerească hăul. Rahatul cetățeanului sovietic nu voia să intre în gaură, nu voia să se piardă în acel Neant, în acel Nimic. El pretindea mai mult respect, voia să rămînă printre noi, să ne spună că el există asemenea nouă. Nu știu cum se făcea că și reușea. Rămînea la suprafață, printre noi. Firește, n-are rost să vă spun că fițe burgheze de genul hîrtie igienică nu existau, iar robinetele erau o raritate. *Tualetul public* era o luptă pe viață și pe moarte, era locul unde se ducea marea bătălie. Tu voiai să arunci în Neant excrementele din tine, *erzațul* ființei tale, iar el opunea o rezistență incredibilă. Bătălia și locul bătăliei au început treptat-treptat să facă parte din noi. Da, și, în caz că, prin reducere la absurd, nimereai într-un *tualet* care avea „pedestal", atunci urcarea cu picioarele pe „pedestal" era obligatorie. Matricea poziției și a raporturilor nu putea fi încălcată.

Tot în acest spațiu intim al ființei sovietice găsești și cea mai autentică arhivă a mesajelor trimise de cetățeanul sovietic mărețului popor sovietic. Mesaje prin care cetățeanul simplu vorbește cu lumea întreagă. Aceste mesaje sînt scrise pe pereții interiori ai *tualetului*, care de mult nu mai sînt albi. Ele sînt scrise cu orice, de la cretă la pix și pînă la rahat. Mesajele sînt legate, de obicei, de teme fundamentale: de la dragoste, cum ar fi, de exemplu, МАША + ВОВА = ЛЮБОВЬ, pînă la cele mai savuroase înjurături. Înjurăturile sînt cele care sintetizează perfect adevăratele stări și adevăratele dorințe ale poporului sovietic. Cred că în limba sovietică rusă există în jur de maximum zece cuvinte sau expresii care fac sinteza întregii ființe și civilizații sovietice. Aceste cuvinte nu le găseai nici în *Operele complete* ale lui Lenin, nici în *Capitalul* lui Marx și nici în operele sifonate ale kremlinologilor americani. Aceste cuvinte le găseai doar aici, toate la un loc.

Aș mai spune ceva. Firește că l-ați citit pe Proust. Vă spun că pentru cetățeanul sovietic nimic nu poate juca mai bine rolul prăjiturii *madeleine* a lui Proust decît *tualetul*. *Tualetul* sovietic are pentru noi această funcție. Acel miros de rahat, pișat și mult, mult clor, care deseori te făcea să-ți curgă lacrimile involuntar, acea imagine a pereților albi, cu urme de pipi, de tălpi de pantofi, cu inscripții vulgare, acel curent de aer rece care trecea prin tine iarna trezesc și astăzi în cetățeanul sovietic cele mai urîte și cele mai frumoase amintiri. *Tualetul* trezește și răscolește cele mai ascunse amintiri și te poate face să-ți retrăiești viața.

Știința sovietică între *ouăle fatale* și *inima de cîine*

Cu toții îl iubim și îl respectăm la nebunie pe Mihail Bulgakov. Greu poți găsi un scriitor care să te fascineze în așa măsură cum o face el. Cu toții i-am citit aproape toată opera. *Maestrul și Margareta*, *Inimă de cîine*, *Ouăle fatale*, *Diavoliada* și multe, multe altele. Vă aduceți aminte de *Inimă de cîine* și *Ouăle fatale*. În prima, profesorul Filip Filipovici Preobrajenski îl transformă pe Șarik din cîine în om, printr-o simplă operație, iar în a doua, printr-un procedeu tehnologic, ouăle banale sînt modificate genetic și din ele ies adevărați monștri. Ei bine, aceasta nu e o variantă gogoliană a științei și societății sovietice, ci o realitate. Aceste lucruri s-au întîmplat cu adevărat și se mai întîmplă încă sub ochii noștri în multe locuri din lume. Iar ca să le vedeți și să le înțelegeți e bine să nu le citiți nici prin ochelarii politrucilor sovietici, nici prin ochelarii la fel de mați ideologic ai politrucilor liberali. Căci pentru ambele părți sîntem niște cobai cărora li se aplică aceeași procedură chirurgicală. Ni se înlocuiesc părți semnificative ale organelor genitale și ale creierului, adică ni se umblă la gîndire și dorință, iar cînd ne trezim, e bine să facem asemenea

lui Șarik, să citim invers textul, cuvîntul oferit spre lectură. Să citim *ABÎR*. Noi știm ce spunem și la ce ne referim, căci instinctul nu ne minte. Pentru noi *ABÎR* e ceea ce pentru *el* e *RÎBA* (pește). E bine să recitim aceste texte și să înțelegem. Dar, de fapt, voiam să ajung la știință, la știința sovietică.

Știința sovietică a produs aceste „ouă fatale", aceste transplanturi de „inimă de cîine", de gîndire și dorință. Ea a jucat perfect jocul dintre cultură și natură. URSS a fost, poate, prima țară care a înțeles și a aplicat acest procedeu ce va avea un rol imens în tot secolul XX. Acest procedeu reușește să transforme natura și cultura într-o forță imensă printr-o subordonare politică, ideologică. Odată încărcate cu o semnificație politică, cultura și natura devin niște forțe incomensurabile. Știința sovietică a jucat această carte perfect, chiar cu riscul de a crea mecanisme producătoare de „ouă fatale" sau „inimi de cîine". Fraze de tipul „Știința a demonstrat că…" au devenit o armă mult mai puternică decît rachetele nucleare. Acest gen de argumente pot să devieze ori să controleze traiectoria a ceea ce e mult mai mult decît o armă, și anume conștiința.

Legitimarea științei sovietice a fost, firește, controlată perfect de noua putere. Așa cum vechea lume, vechea clasă era distrusă din temelii, nici vechea știință, numită „burgheză", nu-și mai avea locul în noua lume. Au început să apară un mare număr de proiecte științifice utopice, care veneau mai degrabă din lumi fantastice decît dintr-o legitimare a unei anumite metodologii a cunoașterii. Utopiile, de fapt, nu au nevoie de legitimare ori se legitimează prin cu totul altceva. Proletariatul, clasa cea mai progresivă

din punct de vedere istoric, cîștigase, iar marxism-leninismul era filosofia sa de viață. Totul se subordona acestei noi forțe. Toate științele trebuia să se legitimeze în fața acestei noi forțe, noi puteri. Primele științe care au căzut sub lama revizuirii au fost științele umaniste precum filosofia, istoria și istoria diverselor materii, pedagogia, etica, lingvistica și altele care aveau un anumit substrat ideologic și ar fi putut periclita noua putere. Toate științele umaniste au fost puse serios în discuție, iar științele naturale și cele exacte erau într-o situație delicată. Într-o lume nouă, totul trebuia să fie nou, iar într-o lume superioară și știința trebuia să fie superioară. (Știința, asemenea muncii și artei, trebuia să vină să elibereze.)

Unul dintre cele mai reprezentative momente de început îi aparține omului de știință, biolog și botanist, care se ocupa de selecții naturale, Ivan Vladimirovici Miciurin. El își propunea să lupte cu natura și s-o învingă. Omul „nu trebuie să cerșească și să aștepte milă de la natură; scopul nostru este să luăm de la ea totul". Pentru Miciurin, lupta cu natura era pe viață și moarte; el vrea s-o îmblînzească și să i-o subordoneze omului. Natura trebuie transformată asemenea animalelor, care din animale sălbatice devin animale domestice. Natura trebuie să devină un animal de casă. Și face un proiect grandios: să crească piersici în regiunea Tambov. Pentru a înțelege cît de radical e pusă problema, va spun că în orășelul Kazlov, unde se făceau experimentele, în ianuarie temperatura e între 12° C și 40° C. Pînă și Miciurin afirmă în însemnările sale: „Aceasta e deja suficient pentru a omorî orice speranță în ce privește posibilitatea de creștere a unei culturi a piersicilor în regiunea noastră.

Dar, mai întîi, de obicei dorești ceea ce n-ai, iar în al doilea rînd, ce nu poți face prin muncă perseverentă și răbdare umană!".

Proiectul său de selecție și de producere a noilor specii de plante seamănă perfect cu modelul social de producere a *Omului Nou*. El ajunge la o serie de descoperiri importante, pe care încearcă să le împingă dincolo de orice limită. Miciurin înțelege că, pentru a produce noi soiuri de plante, e nevoie, pe de o parte, de un portaltoi de „origine sănătoasă", rezistentă și, pe de altă parte, de un altoi productiv. Rezultatul – puieții trebuie călîți asemenea spartanilor, pentru a rezista noilor condiții climaterice. Așa au apărut primele soiuri de copaci care trebuia să reziste gerurilor de peste iarnă și care se subordonau voinței umane, și nu naturii. Paralel, în acea perioadă, în societatea sovietică apar primii *intelectuali-muncitori*. Miciurin mai propune o teorie interesantă, care trimite direct la ce se întîmplă în societate, și anume teoria *dominării*. Teoria se reducea la modul în care acționează „educația" asupra condițiilor de creștere a plantelor experimentate. El caută soluții și tehnici de transmitere a calităților de la altoiul-mamă la puiet, precum și a modului de educare a puietului încă din perioada precoce a vieții. A *selecționa* devine identic cu a *revoluționa*, iar Miciurin devine un adevărat simbol al științei sovietice. Să nu credeți că această teorie și această practică au fost specifice doar URSS. Chiar și dincolo de ocean omul de știință Miciurin și tehnicile sale erau foarte apreciate.

Miciurin a fost totuși un om de știință. A respectat, în felul său, natura și regulile științifice. După el, în domeniu, a venit un ucenic la fel de sîrguincios,

Vavilov. Iar după Vavilov a venit un personaj, Lîsenko, care a dat peste cap o bună perioadă de timp întreaga știință sovietică, cu bunele și relele sale. El a reușit să facă un altoi perfect între știință și putere, să subordoneze perfect știința puterii.

În anul 1935 URSS devenise una dintre cele mai importante forțe în domeniul cercetărilor în biologie și genetică, pe linia *mendelismului* științific. În urma cercetărilor lui Miciurin și Vavilov, au apărut și roadele. Însă apare un nou personaj, Lîsenko, care, pe lîngă faptul că e talentat, șarmant și înzestrat cu o retorică sclipitoare, mai și înțelege faptul ca poți face politică și în interiorul științei și că poți domina politic știința. Astfel, cunoscînd foarte bine slăbiciunile sistemului și urgențele reale și ideologice ale țării, el dă o puternică lovitură *miciurinismului* și, în mod indirect, și altor științe și reușește să-l mintă pe cel pe care nimeni nu prea îndrăznea să-l mintă. Adică pe însuși Stalin. În acei ani, *miciuriniștii* și geneticienii erau, putem spune, pe val. În scurt timp ar fi putut deveni varianta oficială în domeniu. Însă Lîsenko îi face pe geneticieni șah-mat, prin cîteva mișcări simple. Mai întîi, îi prezintă lui Stalin un soi de grîu „nou". Caută cîteva spice mari, cu peste o sută de boabe, și-i dă un nume caucazian, pentru a-l impresiona pe Stalin. Promite o creștere de pînă la patru ori a producției. Toată lumea științifică știa că e o șarlatanie, știa că aceste spice pot crește, dar nu pot da roadă dacă sînt crescute în mod normal pe lanuri întinse. Stalin însă e profund impresionat. Toată echipa de la Kremlin e impresionată, iar acolo nu e prezent nici un om de știință. În al doilea rînd, atacă la nivel „științific" cercetările din domeniul geneticii,

de pe poziții „marxiste". Genetica pică în dizgrație, e numită știință burgheză, iar și mai grav e faptul că mulți cercetători de vîrf ajung în lagăre de concentrare. Acest eveniment are repercusiuni semnificative și în alte domenii științifice.

De exemplu, tot ce ține de teoria probabilității, în acea perioadă a anilor '40-'50, este în pericol. Știința nu are nimic de-a face cu întîmplarea, cu probabilitatea. Nici chimia și nici fizica nu au voie să apeleze la probabilitate. În ciuda faptului că matematica probabilistă este foarte dezvoltată în URSS, știința trebuie să se elibereze de probabilism. Astfel, o știință precum statistica, un domeniu bine dezvoltat în URSS, cade în dizgrație, ca mai tîrziu să fie condamnată. Va fi reabilitată treptat, dar mai degrabă va fi subordonată economiei politice decît matematicii. Partidul concluzionează simplu: dacă nu există probabilitate în ideologie, se presupune clar că nu există probabilitate nici în științe.

Paradoxal, aceste încrîncenări și schimbări ideologice radicale și, mai ales, transformarea fizică, biologică a elitelor din știință nu împiedică însă dezvoltarea științifică din URSS. Ea găsește întotdeauna resurse și oameni care să producă de o manieră exemplară. Matematica, ingineria, fizica, tehnologia, chimia au devenit științe de top în URSS, recunoscute și de occidentali. Mulți oameni de știință sovietici au luat premiul Nobel pentru diverse domenii, iar unii chiar și pentru pace. Se pare că problemele tîrzii ale științei sovietice au venit din altă zonă.

Mai există un lucru absolut incitant, care numai în URSS sau în țări cu un avînt utopic asemănător se poate întîmpla. Aici poți găsi, cum ar spune

teoreticianul Boris Groys, adevărate „opere de artă totale" sau soluții științifice totale. O să vă dau un exemplu. Acum cîțiva ani am fost să revizitez unele locuri din fosta URSS. Am ajuns la Leningrad, actualul Petersburg. În unul dintre cartiere unde în perioada sovietică exista metrou acum nu se mai circula decît la suprafață. Vă amintesc că orașul este construit pe apă, pe o mlaștină. Acolo curge rîul Neva, iar metroul e săpat foarte adînc. Ca să ajungi pînă jos, pe peronul metroului, mergi cu cîteva rînduri de scări rulante. De ce nu mai circulă metroul în cartierul respectiv? Din simplul motiv că a fost construit pe un loc unde curgea un rîu subteran. În comunism, metroul funcționa, vă asigur. Cum s-a întîmplat totul? În anii construcției existau proiecte și termeni de finalizare bine stabilite, ca și astăzi, însă atunci comanditarii aveau alte forme de sancționare. Acea aripă a metroului trebuia să fie dată în exploatare la o dată exactă. Cînd s-a ajuns la un anumit tronson, s-a dat peste un rîu subteran. Existau soluții inginerești de deviere a rîului sau de deviere a liniei metroului, însă timpul nu mai permitea acest lucru. Termenul era termen. Partidul nu ierta amînările unor astfel de lucrări. Și atunci s-a apelat la alți specialiști, din alt domeniu. S-a găsit soluția genială și finală: să se înghețe rîul. Așa că s-au instalat niște congelatoare atomice imense și s-a înghețat rîul, sursa de apă. Vă întrebați care sînt costurile unor astfel de instalații și ale menținerii lor în permanentă funcțiune? Acestea sînt false întrebări. Instalațiile despre care vorbim sînt opere de artă totale, ele nu suportă asemenea întrebări. (Și, apropo, de unde pînă unde operele de artă totale, operele de știință totale au de-a face cu

profitul, utilul și, cu atît mai mult, cu întrebările? Ele sînt scopuri în sine.) Astfel de soluții nu ar exista niciodată în țări cu alte regimuri politice. Dovadă că instalația a funcționat pînă la prăbușirea URSS.

A venit democrația și congelatoarele s-au oprit, apa a inundat metroul și poporul a ieșit la suprafață și a văzut că peste roșul flamurii sovietice a scris cineva cu alb: *aloc-acoC* – pardon, invers: *Coca-cola*. Cum spune un vechi film sovietic: vin ai noștri, pleacă-ai noștri!...

Primul lucru cu adevărat semnificativ în transformarea din cîine în om, din textul lui Bulgakov, adică prima rostire, ceea ce îi dă marca de ființă umană, e momentul în care Șarik îl înjura de mamă pe cel ce-i dă un nou chip. Rezistența față de sistem și putere, lupta împotriva lor sînt, poate, cele mai autentice acte umane. Dar să nu uităm că sistemul, puterea au proceduri reversibile de transformare. Șarik e transformat în cetățeanul Poligraf Poligrafovici Șarikov, după care este transformat din nou în potaia Șarik. Iar la auzul cuvîntului *atavism*, Șarik a sărit și a mai rostit o ultimă frază umană: „Nu folosiți cuvinte necuviincioase!". După care a revenit la *ham-ham*-ul său.

9 mai, Ziua Victoriei

Această zi este una memorabilă nu numai pentru noi, ci pentru întreaga omenire. Armata Roșie a învins trupele fasciste. A avut loc marea capitulare. Ostașul sovietic a pus pe Reichstag drapelul Uniunii Sovietice. Iar noi, an de an, aniversam acest eveniment printr-o mare paradă. De la mic la mare, indiferent de oraș ori sat, evenimentul urma un ritual identic. Discursuri, paradă, flori și steaguri, pancarte cu inscripții, strigăte de „Ura! Ura!", salve de arme sau tunuri și emoționantele momente de reculegere în cinstea celor care muriseră pentru Patrie, precum și cuvintele de mulțumire aduse veteranilor. Ei, veteranii, stăteau alături de noi, iar pe pieptul lor atîrnau nenumăratele insigne și medalii primite pentru merite în război. În fiecare localitate existau o „flacără veșnică" și un monument dedicat eroilor acestui război crîncen.

Al doilea război mondial sau ceea ce noi numeam al II-lea Război pentru Apărarea Patriei a fost o adevărată tragedie, iar pentru noi a fost o veritabilă fascinație și o mare mîndrie. Ce poate fi mai palpitant și mai spectaculos decît un război de o asemenea anvergură! Atacați mișelește, în timp ce priveam pașnic în zare și construiam viitorul luminos. Dușmanul ne-a atacat pe nepregătite, mîrșav și înarmat pînă-n dinți.

Am suferit, dar ne-am revenit și ne-am mobilizat. Poporul sovietic a dat dovadă de o mare putere și de un eroism incredibil. Și, pas cu pas și ceas de ceas, ne-am croit drumul spre recucerirea teritoriilor noastre. Ba mai mult, în ciuda întîrzierii inacceptabile a Aliaților de a deschide al doilea front, noi am luptat să aducem pacea celorlalte popoare europene. Incredibil de adevărat. Dar orice faptă are mai multe forme de interpretare. Istoriografia sovietică ne dădea doar o variantă.

Recunosc că al II-lea Război pentru Apărarea Patriei, prin istoria sa, prin ce ni s-a povestit și prin ce ni s-a arătat, a fost, de departe, cel mai puternic eveniment ca semnificație și profunzime din istoria Uniunii Sovietice. Toți eram atît de marcați de acest eveniment, memoria sa colectivă era atît de puternică, încît peste tot mirosea a praf de pușcă. Acest eveniment avea o semnificație care te implica în mod direct, te punea într-o relație directă cu dușmanul, cu suferința, cu moartea. Nu puteai să nu cunoști vreun veteran sau o familie care să nu fi pierdut pe cineva drag în acest război. Uniunea Sovietică a avut, de departe, cele mai mari pierderi materiale și mai ales umane. Dar, vorba celor de la BBC, „ei își permiteau".

Mulți capitaliști m-au jignit în multe feluri. Dar așa cum m-au jignit variantele oficiale populiste anglo-saxone, de reprezentare a celui de-al doilea război mondial nu a făcut-o nimeni. Am rămas pur și simplu perplex, întreaga mea ființă, conștiința mea sovietică au fost profund tulburate. Am înțeles că la capitolul propagandă și ideologie nu sînt cu nimic mai prejos decît noi. Noi, cel puțin, făceam propagandă pe față, cinstit, pe cînd tehnicile occidentale sînt mult mai perfide și

mai sofisticate. Istoria se scrie nu de către învingători, ci de către propaganda care învinge, și, cum noi am ieșit din joc, mai să fim dați afară și din acest război.

În unul dintre cele mai mediatizate filme documentare despre al doilea război mondial, marca BBC, războiul este prezentat în aproximativ douăzeci de episoade, fiecare de cîte o oră. În fiecare episod se povestesc cronologic evenimentele derulării războiului. Ei bine, dacă evenimentelor din Oceania sau din Nordul Africii, ca să nu mai zic de Debarcarea din Normandia, le sînt dedicate episoade întregi, Frontului de Est îi este dedicat un singur episod. Bătălii precum cele de la Stalingrad, Kursk sau Moscova sînt trecute la categoria „printre altele". Înțeleg, poate am fost noi prea îndobitociți de ideologie, cum cred occidentalii, prea ni s-a spus că am luptat noi singuri împotriva tuturor, dar a minimaliza într-o asemenea manieră rolul sovieticilor în acest război este prea de tot! Pînă la urmă, e o chestiune de logică elementară. Trebuie să răspundem doar la întrebări precum: cîți, unde, cîte trupe, cum și cu cine a luptat Germania? Și ar mai trebui să privim puțin statisticile și amplasarea trupelor, mai ales a celor germane. Poate așa am înțelege echilibrul de forțe și modul de desfășurare a războiului.

Văzînd astfel de filme, aveam uneori impresia că, în fond, sovieticii nici nu prea au fost prezenți în război. Că, de fapt, greul războiului l-au dus englezii și americanii, iar Rezistența franceză a fost un adevărat bastion în lupta antifascistă. Da, dar, cînd Aliații au debarcat, adică au deschis mult discutatul „al doilea front", trupele noastre erau deja în Europa, frontul era de mult răsturnat; cît despre francezi, cu

tot respectul față de victimele lor, Rezistența face parte mai degrabă din zona umorului de război decît din lupta propriu-zisă.

Poate nu am fost atît de nevinovați în raport cu nemții și deci în raport cu războiul pe cît se spunea oficial. A existat un pact de neagresiune între sovietici și nemți, a existat o tăcere în momentul declanșării războiului. Uniunea Sovietică avea interese politice concrete, asemenea altor state. Dorea să-și întărească strategic pozițiile. Dar să nu-mi spuneți că SUA sau Marea Britanie aveau alte scopuri. În sinea lor, ar fi dorit mai degrabă o victorie a Germaniei împotriva „molimei roșii" decît invers. Marii șefi de state din țările occidentale, inclusiv Roosevelt și Churchill, erau convinși că URSS va fi zdrobită într-un timp foarte scurt. Excepție a făcut Benesh, președintele Cehiei din exil, care credea că URSS va rezista.

Războiul se declanșează în 1939, Germania cucerește nestingherită o bună parte din Europa, iar în 1941 face cel mai spectaculos atac. Atacă URSS. Sovieticii, nepregătiți cum sînt, se retrag în mare viteză și cu pierderi imense. Mașinăria germană pare a lucra perfect. Sovieticii le cer disperați ajutor Aliaților. Și nu cer conserve și galoși, ceea ce americanii cu plăcere ar fi trecut la nota de plată, ci deschiderea celui de-al doilea front. Marii specialiști în arta războiului, atît cei americani, cit și cei britanici, susțin și ei necesitatea și posibilitatea deschiderii acestui front. Ei bine, nu! Politicienii au o altă opinie și alte interese. Se cunoaște foarte bine „dragostea" Aliaților față de URSS. Churchill, de exemplu, susținea deschis că „acești barbari ruși trebuie ținuți cît mai departe în Orient". Sovieticii, cel puțin, spuneau pe față că

burghezia era dușmanul nostru de moarte, dar că acum eram în război și aveam cu toții un dușman concret, comun. Odată solidarizați într-un scop comun, ar fi trebuit să fim corecți unii față de alții. Acest lucru nu s-a întîmplat. Multe informații ale agențiilor de spionaj anglo-americane ajungeau mult mai ușor la Hitler decît la „aliatul" Stalin. Avea mustața prea mare. Politica era simplă. Sovieticii trebuia lichidați sau, în cel mai rău caz, slăbiți. Și asta se putea face cu mîna nemților. Pot înțelege acest cinism politic, dar de ce nu s-ar recunoaște acest lucru acum?

Așadar, al doilea front s-a promis, s-a promis și nu s-a deschis. Ba da, s-a deschis abia în primăvara lui 1944. De ce abia atunci? Foarte simplu, frontul fusese răsturnat, în ciuda tuturor pronosticurilor, prin cele mai mari bătălii ale războiului: Stalingrad și Kursk. *Wehrmacht*-ul primise o lovitură dură și se retrăsese semnificativ. Specialiștii Aliaților au înțeles: dacă sovieticii aveau să învingă, URSS avea să devină o putere de neoprit. URSS, în loc să iasă slăbită din război, va ieși mult mai puternică (lucru care, de fapt, s-a și întîmplat). Astfel, s-a decis că e cazul să se deschidă imediat al doilea front. S-a analizat și s-a stabilit. Primăvara lui 1944. Specialiștii Alianței credeau că sovieticii erau foarte slăbiți după pierderile de la Kursk și Stalingrad și vor înainta mult mai greu. Are loc debarcarea din Normandia și se începe marea goană spre Berlin. Cine avea să ajungă primul? Se încearcă diverse strategii, înțelegeri, negocieri. Din păcate, Hitler era prea defazat pentru a accepta realitatea. Aveau loc o bătălie reală și una simbolică. Cine a cîștigat în plan real și cine în plan simbolic? Eu zic că sovieticii. Fiindcă a existat o Yalta, unde

Stalin s-a comportat ca atare, iar evenimentul marchează, simbolic, o schimbare la față a Europei, după modelul învingătorului. Stalin ar fi putut să se impună și mai dur. Americanii au încercat cu disperare să arunce două bombe nucleare în Japonia, un soi de Holocaust și Gulag atomic. Învingătorii, din păcate, nu pot fi trași la răspundere, iar acum de ce nu ar scrie o istorie pe o croială ideologică proprie?

Memoria războiului a fost mereu foarte vie în conștiința noastră. URSS a dus un război civil, în care a luptat cu toată lumea, și un război mondial, ambele petrecîndu-se pe teritoriul său. Cultul războiului, al veteranilor, al sărbătorilor de război era respectat cu sfințenie. Cei care au luptat în război se bucurau de un respect imens. De mici ne uitam la filmele despre război, filme cu partizani, cu eroi care mureau pentru Patrie. De mici citeam cărți și mergeam în orașe-erou în excursie. Făceam adevărate pelerinaje, vizitam muzee și aveam întîlniri cu veterani care ne povesteau despre ororile războiului. Primele cuvinte în limba germană pentru un cetățean sovietic au fost *Hände hoch*, *Schnell, Schnell* și *Hitler kaputt*. Îi uram pe fasciști, dar eram fascinați de uniformele lor. Recunoașteți că aveau stil, mai ales cele negre. Cîntam cîntece și rosteam poezii dedicate războiului. Uneori aveam impresia că în sufletele noastre războiul încă nu s-a terminat, ci continuă.

Maiovka e mai mult decît *1 Mai*

Ce poate fi mai frumos decît *1 Mai* muncitoresc! Primăvară, sărbătoare, flori, baloane, muzică, defilare și *maiovka*. Lăsați-mă cu *Paștele* și *Crăciunul*, lăsați-mă cu *23 februarie* și *7 noiembrie*, căci nimic nu se poate compara cu *1 Mai*. „Trăiască Clasa Muncitoare! Trăiască *1 Mai*, Ziua Internațională a Proletariatului!", se auzea la microfon, iar noi răspundeam în cor: „Uraaaaaaaaa! Uraaaaaa! Urrrraaaaa!".

Nu am văzut nici o sărbătoare mai frumoasă, mai iubită, mai respectată și mai liberă ca *1 Mai*. Acele zile de primăvară nu se uită niciodată. Îmbrăcați frumos, mergeam la defilare, cu flori, pancarte și baloane. O adevărată distracție. Baloanele pocneau, florile zburau, iar noi așteptam să se termine defilarea cît mai repede. În primii ani de școală, demonstrațiile ne păreau încîntătoare, însă treptat ne interesa mai mult ce urma după ele. Prin bunăvoința „înțeleptei conduceri a PC", aveam noroc de o defilare și de o serbare oficială tot mai scurte.

Constatam că *1 Mai* semăna tot mai mult cu sărbătorile religioase, dar nu prin semnificație, ci prin modul de pregătire. Sărbătoarea de *1 Mai* începuse să aibă un ritual cu mai multe etape, fiindcă *1 Mai* nu se reducea doar la defilarea de cîteva ore, ci era mult

mai mult. *1 Mai* a fost pentru sovietici, în primul rînd, ceea ce se numea *maiovka*.

Maiovka are două părți: o parte oficială, care este defilarea, și o parte neoficială, ce are loc după defilare. Ei bine, această a doua parte era cu adevărat dorită și așteptată. Exista chiar un comitet de pregătire. Întîlniri peste întîlniri, unde se discutau locul și modul de desfășurare a evenimentului și responsabilitățile fiecăruia. Locul se alegea cu atenție. Era o decizie fundamentală. Criteriile de bază: să fie un loc în natură, să fie deosebit și să fie un loc în care poporul nu se calcă în picioare. De asemenea, foarte important, să fie un loc unde puteai ajunge lejer, dar mai ales de unde te puteai întoarce lejer, căci la dus aveai foarte multe bagaje, iar la întors, chiar dacă bagajele erau în mare parte consumate, tocmai acest consum te punea într-o dificultate de deplasare mult mai mare. Mai era nevoie de acces la apă, la lemne și să fie suficient spațiu pentru jocurile de echipă. Locul era știut numai de organizatori și era ținut secret. Urma apoi alegerea strategiei derulării evenimentului. La ora X, după terminarea defilării, fiecare se îndrepta spre casă pentru a se schimba și a-și lua bagajul, după care pornea spre locul întîlnirii. Se mergea în mod organizat la locul faptei. Fiecăruia i se delegau responsabilități clare asupra obiectelor și produselor pe care trebuie să le aibă.

De ce era *maiovka* atît de iubită și de ce îți dădea o satisfacție și o libertate atît de mari? Fiindcă era liberă de orice prejudecată și de orice obligații sociale, culturale și tradiționale. Aici nu aveai obligația să stai în familie, să fie prezent nu știu cine, să mănînci nu știu ce miel, să mergi la nu știu ce

biserică, să îndeplinești nu știu ce obiceiuri. Era, poate, singura sărbătoare în care nici una dintre aceste obligații nu funcționa. Tu și cei mai apropiați prieteni, căci această sărbătoare avea loc numai între prieteni, decideați cine va veni, ce veți mînca, ce veți bea, cum vă veți distra etc. Era sărbătoarea *internaționalismului cultural* perfect, era adevăratul *banchet proletar*.

Dumnezeule, dă-mi voie să nu rămîn indiferent și dator politrucilor capitaliști care de atîtea ori au călcat în sufletul meu de cetățean sovietic, învinuindu-mă cu o falsă compasiune și spunîndu-mi că „îmi lipsește exercițiul democratic". Stimați Domni, dacă tot veni vorba de exercițiu democratic, sper că știți ce spuneți și mai sper că nu folosiți aceste cuvinte despre noi, cum ar spune cățelul lui Bulgakov, drept „cuvinte necuviincioase". O să vă spun clar și răspicat că, dacă acest mecanism democratic se exersează și se învață, atunci el se învață cu adevărat organizînd marea sărbătoare care este *maiovka*. Totul aici funcționează după cele mai pure legi democratice. Orice hotărîre – dar absolut totul – se supune la vot, se negociază, se discută. De exemplu, credeți că e așa de simplu să alegi dacă o să cumperi mai multe cutii de conserve de pește în ulei sau mai multe în sos tomat? Noroc că aveam numai două variante, însă, oricum, pentru a-ți impune părerea, trebuia să apelezi la argumente, raționamente și retorică. Se vota și se decidea. „Vom lua cu două cutii de *șprot* mai mult decît de *kilki*." Ne supuneam votului majoritar. În această perioadă noi construiam o adevărată cetate ideală care funcționa perfect, de ar fi fost invidioși pînă și grecii antici. Și vă mai rog un lucru, să nu mă luați cu înjurături de

tipul: „Democrația fără piață liberă nu funcționează". Ba funcționează, vă spun eu și vă poate confirma oricare cetățean sovietic cu conștiința împăcată. Recunosc, concepte de acest gen – *piață liberă*, *capital* – ne provoacă scîrbă și le disprețuim, așa cum și voi aveați oroare de termenii noștri. Cum rezolvam noi problema *capitalului*, ca să folosesc un cuvînt atît de drag vouă? Păi, simplu. Fie prin subvenții de la părinți, fie vînzînd sticle la punctul de colectare, pentru care primeam cîte 15 kopeici pe bucată. Acest moment făcea și el parte din ritualul de pregătire. Stabileam bugetul, după care stabileam cine ce surse de sticle avea. După care, organizat, mergeam să le strîngem, le spălam dacă era cazul, le vindeam și așa apărea *capitalul*.

Și începea partea finală. Dar aceasta nu mai e așa de interesantă. Partea finală era o bucurie, un consum și unele lucruri se pierdeau definitiv în ceață. Munca de pregătire era cu adevărat incitantă.

Homucus, politruci, disidenți și inteligheția

Fiecare escroc sovietic își are imaginea geamănă în Occident.
Aleksandr Zinoviev

Țara mea a dispărut pe neașteptate, așa cum a și apărut. Nimeni nu a luat-o în serios, la primele semne ale creației, iar cînd au luat-o în serios, s-a dezlănțuit o adevărată cruciadă a albilor împotriva roșilor, puternic susținută de marile puteri capitaliste, ceea ce nu a făcut decît s-o întărească. Ca orice moarte, moartea URSS a venit la fel de neanunțată. Nimeni nu a dat un diagnostic, un pronostic corect. Specialiștii capitaliști ar mai fi ținut-o în viață mult și bine, însă țara mea era mult mai bolnavă decît apreciau ei. Cred că și-ar mai fi putut continua agonia încă o bună vreme datorită imaginii de superputere pe care și-o construise în perioada de după al doilea război mondial. Liderii noștri însă au început să restructureze și să schimbe regulile jocului, să modifice, să cedeze și să irite zone foarte sensibile. Kremlinologii n-au înțeles absolut nimic, dovadă că n-au prevăzut sfîrșitul iminent și nu ne-au vîndut bilete la ultimul spectacol. Toate manevrele ultimilor ani n-au fost decît un film

neînțeles și pentru lumea occidentală, dar și pentru noi, cetățenii sovietici. Și pe noi, cetățenii sovietici –, produsul cel mai valoros –, această schimbare ne-a șocat și ne-a găsit nepregătiți.

Uniunea Sovietică a produs cîteva categorii interesante de oameni care au făcut parte integrantă din sistem. Și astăzi, după dispariția URSS, îi mai întîlnim și îi auzim în diverse locuri. În ciuda faptului că țara care i-a produs nu mai există, ei se încăpățînează să reziste și să trăiască, și nu neapărat sub formă de fantome. Categoriile umane produse de URSS, stîlpii societății sovietice sînt: *homo sovieticus*, *politrucii*, *disidenții* și *inteligheția*.

Despre *homo sovieticus* sau, cum au fost numiți prescurtat, *homucus* n-are rost să vă spun, căci s-a scris foarte mult. Tot ce vă povestesc în această carte reprezintă viața și modul de a fi, zi de zi, felul de a gîndi și crezul unui *homucus*, care cuprinde toate celelalte categorii laolaltă. El este o conștiință superioară, e convins de asta, fapt pentru care urăște interesele meschine, materiale. Adevăr, Dreptate, Libertate, Sinceritate sînt idealuri pentru care și-ar da viața. „Ar lupta pentru pace pînă n-ar mai rămîne piatră pe piatră", spune un proverb sovietic. El este o ființă complexă. Virtuțile lui nu au de-a face cu morala, ci doar cu idealurile. Prezentul lui este plasat în viitor, iar viitorul încă nu se întrezărește. Așa că *homucus*-ul încearcă astăzi să se adapteze la noua viață. Faptul că *homo sovieticus* mai există și mai rezistă încă după moartea URSS și intrarea acestui teritoriu în faza capitalismului sălbatic e o dovadă a complexității propriilor calități, aptitudini și abilități. Viața lui continuă,

fără că el să uite ca lumea trebuie schimbată și făcută mai bună cu orice preț și că dușmanul veghează.

O altă categorie importantă de ființe umane produse de sistemul sovietic poartă numele de *politruci*. Termenul face parte din aceeași categorie de cuvinte compuse și simplificate. Ei sînt responsabilii cu propaganda, ideologia oficială, conducători politici, cei cu lecțiile de educație politică. Sînt oficialii care vorbesc la comandă sau neoficialii ce vorbesc din servitudine, numiți de noi adesea *sovki*. Nu se bucurau de respect, ei nefiind decît niște produse derizorii, niște mercenari sau mașini absolut inutile și dezagreabile. Ei erau în viața noastră de zi cu zi asemenea pauzei de publicitate în care ți se arată detergentul ce scoate nu știu ce pete și face totul alb imaculat. Nici ei n-au dispărut odată cu URSS. Ba mai mult, am observat că aceste personaje, numite peiorativ *savok* (făraș), sînt la fel de prezente și în cultura capitalistă. De la *PR*-iști la specialiști în marketing și publicitate, de la mass-media la *image-makeri*, de la specialiști în strategii politice și pînă la cei în „societăți deschise", *politrucii* împînzesc tot spectrul sistemului actual. Evident, sînt îmbrăcați mai bine, poarte haine de marcă, au o limbă de lemn ceva mai subtilă și mai diversificată, lucrează cu tehnici de manipulare mai sofisticate, dar servesc la fel de bine noii stăpîni și contribuie la sterilizarea gîndirii poate mai eficient. Ceea ce reușesc cu adevărat acești noi *politruci* e să creeze o aparență a normalității, a libertății și a fericirii. Acest lucru se datorează, în mare parte, faptului că, astăzi, puterea se manifestă printr-o multitudine de centre, structuri și instituții. În URSS puterea era foarte centralizată. Ceea ce mă

intrigă foarte mult, ca *homo sovieticus*, și nu numai, e faptul că, atunci cînd eram noi mici și mai ales în adolescență, nu numai că nu voiam să fim ca ei, ci îi disprețuiam trufaș, pe cînd astăzi „stilul *PR*", „stilul *advertising*", *politrucii* prin excelență au devenit visul și modelul oricărui tînăr. Nu am crezut niciodată că modelul *politrucului* va deveni un model de viață și societate. Am văzut-o și pe asta.

Da, și mult discutata categorie a cîrcotașilor, nemulțumiților, criticilor, pe care sistemul i-a produs, i-a condamnat și i-a criticat, i-a susținut și i-a expulzat, dar pe care întotdeauna i-a considerat copiii lui: *disidenții*. Ce ne-am fi făcut fără ei! Și, mai ales, ce s-ar fi făcut sistemul fără ei! *Disidenții* sînt răul necesar al sistemului, sînt virușii periferici de care are el nevoie. Ei sînt anticorpii necesari, care întăresc sistemul și care sînt utilizați perfect de acesta în lupta împotriva dușmanului. „Trăiască disidența anticomunistă!" „Ura! Ura! Ura!" Ei au contribuit, ca oricare cetățean cinstit sovietic, la propășirea valorilor comuniste. Nu-mi pot imagina URSS fără Saharov, Bukovski sau Soljenițîn. Preferatul meu rămîne, firește, Andrei Saharov. A slujit țara, a criticat-o și a crezut pînă la capăt în valorile socialismului și a suferit mult.

Disidentul este primul produs al colaborării dintre cele două sisteme, comunist și capitalist. Cred că este primul produs exportat de URSS pe care occidentalii nu numai că l-au consumat, ci i-au și pus această etichetă frumoasă. Disidența e o creație, un soi de limbaj comun al celor două sisteme care a fost întreținut de ambele părți. Disidența este un discurs politic valabil, recunoscut și utilizat de ambele părți, dar interpretat după grile diferite.

Cînd URSS era vie, el era cel care îi împiedica să gîndească, să scrie, cu toate că el, sistemul, era obiectul muncii, al cercetării și al criticii lor. Acum, că URSS nu mai există, ceea ce le stă în drumul liberei lor creații nu mai e URSS, ci lipsa sa. Oricum, viața și activitatea lor este intim legată de existența sau lipsa URSS.

Mai există și intelighenția. Iată cîteva probleme cu care s-a confruntat intelighenția sovietică, problemă ce, de altfel, este specifică întregului bloc comunist și chiar intelighenției occidentale, dacă privim mai bine. Prin anii '60, Nikita Sergheevici Hrușciov, la unul dintre congresele partidului, s-a adresat intelighenției: „Dacă vi s-a oferit posibilitatea să vorbiți, atunci vorbiți, dar nu vă bateți joc de faptul că eu nu vă înțeleg. Spuneți-mi în așa fel încît să înțeleg și eu". Ei bine, o astfel de observație e foarte relevantă pentru raportul dintre putere și intelighenție. Pe lîngă intelighenție, care s-a transformat într-un soi de masă de politruci cu carte, a mai existat una elitistă, ce purta aura disidenței sovietice. Problema era ceva mai veche: încercarea de a rezista puterii pe teritoriul ei. Pentru această intelighenție elitistă, puterea și creația se aflau întotdeauna într-un raport de opoziție. De aceea, credeau ei, cu puterea se poate și chiar trebuie să se ducă o luptă. Dacă URSS ar fi fost un sistem politic care să fi creat posibilitatea ca intelectualitatea să se afle într-un raport real de opoziție, el ar fi devenit construcția politică ideală. Nici marile democrații occidentale n-au visat așa ceva. Sistemul, puterea reușesc să subordoneze intelectualitatea, s-o marginalizeze și să-i utilizeze forțele critice în propriul interes. În ciuda acestui fapt, intelectualitatea încearcă mereu să

scape de aceste constrîngeri ca să pună în discuție puterea. În principiu, puterea, asemenea lui Hrușciov, nu e prea dornică să intre în dialog cu intelectualitatea și cu atît mai puțin într-un raport de opoziție, astfel că încearcă s-o atragă și s-o plaseze în propriul limbaj.

O altă observație despre raportul dintre putere și inteligență îi aparține lui Stalin. În una dintre întîlnirile sale cu un înalt prelat bisericesc, Stalin îl întreabă, zîmbind pe sub mustață – gest de care nu știai dacă să te temi sau să te bucuri, dar cu care sigur era bine să nu ai de-a face – „Tu de cine te temi mai mult, de Dumnezeu sau de mine?". Fără a aștepta răspunsul, tot el continuă: „E clar că de mine, odată ce ai venit la întîlnire îmbrăcat în civil". Ce e de comentat? Vorba bancului: intelectualitatea nu avea o opinie și, chiar dacă ar fi avut-o, nu ar fi fost de acord cu ea.

Și, apropo de sfîrșitul URSS și al comunismului. În calitate de cetățeni sovietici, vom susține sus și tare că, dacă acest sistem s-a oprit, el s-a oprit datorită faptului că noi am decis, și nu datorită presiunii externe. Mai degrabă noi am făcut presiuni ca occidentalii să accepte acest joc decît invers. Cine ar fi putut sfărîma acest colos mai eficient decît noi? Am reușit de o manieră pur sovietică să dizolvăm o forță colosală printr-o indiferență mai mult decît tragică. N-am fi acceptat niciodată ca altcineva din exterior să oprească mașinăria. Vă asigur că, dacă s-ar fi întîmplat așa ceva, pînă și ultimul disident ar fi apărat sistemul. Orgoliul și credința omului sovietic în superioritatea lui sînt mult prea mari pentru a accepta o astfel de umilință. Kremlinologii de producție americană trebuie

să accepte acest lucru : noi am oprit comunismul. Fiți atenți, folosesc verbul *a fi oprit*, și nu *a fi terminat*. Comunismul s-a oprit, nu s-a terminat. Și oricînd poate apărea o mînă care să-l pornească din nou.

Arlionok & Zarnița și alte distracții

În școala sovietică aveam, pe lîngă orele obișnuite, materiile pe care le învață orice copil din școlile europene, și multe alte evenimente paralele. Se începea la 8.00 sau, în funcție de școală și regiune, ora se putea modifica. A fost un timp cînd începeam orele după-amiază, din cauza numărului prea mare de elevi și a lipsei de spațiu din școală. Mie, personal, îmi plăcea dimineața. Aveam cîte cinci, șase ori chiar șapte ore de cîte 45 de minute, între care existau pauze de cîte zece minute și o pauză de 30 de minute, pe care noi o numeam „recreația mare". În clasele primare, fiecare clasă aveam propria sală și doar o învățătoare. Însă, odată cu clasa a IV-a, ne deplasam dintr-o sală în alta și la materii aveam cîte o profesoară sau un profesor. Aveam și un diriginte. Singura zi liberă era duminica.

Școala, ca fenomen, era o poveste mult mai complexă. De exemplu, primăvara și toamna, lecțiile începeau cu *înviorarea de dimineață*, din careul școlii. O melodie veselă cînta la difuzor, noi ne așezam în rînduri, iar un profesor striga: „Un, doi, trei, patru", și ne arăta un exercițiu pe care noi îl repetam. Sau fiecare clasă avea un teren din curtea școlii de care răspundea. Acolo se organiza *subotnik*, un soi de clacă obligatorie, în care veneam și greblam, pliveam,

văruiam sau făceam alte munci. Din acest gen de evenimente, mie îmi plăcea cel în care eram responsabili cu disciplina și ordinea din școală. Adică, prin rotație, în fiecare săptămînă o clasă răspundea de ordinea și disciplina din școală. Asta presupunea că trebuie să venim cu juma' de oră mai devreme la școală, să purtăm niște banderole roșii, să fim distribuiți prin școală și să atragem atenția asupra neregulilor. Eram un soi de *drujină*, echipă responsabilă, micii miliției ai școlii. Îmi plăcea mai ales faptul că veneam foarte devreme la școală. Școala pustie, de dimineață, pe întuneric, mi se părea fascinantă. În al doilea rînd, îmi plăcea că ne dădea un sentiment de responsabilitate, eram organizați în echipe și de multe ori ne confruntam cu povești neașteptate. Nu-mi plăcea totuși să fiu „elev de serviciu". Fiecare clasă avea o sală care-i aparținea și-o reprezenta. Dirigintele nostru, fiind și prof de muzică, și de „educație fizică", adică de sport, primise o sală destul de mizeră. Această sală trebuia să fie măturată și spălată în fiecare zi după lecții. Eram cîte doi elevi de serviciu. Vă dați seama ce chin, mai ales după zilele cu ploaie! Dar în rest lucrurile se derulau plăcut.

Aș mai putea enumera o mulțime de lucruri care te marcau în școala sovietică. De la cercurile de istorie, electrotehnică, fizică sau literatură, unde te înscriai din pasiune și pe care le frecventai cu sfințenie, pînă la școala de dans sau pian, unde erai înscris de părinți și, pe cînd ceilalți copii se jucau afară, tu exersai de zor. Sportul era, de asemenea, foarte important și ocupa un loc de cinste: tenis de masă, șah, baschet, fotbal, competiție peste competiție. De obligația de a merge la cor ce să mai zic! Școala avea cor și, dacă

făceai cumva muzică, te pricopseai cu repetițiile corale și cu deplasări la competiții raionale. V-aș putea cînta o mulțime de cîntece. Sau repetițiile interminabile din luna februarie, căci pe 23 februarie era *Ziua Armatei Roșii* și exista competiția „mersul cu cîntecul în marș". Am fost șef de detașament, așa că aș putea să vă aliniez și să vă dau comenzi de defilare strună. Erau adevărate miniparade militare făcute de noi, copiii sovietici. Sărbători, competiții, jocuri și nenumărate escapade extrașcolare. Și să nu uit de experiența muncii agricole, care era o adevărată aventură. Cules, strîns de fructe, legume, struguri. Plecat organizat, venit la fel, munciți și fericiți. Adevărate competiții: cine strînge mai mult – pe bani, firește. Micii stahanoviști băteau mai degrabă recorduri în domeniul distracției decît în muncile agricole. Așa ne creștea țara. Iar o dată pe săptămînă aveam o oră de educație politică. Vorba lui Ostap: „Femeile iubesc bărbații cu picioare lungi și bine pregătiți politic".

Ceea ce ne-a marcat serios au fost jocurile militar-sportive *Zarnița* și *Arlionok*. Mai întîi, e bine de știut că, în școala sovietică, se studia în ultimii ani o materie care se chema *pregătire militară* și care cuprindea cunoștințele de bază teoretice și practice ale armatei și tehnologia ei. De asemenea, mai exista o materie educativă, ce se chema GTO, care s-ar traduce printr-un soi de „fii gata pentru muncă și apărare" și care te învăța cum să te aperi de atacurile chimice și atomice. Se organizau adevărate evenimente de masă. Practic, se simula un atac bacteriologic sau atomic, ieșeam toți organizat, ne puneam măștile de gaz și ne îndreptam spre un adăpost construit special pentru astfel de momente.

Cu *Zarnița* și *Arlionok* era altceva. Erau niște jocuri care se jucau cu multă pasiune. *Zarnița* se juca la o vîrstă mai mică, prin clasele a VII-a, a VIII-a, iar *Arlionok* printr-a IX-a. Da, și școala sovietică avea numai zece clase. Ce presupuneau aceste jocuri? Ele se jucau în mai multe etape și aveau mai multe componente. Mai întîi, se juca la nivel de școală, apoi la nivel de raion sau regiune. O clasă constituia o echipă formată din aproximativ 20 de elevi, care trebuia să treacă un anumit număr de probe, din categoria probelor sportive și militare. La sport se dădeau tot soiul de probe precum alergare viteză, aruncare, alergare distanță, ștafetă etc. La cele militare, erau aranjarea în coloană, mers cu cîntec în marș, comenzi militare de tot soiul, chiar și montarea și demontarea faimosului automat kalașnikov. Aceasta era una dintre cele mai iubite probe ale noastre. Fetele ne dădeau întotdeauna dureri de cap la această probă. Dacă noi băteam record după record, adică ajungeam să-l facem și să-l desfacem aproape în 15-20 de secunde cu ochii închiși, fetele, în schimb, se blocau, de uneori ne gîndeam că, dacă ar începe războiul, din cauza lor l-am pierde. Dar n-a început, așa că n-avem de unde să știm dacă s-ar fi descurcat mai bine sau mai prost decît americancele.

Mai existau probe de cunoștințe teoretice, gen calculul traiectoriei obuzului sau cum să calculezi tragerea cu nu știu ce tun ori care-i deosebirea dintre *BTR* și *BMP*, niște mașini blindate, dar asta o știa orice copil de grădiniță. Mai era o probă foarte iubită, dar pe care o efectua o echipă specială. Era vorba despre echipa *razvetciki*, un soi de cercetași. Pentru a fi *razvetcik*, trebuia să fii bine pregătit fizic, dar și

foarte inteligent și instruit. Trebuia să cunoști tot soiul de coduri și limbaje secrete și să știi să te descurci pe tot felul de hărți topografice și să te orientezi în spațiu. Eram un fel de mici Stirlitz, copii fidele miniaturale ale lui James Bond. Ce să spun, citeam, ne documentam, cum să facem să nu cădem în capcanele dușmanilor, cum să facem să găsim secretele. De fapt, proba se reducea la un exercițiu simplu. Toate echipele primeau o hartă care conținea niște indicii pentru a găsi niște obiecte cu mesaje secrete. Apoi trebuia rezolvate niște sarcini. Vă dați seama ce emoții și ce pasiuni!

Dar partea cea mai frumoasă era cînd treceai de prima fază pe școală și luai parte la jocurile din afara orașului, în pădure. Adică se pleca organizat, cu autobuzul. Eram lăsați acolo pe o perioadă de cîteva zile bune, instalați în corturi, în condiții de tabără. Noi și pădurea, departe de lumea civilizată. Ghinionul a făcut că, la primul joc la care am participat, cineva din echipă a greșit proporția de cacao cu lapte. Stomăcelele noastre au reacționat și a trebuit să luăm „poziții de vultur". Am înțeles că încă nu eram pregătiți pentru ultima confruntare cu dușmanul capitalist care stă la pîndă.

De la *kuhne* la *oceredi*

Prietenii mei occidentali, educați la înalte școli și tobă de carte, îmi reproșează deseori că noi, în URSS, n-am reușit să construim o societate civilă. Și le spun că așa e. Da, noi n-am reușit să construim o societate civilă precum cea occidentală, dar nici nu cred că aveam nevoie de ea, căci societatea sovietică funcționa altfel, avea și alt ritm, și un alt mecanism. Noi aveam alte întîlniri care jucau rolul „societății civile" și vă asigur că, în viața noastră de zi cu zi, acestea se derulau perfect.

Primul spațiu de întîlnire, cu rolul unor cluburi de dialog social, de dezbatere politică, de analiză, de luări de poziții și de beție, neapărat, era *kuhnea/bucătăria*. (Relația comunismului cu bucătăria este o realitate comună tuturor țărilor comuniste.) La început ne întîlneam în bucătăriile de la *komunalkă*, după care statul ne-a pus la dispoziție apartamentele de bloc, dotate fiecare cu bucătărie. Aveam nevoie de bucătărie nu atît pentru a găti, cît pentru a organiza aceste întîlniri ale „societății civile" sovietice. Partidul nu putea să nu ne pună la dispoziție astfel de posibilități. Ne întîlneam, discutam și beam imediat. Întîlnirea începea de la o banală întrebare retorică între prieteni: „Poate are sens să bem ceva?!". Și toți eram

de acord că are sens și mergeam la bucătărie și discuția curgea la fel de „imediat".

La întîlnirile acestea participau de obicei prietenii, dar deseori se alăturau și persoane mai puțin cunoscute. Ne permiteam să discutăm aproape despre orice. Discutam poziția conducătorilor față de politica externă sau internă și puneam la îndoială pînă și intervenția noastră în Afganistan. Discutam cine de ce cărți a mai făcut rost și ce muzică a mai achiziționat, care mai era starea lui Saharov și ce mai spunea Europa Liberă. Ne gîndeam la noi metode de îmbunătățire a sistemului și ne deranja mult mai mult incapacitatea statului de a ne pune la îndemînă obiecte de larg consum decît linia lui ideologică. Statul, în felul său, ne tolera, ne asculta și ne punea la dispoziție atîta marfă cît să nu avem îndoieli ideologice prea mari. În sinea noastră, toți știam că sîntem pe o poziție ideologică superioară dușmanului nostru, iar corifeii noștri, Marx și Lenin, n-aveau cum să greșească. Da, Partidul din cînd în cînd mai călca strîmb, unii lideri mai greșeau, dar asta presupunea că putem reveni la linia trasată de primii revoluționari. Dezbăteam și acest lucru la bucătărie, locul de întîlnire a „societății civile" sovietice.

Dar asta nu era tot. Statul ne mai dădea o ocazie de întîlnire, pe care cetățenii unei țări capitaliste nici nu și-ar putea-o imagina, și anume *oceredi/coada*. A sta la coadă este un mod de a fi, e o ipostază a ființei comuniste, este sentimentul comunist al ființei. Cine nu cunoaște acest sentiment habar n-are ce este viața. Iar sovieticii aveau apucături rusești și deseori ajungeau la discuții metafizice de genul: există Dumnezeu? Care este sensul vieții? La bucătărie se încercau diversele

răspunsuri. Curgea vodca, răspunsurile veneau și se concluziona. Dumnezeu, e clar, nu există, căci știința sovietică a demonstrat, pe cînd viața, e și mai clar, îi este dată omului o singură dată, pentru a sta la coadă. Și stăteam la coadă.

La ce se stătea la coadă? Asta e o întrebare prost pusă. Pe un american îl poți întreba, căci el stă în principiu la coadă la reduceri, el stă să consume lucruri de care nu are nevoie, dar de care crede că are nevoie. Pe cînd o astfel de întrebare pentru cetățeanul sovietic era lipsită de sens. Coada era un dat, un bun cucerit și de aceea se stătea la ea. Ea a devenit sensul, și nicidecum scopul nostru. Pe parcurs, firește, aflai și tu la ce se stă, căci puteai, de exemplu, să te așezi la o coadă sperînd că o să te pricopsești cu ceva și aflai pînă la urmă că e coada de la Biroul de informații al orașului.

Există o adevărată cultură și un adevărat limbaj ale cozii. N-au creat ei cu toată libertatea lor și cu toată societatea lor civilă atîta bogăție cît am creat noi prin această instituție socială. „Tu după cine ești?", „Sînteți ultimul?", „Îmi țineți puțin rîndul?" „Mă întorc într-un minut", „Tinere domn, nu-ți este rușine?", „Ce se dă?" și cîte și mai cîte. Nu e cazul să vă explic bogăția și nuanțele acestor întrebări. Cine știe cunoaște, iar cine nu știe nu va afla niciodată. Aș putea înșira o mulțime de fraze și situații remarcabile. Aici se făceau noi cunoștințe, se dezvoltau idei și opinii, se creau ori se dizolvau solidarități de grup. Aici am văzut puterea proletariatului și mînia sa. Aici am învățat ce înseamnă să fii „într-un cuget și-o gîndire", „uniți la bine și la rău", dar tot aici am văzut ce înseamnă furia și triumful spiritului individualist. Aici am învățat ce

înseamnă conștiința de clasă, conștiința de clasă a cozii. E o forță care poate schimba lumea din temelii. Păcat că acești capitaliști au reușit să producă atîtea mărfuri încît să depășească capacitatea noastră de a construi cozi. Producția de mărfuri a bătut producția de cozi și ne-a transformat din proletari cu o conștiință superioară în niște amărîți de consumatori. Dictatura mărfii a fost mai tare decît dictatura cozii. Și „societatea civilă" sovietică s-a retras să privească o pauză publicitară.

Problema evreiască sovietică

Această problemă a fost rezolvată de mult. Lenin, în discursul său legat de problema evreiască, ne-a spus clar: antisemitismul este o problemă creată de capitalism și vinovați sînt *ei*. Evreii sînt asemenea celorlalte popoare, proletarii suferă și sînt nedreptățiți, iar burghezia decadentă nedreptățește. Proletarii evrei sînt frații noștri și trebuie să depășim aceste concepte întunecate. Ei luptă alături de noi la construirea idealurilor socialiste. Noi trăim o etapă nouă, care a depășit realitatea unor concepte precum *naționalism*, *stat național*! Ura! Ura! Ura! Și vă mai aduceți aminte de Mister Burman din romanul *Vițelul de aur* al lui Ilf și Petrov, cînd discută cu cetățeanul sovietic Palamidov. Palamidov îi spune că problema evreiască în Uniunea Sovietică nu mai există:

— Dar bine, în Rusia nu mai există evrei? întreabă el circumspect.

— Există, răspunde Palamidov.

— Prin urmare, există și problema.

— Nu. Evrei există, dar nu există problema.

În prima perioadă de după Revoluție, se zvonea că o mare parte a bolșevicilor sînt evrei și că pînă și Lenin ar fi fost pe jumătate evreu. Ei, asta era prea de

tot. Cum vorbea cineva puțin rîrîit, gata, era evreu. Lenin nu era evreu, el era primul cetățean sovietic și atît. Și, mă rog, ce contează? La ce idealuri aveam noi, aceste amănunte mărunte chiar că nu contau. După care a urmat perioada mai sumbră, cînd mulți revoluționari din prima gardă au căzut sub ghilotina lui Stalin, adică mulți evrei. Ba nu, mulți cetățeni sovietici și personalități foarte importante. Au mai existat cîteva răfuieli dure ale lui Stalin care au făcut valuri pe acest subiect. Cum ar fi, de exemplu, afacerea „halatele albe", în care medici condamnați la moarte pentru „trădare" (presupuși asasini ai lui Stalin) erau de fapt evrei, dar care au scăpat, căci Stalin a murit la timp.

În URSS, dacă aveai o opinie mai „deosebită" asupra unor probleme sociale sau de stat, începea să circule imediat zvonul că ești pe jumătate evreu. Problema era că nu se știa niciodată care jumătate. Stranii aceste zvonuri, într-o țară în care conceptele naționaliste erau disprețuite. Evreu, rus, leton, moldovean sau kazah, orice-ai fi fost, tot cetățean sovietic erai în primul rînd. Și, oricum, un *homucus* adevărat era internaționalist pursînge și desconsidera apartenența la o națiune, la o tradiție. De aceea fasciștii erau priviți ca adevărați barbari. Sovieticul este superior acestor prejudecăți banale și învechite. În acest sens, căderea URSS a adus mai degrabă un atavism al conștiinței, toți au început să-și găsească originile naționale, revenind la o gîndire arhaică. Sovieticii au făcut o mare greșeală ireparabilă : în pașaport (pentru exterior exista un pașaport extern), actul cu care te identificai, echivalentul buletinului de identitate, era trecută naționalitatea.

Eu, asemenea multor cetățeni sovietici, eram sigur că evreii din URSS, cu simțul umorului și autoironie, aveau să ajungă în Israel, iar acesta avea să devină a șaisprezecea republică sovietică. M-am înșelat. Un evreu care-și pierde simțul umorului e o catastrofă. Cînd l-am văzut pe prietenul meu din Odessa, Ițik Bernstein, *Pioner*, *Komsomolist*, un *homo sovieticus* adevărat, cu chipă și perciuni, am crezut că-și bate joc de mine. Iar cînd a început să aducă argumente politice bazate pe Tora, am crezut că a înnebunit. Așa am aflat că evreii noștri sovietici au devenit cei mai mari susținători ai mișcării naționaliste din Israel. Doamne, degeaba a existat Gulagul, degeaba a existat Holocaustul, degeaba ai existat Tu și culmea e că degeaba a existat pînă și Revoluția din Octombrie, dacă am ajuns la asta. „Ițik", i-am zis eu, „nu mai ești tu cel cu care mă jucam pe Malaia Arnauțkaia și cu care am fost făcut în aceeași zi Pionier. Pe cuvîntul meu de Pionier dacă te mai recunosc!".

A fost o perioadă în care toți evreii începuseră să-și schimbe numele. Plăteau bani grei ca să-și facă documentele pe un alt nume și să le dispară titulatura de „evreu" din pașaport. Atunci au apărut Ivanovi și Petrovi noi peste noapte pe tot cuprinsul țării. Camuflajul dădea bine la carieră, iar „originea sănătoasă" ți-o garanta. Însă rabinul din Odessa, care le știa pe toate, spunea: „Stați liniștiți, cînd ăștia or vrea să vă ciomăgească, or să vă bată la bot, și nu la pașaport". Rabinul din Odessa întotdeauna are dreptate. Iar mai tîrziu, aceiași cetățeni plăteau bani grei să li se schimbe pașapoartele ca să devină din nou evrei. În ultima perioadă a URSS, marca „evreu" îți dădea posibilitatea să pleci *dincolo*. Și atunci, dacă doreai cu orice preț

să ajungi *dincolo*, mergeai în arhivă și descopereai originile tale evreiești, că oricum de la Adam și Eva ne tragem toți. De data aceasta, mulți Ivanovi și Petrovi autentici își aduceau aminte că una dintre stră-stră-bunicile lor este evreică după mamă și apelau și ei la această metodă. Toți începuseră să mănînce cușer și să vorbească rîrîit.

Bancul sovietic, cel mai bun banc din lume

Bancul a fost, de departe, cea mai populară formă de comunicare din spațiul URSS, o comunicare paralelă, neoficială a poporului sovietic. Bancul a fost adevărata voce a poporului, limba „societății civile" sovietice și una dintre cele mai relevante imagini ale țării. Dacă vrea cineva să studieze civilizația sovietică, atunci îl asigur că asta este cheia accesului spre inima sa.

Știm cu toții, în principiu, ce este un banc. Vechii greci, de la care ni se trag multe, numeau cu acest cuvînt (*anekdotos*) povestirile scurte nescrise, needitate. El este, poate, cel mai utilizat gen oral, prin care se ironizează, se ia în derîdere, se fac glume și se critică. Primul lucru pe care trebuie să-l știi despre bancurile sovietice e faptul că ele sînt structurate clar, pe categorii. Categoriile sînt, de fapt, eroii lor: Lenin, Troțki, Stalin, Brejnev, Hrușciov, Gorbaciov, Ciapaiev, Stirlitz, Buratino, Inessa Armand, Radio Erevan, Evreul, Vovocika, Ceburașka, Sherlock Holmes, Milițianul etc. Dar sînt și categorii tematice. Fiecare erou-categorie avea o serie impresionantă de bancuri. (Între timp, la Moscova, s-au editat peste zece volume imense de bancuri sovietice.) De asemenea, se știe foarte bine

că bancul nu are un autor concret, el este un produs anonim sau mai degrabă colectiv. De aceea, el nu se spune în nume propriu, ci trimite la o serie întreagă de povestitori. Faptul că bancul e o creație anonimă nu le face decît un mare bine atît celui care l-a creat, cît și celui ce-l spune. Se pare că bancul, prin modul său de construcție, are capacitatea de a proteja atît sursa, cît și emițătorul, față de știm noi cine.

De asemenea, bancul nu se creează de fiecare dată, ci se reproduce. De aceea, cînd spui un banc, se presupune că l-ai auzit de undeva, că vine de undeva, iar auditoriul se presupune că-l aude prima dată, chiar dacă uneori nu-i așa. Bancul nu poate fi niciodată un clișeu lingvistic, precum salutul sau mai știu eu ce alt gen repetitiv. În ciuda faptului că se reproduce, asemenea rugăciunii care nu se uită, el este totuși fundamental diferit, căci, dacă în rugăciune repeți aceeași formulă, în banc se presupune că aduci o noutate, o inovație. Cînd spui un banc, noutatea face obligatoriu parte din joc. Chiar cînd spui un banc cunoscut, narațiunea funcționează aproape ritualic: asculți, ți-l repeți în minte și rîzi ca și cum l-ai auzi prima oară.

Mai există un element important, modul de povestire. Cel care spune bancul trebuie să știe să povestească, să pună accente, să ritmeze cuvintele, să imite, dar și ascultătorul trebuie să știe să asculte. E o cultură comună a celor două părți. Nu poți să spui un banc despre Lenin sau unul care are ca erou principal un evreu și să nu vorbești rîrîit: „Dahrrragi Tovahrrăși, Hrevoluția a luat sfîhrrșit! Iar acum la discotecă!". Sau, dacă spui un banc cu Stalin, neapărat trebuie să folosești un accent georgian, adică să vorbești rusa

cum se scrie: „*Dorogoi Tovarișci!*" Sau să începi cu ticurile lui verbale: „*Slușai, da!?* Ascultă, da!?". În cazul lui Brejnev, trebuia să vorbești rar, să întinzi cuvintele și vocalele și după fiecare cuvînt să pleoscăi din buze și din limbă: „Mlea, mlea". Adevărate exerciții oratorice.

E foarte important să știi să gesticulezi și să mimezi. Uneori trebuie să fii un adevărat actor pentru a spune un banc reușit. De exemplu, la întrebarea-banc „Pe cîte degete trăiește cetățeanul sovietic?" răspunsul era: „Comunistul trăiește pe un deget" (povestitorul trebuie să arate degetul mare în sus și palma închisă, ceea ce în URSS înseamnă excelent). „Muncitorul trăiește pe două degete" (povestitorul întinde arătătorul și degetul mijlociu înainte, iar celelalte închise și duce aceeași mînă la gît; acesta e simbolul băuturii în URSS). „Țăranul trăiește pe trei degete" (povestitorul trece degetul mare printre arătător și cel mijlociu, făcînd simbolul „figa", simbolul rahatului). „Intelectualul trăiește pe patru degete" (povestitorul pune degetul mijlociu și arătătorul de la o mînă pe cele două similare de la cealaltă mînă, ca ele să se încrucișeze, și apare simbolul pușcăriei). „Iar studentul trăiește pe cinci degete" (povestitorul arată o mînă întinsă, ca și cum ar cerși).

Sau acele bancuri fără erou în stil ghicitoare, foarte frecvente într-o anumită perioadă în URSS. Care-i diferența dintre *mat* (înjurătură) și *diamat* (forma scurtă a obiectului de studiu universitar materialism dialectic)? Răspuns: „Toți știu *mat*-ul, dar se fac că nu-l știu, pe cînd nimeni nu știe *diamat*-ul, dar toți se fac că-l știu". Și putea urma un comentariu. În cazul acesta, comentariul bun era: „Oricum, ambele sînt niște arme puternice care se află în mîinile proletariatului".

Nu trebuie uitați acei bravi eroi ai copilăriei, din cărțile pentru copii sau din desene animate, care ies din contextul lor și devin eroi cotidieni, eroi ai bancurilor povestite pe tot cuprinsul țării. Oricare cetățean sovietic vă poate spune cu siguranță bancuri cu *Buratino*, *Ariciul în ceață*, *Crocodilul Ghena* etc. Cele cu *Buratino* sînt bancurile prin excelență sexuale. Această păpușă de lemn, cu nasul lung, reușește să-l detroneze la această categorie, din punct de vedere simbolic, pînă și pe Casanova sau Rasputin. Aria semantică e foarte bogată. În categoria acestor bancuri găsești și unele nevinovate, pentru copii și adolescenți, dar și bancuri intelectuale cu pretenții sau mai puțin pretențioase, însă foarte iubite de popor.

De asemenea, poate cea mai importantă trăsătură a bancurilor sovietice e modul în care ele reușesc să se adapteze în timp diverselor schimbări. Eroii din anii '20, precum Lenin și Ciapaiev, de exemplu, nu rămîneau doar în bancurile inițiale, ci erau adaptați noilor vremuri, se actualizau. Începuseră să-și fie autosuficienți și să se reproducă în diverse contexte și sub diverse forme. Mulți dintre acești eroi, asemenea cetățenilor sovietici, s-au adaptat pînă și schimbării de sistem, trăind o altă viață și abordînd alte probleme.

Fraze înaripate

În anii ’60 cred, a început să apară ceea ce va purta numele generic de *fraze înaripate*. Ce sînt aceste *fraze înaripate*? Ele sînt, de fapt, un soi de fraze proverbiale care nu au un autor anonim, ci sînt citate culturale cu autori concreți. O parte din *frazele înaripate* sînt luate din cărți și popularizate prin intermediul televiziunii, al filmului și al mass-media. Poporul sovietic, asemenea altor popoare, avea o mulțime de proverbe, fraze înțelepte spuse de oameni celebri, dar mai ales în acești ani apare o adevărată modă a utilizării lor. *Frazele înaripate* devin un adevărat fenomen de masă.

Tradiția acestor fraze memorabile în spațiul sovietic e însă mai veche. Încă din anii ’20 începuseră să circule tot felul de citate ale lui Lenin sau Stalin, precum și lozinci propagandistice, care puteau să aibă o arie de interpretare mult mai largă decît sensul lor direct. Fraze precum cea a lui Lenin „Învățați, învățați și iar învățați” sau cea din anii ’30 a lui Stalin „Viața a devenit mai bună, viața a devenit mai veselă” circulau și erau utilizate de popor în diverse situații. Ce s-a întîmplat însă în anii ’60 a schimbat total modul și dinamica lor de utilizare. Au început să nu

mai aibă nimic de-a face cu discursul politic oficial și au căpătat rolul unui limbaj cotidian paralel.

Cele mai faimoase fraze erau, firește, cele din filme. Cu cît filmul era mai popular, cu atît frazele erau mai populare și mai întrebuințate. Însă nu orice fel de frază putea deveni *înaripată*, ci numai acelea care aveau capacitatea de a sintetiza o stare de fapt, o „înțelepciune" reprezentativă pentru marea parte a poporului. Una dintre condițiile de bază pentru ca o frază să poată deveni *înaripată* era capacitatea ei de a fi folosită ca o replică într-o situație dată, să aibă același sens în contexte similare, astfel încît toată lumea să înțeleagă. Firește, asta presupunea ca toată lumea să fi văzut filmul, să știe contextul și să înțeleagă sensul frazei. Însă, chiar dacă, prin reducere la absurd, nu vedeai filmul și nu știai contextul, în timp, întîlnirea frecventă cu ea te făcea să-i înțelegi sensul.

Toată lumea începuse să folosească aceste *fraze înaripate* sub formă de citate. Foloseam acest set de replici cu o lejeritate nemaipomenită. Numărul lor creștea de la an la an și noi ne întreceam în măiestria utilizării lor. Era considerată o mare gafă să folosești o *frază înaripată* într-un context în care ea nu se potrivea. În schimb, dacă spuneai una la momentul potrivit și mai ales dacă era una de ultimă oră, erai foarte apreciat.

Cînd a apărut filmul *Gentlemenii succesului* în 1972, practic a apărut un adevărat limbaj paralel, deși foarte redus, ca număr de cuvinte și fraze. Filmul e o comedie care îl are în rolul principal pe Evghenii Leonov, unul dintre cei mai iubiți actori sovietici. Troșkin, un cetățean sovietic cumsecade, liniștit și la locul său, directorul unei grădinițe de copii, seamănă

perfect cu unul dintre cei mai căutați pușcăriași, supranumit *Docentul*. Acest personaj negativ furase o descoperire arheologică de valoare, coiful lui Alexandru Macedon. Troșkin e infiltrat de poliție în gașca amicilor *Docentului*. Foarte interesant în toată această poveste e modul în care ni se arată un alt limbaj, un alt dicționar. Practic, Troșkin învață să joace rolul cetățeanului dubios *Docentul*, care este opusul său, e reprezentantul laturii întunecate din societatea sovietică. Iar pentru a juca acest rol, el trebuie să învețe jargonul pușcăriașilor, în care cuvintele semnifică altceva decît ceea ce spun. Acolo am văzut cum funcționează un limbaj domestic numit „bun" și un limbaj periferic numit „rău". Acolo am învățat că un cuvînt precum *rediska* înseamnă în limba obișnuită „ridiche", iar într-un alt limbaj, adică al celor „certați cu legea", înseamnă „om rău". Iar frazele din acest film au devenit foarte iubite și folosite în limbajul de zi cu zi: „Iar în pușcărie acum se servea cina… macaroane" sau „Cum adică să-l aresteze, doar el e un monument!". În anul lansării, filmul a fost văzut de aproape 70 de milioane de spectatori doar în URSS.

Sau, de exemplu, după apariția variantei sovietice a filmului *Aventurile lui Sherlock Holmes*, toată lumea trăgea concluzii sau replica, atunci cînd cineva nu înțelegea ceva: „Elementar, dragă Watson!". Sau vă mai aduceți aminte de momentul discuției dintre profesorul Preobrajenski și administratorul care-i cerea să renunțe la cîteva camere, din filmul (cartea) *Inimă de cîine*. Ca argument suprem pentru a-l convinge pe profesor să accepte redistribuirea spațiului locativ, administratorul Șvonder spune ceva de genul: „Pînă și Isadora Duncan…". Isadora Duncan, cunoscuta

dansatoare și amanta lui Esenin, care avea să aibă o moarte tragică și să rămînă în memoria poporului sovietic ca o emblemă a frumuseții, eleganței și tragediei. Profesorul Preobrajenski răspunde însă cu o frază care a rămas celebră: „Dar eu nu sînt Isadora Duncan!". Cînd cineva exagerează cu argumentele, supralicitează, i se răspunde: „Dar eu nu sînt Isadora Duncan!". Cei de față vor înțelege că aici trebuie pus punct.

Cînd cineva se dă mare, e șmecher, are bani și face caz de asta, i se replică ironic cu faimoasa frază din filmul *Mîna de briliante*: „Pe la noi nu se merge cu taxiul după pîine!". Sau: „La voi, la Londra, cîinele este prietenul omului, pe cînd la noi administratorul de bloc este prietenul omului". Alte replici faimoase sînt cele din domeniul băuturii: „Dimineața beau șampanie fie aristocrații, fie degenerații" (*Mîna de briliante*), și replica supremă, pentru a merge la băut: „Și iarăși nu avem motiv pentru a nu bea".

Aceste fraze vin cu preponderență din filme, de la filmele propagandistice pînă la filmele de mare succes, de la filmele pentru maturi și pînă la cele pentru copii. Ele au devenit un adevărat „tezaur" al culturii sovietice cu care ne identificam, în care ne regăseam și la care apelam ca la un limbaj de rezervă, neoficial. Aș mai continua cu cîteva astfel de fraze din diverse filme sovietice, la întîmplare și sper că sînt inteligibile și fără să le explic contextul. Iată numele filmului și fraza din memorie:

Azazel: „Îmi displac aceste moace: mult popor, puțini oameni!"

Afonea: „Zece grame, vă rog. Doar pentru miros."

Soarele alb în pustie: „Jos prejudecățile! Și femeile sînt oameni."

Mîna de briliante: „Eu nu sînt fricos, dar mă tem."

„Și vă rog, Semion Semionovici, fără nici un fel de amatorism."

„Cum spunea o cunoștință a mea… decedată: «Eu am știut prea multe»."

„Să dea Dumnezeu să trăiești dintr-o singură leafă!"

„În contul altora beau pînă și cei cu ulcer sau antialcoolicii."

„Nu există soț care să nu viseze să devină măcar pentru un ceas burlac."

Primăvara: „Ia, te rog, cu tine *Idiotul*, să nu ne plictisim în troleibuz."

Garajul: „Cum adică!? Eu din cauza garajului mi-am vîndut Patria!"

Déjà Vu: „Transmiteți-i salutări tovarășului Chaplin din partea organizației de pionieri din Odessa."

Afacerea Rumeanțev: „Poate lupul din Tambov îți este tovarăș!"

Dni Turbnîi: „Mie îmi place cînd acasă e confortabil: fără femei, fără copii, ca în cazarmă."

Furgoneta verde: „Împușcă bine cel care împușcă la urmă."

Ivan Vasilevici își schimbă profesia: „Eu ordon continuarea banchetului."

„Cîinele cu miliția au promis că vin imediat."

„Huliganul! Și-a pus și ochelari!"

Căutați femeia: „Lîngă o femeie adevărată și bărbatul poate să devină om."

„Ești așa de frumoasă cînd taci!"

Kin-Dza-Dza: „Tu ce ai în cap, creieri sau IQ?"

Micuța Vera: „Iar scopul nostru, Serioja, este unul singur: comunismul."

Mumino: „Alo! O vreau pe Larisa Ivanovna!"

Moscova nu crede în lacrimi: „Nu mă învățați să trăiesc, ci mai bine m-ați ajuta material!"

Tihohodul pe cer: „Mai întîi avioanele, femeile după aceea."

Operația Î: „Profesore, pentru mine examenul este întotdeauna o sărbătoare!"

Șaptesprezece clipe ale unei primăveri: „În dragoste, eu sînt un adevărat Einstein."

Roman de serviciu: „Ia mai du-te tu în contabilitate!"

Inimă de cîine: „Vă rog să nu citiți pînă la amiază presa sovietică!"

„Toți domnii sînt la Paris."

Ai Bolit: „Atît timp cît ne simțim rău e foarte bine!"

Lista poate continua la nesfîrșit. Unele pot fi înțelese și fără context, iar o mare parte dintre ele țin de context, de calambur etc. Eu, personal, am fost și rămîn admiratorul declarat al lui Ostap Bender, despre care trebuie să vorbim separat.

Ostap Bender, eroul meu preferat

Cred, ba chiar pot spune că știu cu siguranță că după Lenin cel mai cunoscut cetățean sovietic a fost Ostap Bender, „marele maestru al combinațiilor". Îmi veți spune: „*Monsieur* scriitor, Ostap Bender este un erou de carte inventat de Ilf și Petrov". Ei bine, nu. Mai întîi, „nu *monsieur*, ci *citoyen*, ceea ce înseamnă «cetățean», și, în al doilea rînd, mergeți și întrebați în orice oraș din fosta URSS, în orice oraș de provincie, și o să vedeți că toată lumea, dar absolut toată lumea știe cine a fost adevăratul fiu al „Locotenentului Schmidt". Poate n-o să știe capitala Cubei, a SUA sau „de ce a murit Pușkin", dar orice fost cetățean sovietic cinstit vă va spune care este visul lui Ostap Bender. Și vă asigur că vă va răspunde cu citatul: „Tovarășe Șura, vreau să merg departe, la Rio de Janeiro"… „Imaginează-ți un milion și jumătate de locuitori și toți în pantaloni albi…" Așa că „jos mîinile murdare de pe visul copilăriei mele!".

Dar să revenim, „firește, aici nu e Rio", aici e „mult mai rău" și, în ciuda acestui fapt, fiecare cetățean sovietic a rostit cel puțin o dată în viață una dintre următoarele fraze pe care nu numai că le știe pe de rost, ci știe și semnificația fiecăreia:

> Ținuta de defilare! Gorniști, un marș! Parada o voi comanda eu.

Oamenii care nu citesc ziare trebuie omorîți moral, pe loc.

Sînteți un om foarte interesant. La dumneavoastră totul e în ordine. Mă și mir cum un om cu asemenea noroc mai e în libertate.

Mașina nu este un lux, ci un mijloc de locomoție.

Iar vorbești de salariu? O să fim nevoiți să punem problema interesului meschin.

Pe cînd la noi, Doamne, Doamne! În ce țară rece trăim! La noi totul e ascuns, totul e clandestin. Pe milionarul sovietic nu-l poate găsi nici măcar Comisarul Poporului pentru Finanțe, cu tot aparatul său fiscal ultravigilent.

Ah, numai de-aș descoperi un astfel de individ! Aș face în așa fel încît el însuși să-mi aducă banii pe o farfurioară cu chenar albastru.

Procurarea sau exproprierea de fonduri variază după împrejurări. Personal, cunosc patru sute de metode relativ cinstite de a le procura. Nenorocirea e că azi nu mai sînt oameni bogați. Unul, altul s-ar năpusti, desigur, asupra vreunei instituții de stat lipsite de apărare, dar asta nu-mi stă în obicei. Firește, eu nu sînt înger. Eu nu am aripi, dar respect Codul penal. Aceasta este singura mea slăbiciune.

Străinătatea – este mitul despre lumea de apoi. Cine nimerește acolo nu se mai întoarce.

Cu cît orașul e mai mic, cu atît discursurile sînt mai lungi.

La Rio de Janeiro, de pildă, automobilele furate sînt vopsite în altă culoare. Asta din considerațiuni pur umanitare, pentru ca vechiul proprietar să nu-și facă sînge rău văzînd că în mașina lui se plimbă un om străin.

Nu sînt un jefuitor, ci un luptător de idei pentru cucerirea valorilor monetare.

Poate vrei să-ți dau și cheia de la casa unde țin banii?

Am înțeles. (Fetele) Sînt din alea care s-au născut înainte de materialismul istoric?

S-a spart gheața, domnilor jurați! S-a spart gheața.

Ședința continuă.

Cum poți să te îmbeți în așa hal cu o rublă?

Da, contrabanda? Toată contrabanda se face la Odessa, pe strada Malaia Arnautskaia.

E un păcat să mănînci o varză ca asta fără vodcă.

Ei, tu, avortonule, nu ridica încă ancora.

Mai la subiect, cum spune Maupassant.

Cu bine și să-mi scrii scrisori.

Lucruri vechi cumpărăm, lucruri noi furăm.

La ce preț vinzi opium pentru popor?

Repede se nasc numai pisicile.

Colega și cu mine venim de la Berlin, dar despre asta nu-i recomandabil să vorbim cu voce tare.

La Berlin există un obicei foarte ciudat: acolo se mănîncă atît de tîrziu, încît nu poți să-ți dai seama dacă e vorba de o cină servită devreme sau de un prînz servit tîrziu.

Rusia nu te va uita.

Strict confidențial. Secret de stat.

E un titan al gîndirii, părintele democrației ruse și o persoană din anturajul împăratului.

Sînt mulți de-ai noștri în oraș?

Ca reprezentant al capitalului privat, nu poți rămîne surd la gemetele poporului.

Și asta numești dumneata furt? În cazul acesta, concepțiile noastre asupra vieții sînt diametral opuse.

Ești un caraghios, Kisa. La orice teatru care se respectă există două ghișee. La ghișeul casei se duc numai îndrăgostiții și moștenitorii bogați. Ceilalți cetățeni (și, după cum poți vedea, ei reprezintă majoritatea covîrșitoare) se adresează direct la ghișeul administratorului.

Nu-i nevoie de ovații. N-a ieșit din mine un conte de Monte Cristo. Va trebui să mă recalific și să mă fac administrator de bloc.

Da, el este Ostap Ibrahimovici Bender, cel mai iubit dintre sovietici. Ura!

Komunalka (II)

Cred că erau ultimii ani ai Uniunii Sovietice cînd mi-am văzut în față dușmanul de o viață. Eu, cetățeanul unei mărețe țări, URSS, avangarda comunismului, și el, cetățeanul unui stat important precum SUA, simbolul capitalismului. Ne-am privit, ne-am măsurat din cap pînă-n picioare și am concluzionat, fiecare în sinea sa, că, la prima vedere, păream a fi oameni normali și nu prea e mare deosebirea între noi. Ambii aveam aceleași priviri trufașe și sfidătoare, amîndoi păream normali, gîndind despre sine cam același lucru. Am vorbit, a povestit fiecare despre sine însuși, s-a minunat fiecare de unele lucruri. Pe parcurs, mi-am dat seama că foloseam aceleași clișee și aceleași prejudecăți. Ne credeam superiori unul altuia și fiecare avea anumite simpatii și complexe ascunse față de celălalt.

Am început să ne cunoaștem unul pe altul tot mai mult. Am aflat cu stupoare că ei credeau că au cîștigat al doilea război mondial și au salvat Europa de fascism, exact ce credeam și eu despre țara mea. Știam că și ei au luptat efectiv, dar foarte puțin și nici într-un caz nu duseseră greul războiului. El știa invers, că ei au dus greul. Cînd i-am spus că au murit în jur de 23 de milioane de oameni, din care mai

mult de jumătate erau civili, și că fiecare a treia familie are o rudă moartă în război, îmi dădeam seama că nu înțelege despre ce vorbesc. Eu mă miram de faptul că se găsește orice în magazinele lor și cărțile nu sînt o problemă. În definitiv, eram oameni foarte normali și semănam mai mult decît ne așteptam noi.

În una dintre discuțiile noastre, am ajuns la problema locativă: cum arată o casă de-a lor, ce camere are și alte lucruri legate de acest subiect. Și i-am povestit despre cel mai reprezentativ spațiu de locuit sovietic, care este *komunalka*. I-am explicat simplu. Uite, a fost Revoluția din Octombrie, iar Lenin și noua conducere au hotărît să redistribuie spațiul locativ întregului popor. Prin urmare, ce au făcut? Existau casele mari ale boierilor, moșierilor și aristocraților, pe care le-au naționalizat și le-au distribuit clasei muncitoare. Fiecare a primit minimum cîte zece metri pătrați. Această împărțire a dus la apariția așa-numitelor *komunalka*.

Adică imaginează-ți o casă mare, burgheză, cu vreo șase camere, cu hol, bucătărie, baie și WC. Fiecare familie primește cîte o cameră sau două, în funcție de cîte persoane sînt, iar restul, holul, baia, WC-ul și bucătăria sînt comune. Adică patru-cinci familii gestionează o casă, în care fiecare familie are un spațiu intim, că e greu să-l numim privat, și folosesc în comun o bucătărie, un WC, un hol și o baie. Cetățeanul american, devenit între timp amic, nu a înțeles nimic. Prima oară a rîs cu poftă și m-a apreciat pentru simțul umorului. A mai spus că-i place la noi, la sovietici, că avem idealuri mărețe, de-a dreptul fantastice, dar cerințe concrete de la viață foarte mici. Așa e, am apreciat eu. I-am dat un exemplu elementar

printr-o întrebare: „Cînd un cetățean sovietic descoperă că mai are doar trei ruble în casă și mai sînt încă cinci zile pînă la salariu, ce face?". „Bănuiesc că-și face un calcul cum să-i gestioneze", îmi spune americanul. Am rîs în hohote. „Greșit", îi spun eu. „Se duce la prima crîșmă și-i bea imediat pe toți, ca să scape de stresul acestui calcul." După care am mai rîs odată cu poftă. Amicul capitalist s-a uitat puțin curios la mine și a rîs și el. „Da, e clar că aveți un simț al umorului extraordinar", a concluzionat el.

Așa e cu umorul. Stăm binișor, mai ales cînd ajungem la ultimele ruble din casă. Nu de alta, dar trebuie să apelăm la vecini cînd n-avem bani, căci statul nu ne împrumută, căci știe că n-o să-i mai vadă niciodată înapoi, iar pe noi n-o să ne mai vadă la serviciu. Prin urmare, tot *komunalka* ne salvează, căci ea nu e o glumă, ci un adevăr măreț, *komunalka* e limita, nu știu dacă de sus ori de jos, a colectivizării. Eu îi explicam și el nu credea o iotă din ce-i spuneam. Puteam să-i spun că prin Moscova vin urșii grizzly și mănîncă oameni și că KGB-iștii împușcă din plăcere ziua în amiaza mare oameni prin centrul Moscovei. Puteam să-i spun orice aberație și m-ar fi crezut, dar *komunalka* nu o putea nici înțelege, nici accepta.

Îi spuneam că gătim aproape la comun, fiecare cu oala lui. Că avem program după care gătim, ne spălăm, ne facem treburile. Că îl știu nu numai pe nume pe fiecare dintre cei aproximativ 20 de vecini ai mei, ci și ce carte citește, ce ascultă, ce parfum are și chiar ce chiloți poartă duminica. El știa doar numele unei persoane de pe scara sa, restul vecinilor fiind doar numere de apartament. I-am spus că sînt o mulțime de oameni sovietici care au crezut, pînă în anii '70,

că ăsta e singurul mod de a locui. Sînt oameni care nici nu-și imaginau că „a locui" însemna și altceva decît „la comun" și că ar putea avea chiar un mic șoc culturalo-depresiv cînd nu ar mai putea să discute cu cineva, să aștepte la rînd la baie ori să guste din ciorba vecinului. Dispariția acestor inconveniente ar putea produce căderi psihice. Mă asculta și se minuna. Veneam dintr-o altă lume, pe care el nu și-o putea imagina. A pus brusc o întrebare stranie: „Cine e stăpînul, proprietarul acestui imobil?". I-am răspuns sec: „Nimeni, dar îl putem numi Statul sovietic". Asta a fost mult prea mult pentru el! A trebuit să mergem urgent să-i arăt un astfel de loc, nu înainte însă de a-l servi cu ceva tare. Șocurile trebuie prevăzute și amortizate.

Kremlinologii

Pe la sfîrșitul perioadei de restructurare gorbaciovistă, unul dintre prietenii mei s-a întors din SUA dintr-un schimb cultural. Să fi avut în jur de 40 de ani, iar eu eram doar un adolescent înfocat și dornic să răstoarne lumea și mai ales comunismul sovietic. L-am așteptat la aeroport și, în drum spre casă, l-am tot întrebat cum și ce era pe acolo. Mi-a spus de una, alta și a rostit o frază care m-a dezorientat total: „Să știi că *ai lor* sînt la fel de idioți ca și *ai noștri*". Prin categoria *ai lor*, el se referea la *politruci* și în mod special la așa-numiții *kremlinologi*. Asta da concluzie.

A venit vremea să-i cunosc pe marii *lor* specialiști în problemele noastre. De fapt, privindu-i mai bine și ascultîndu-i, mi-am dat seama că ei vorbesc aceeași limbă, doar că e întoarsă pe dos. Adică nu i-a dus capul decît să producă o antiideologie, la fel de păguboasă ca și cea pe care o contrau. Povestea lor era similară cu povestea noastră. Avea ca protagoniști doi băieți: unul bun și altul rău. Singura diferență era că acela care era bun în povestea noastră era rău în povestea lor și invers. Nimic deosebit. Problema gravă e legată de faptul că această interpretare s-a păstrat pînă în ziua de azi, deși băiatul rău din povestea lor a murit de mult de supradoză de libertate.

Și așa a rămas un singur băiat bun care s-a apucat să-i convingă pe toți, că vor, că nu vor, să asculte de el.

Într-o zi i-am spus unui prieten că această specie de specialiști, care toacă sume imense ca să bată cîmpii, le raportează date false șefilor lor. Rapoartele *lor* cincinale sînt la fel de false ca rapoartele cincinale pe care le fac *ai noștri*. Acest lucru se va dovedi în timp. Altfel cum se explică faptul că nu numai că n-au prevăzut prăbușirea sistemului, ci au și interpretat *perestroika* într-o grilă total falsă și chiar răuvoitoare. Fie că e rea intenție, fie că e prostie, tot un fals e. Diferența e doar de nuanțe. *Ai noștri* lucrau brutal și indiferent, iar *ai lor* puneau toate datele și interpretarea într-o perspectivă care avea ca scop nu cunoașterea realității, ci mărirea bugetului de cercetare. Nu putem să-i condamnăm, căci au mers pe logica perfectă a pieței. Au pus pe piață ceea ce cerea piața. Vă asigur că tragedia cea mai mare a vieții lor a fost căderea Uniunii Sovietice. Dacă am privi cu atenție la jocul dintre cele două puteri, atît jocul de-a *kremlinologii*, cît și cel de-a *disidenții*, și am fi cinstiți cu noi înșine, am putea fără mari probleme să afirmăm că *Războiul Rece* e un mare mit. Adică *Războiul Rece* nu e o confruntare între cele două sisteme, ci o colaborare. M-a frapat întotdeauna, în anii de după căderea comunismului, asemănarea incredibilă a SUA cu URSS.

Însă ce s-a întîmplat cu intelectualitatea după căderea URSS și a întregului sistem comunist mi se pare chiar tragicomic. Mare parte a intelectualilor din spațiul postcomunist au învățat acest film banal cu *good guys* și *bad guys* și și-au construit întregul discurs pe această dihotomie. Peste noapte, s-au

înrolat în gașca celor supranumiți *good guys* pentru construirea și propășirea unei noi societăți, iar băieții buni de ieri au devenit vrăjitoarele de azi și rădăcina tuturor relelor. Practic, s-au schimbat stăpînii peste noapte și au rămas la locul lor doar slugile. Știam că inteligheția trebuie să se angajeze, dar mai știam și că trebuie în primul rînd să se îndoiască – și să se îndoiască mai ales de putere. Pînă și în URSS se știa că intelectualii sînt cei care incomodează sistemul prin natura lor. Însă se pare că natura lor poate în aceeași măsură să incomodeze, dar și să slujească sistemul.

Puci

În 1991, încă mai aveam pașaportul sovietic, acel „carnețel purpuriu" de care era atît de mîndru Maiakovski: „Citiți, invidiați-mă/ Eu sînt cetățean al Uniunii Sovietice" – și despre care bancurile sovietice afirmau că, de fapt, Maiakovski ar fi spus: „Citiți, invidiați-mă/ Eu sînt cetățean, și nu o oarecare cetățeană". Și noi eram mîndri în felul nostru.

În acele vremuri tulburi ale marilor destrămări și ale entuziasmului deplin, eu eram, firește, îndrăgostit. Hotărîsem în luna august să plec, împreună cu prietena mea, în Lituania, una dintre „Republicile Unionale surori". Într-o dimineață de august am luat taxiul, acea Volgă galbenă cu însemne inconfundabile și mai ales cu acel aparat de taxat pe care, dacă-l auzi o dată, nu-l mai uiți în veci, și am plecat spre aeroport. Am plătit cîteva ruble și cîteva kopeici, după care ne-am îmbarcat în *TU– 145*, iar peste două ore eram în Vilnius. Pînă la Moscova *Aeroflotul* făcea o oră 45 de minute, pînă la Vilnius cam tot atît.

Odată ajunși în capitala Lituaniei, unul dintre orașele baltice în avangarda schimbărilor din URSS, am început să căutăm un hotel. Am găsit ceva pentru buzunarele noastre: un cămin la periferia orașului. O clădire cu patru-cinci etaje, o cameră cu mai multe

paturi, însă cu baie comună, adică trei camere la o baie. Cele trei camere erau despărțite de un antreu comun. Vecinul nostru din camera din stînga era, se pare, lituanian.

Ne-am aranjat și am ieșit să luăm pulsul orașului. Trasee clasice: centru, muzeu, cafenele și un restaurant bun, unde am mîncat ceva „cotlet în stil kievean". Ne-am întors tîrziu la hotel, cu un taxi identic cu cel cu care plecaserăm din Chișinău și al cărui aparat scotea același sunet.

Dimineață am fost treziți de bătăile cuiva în ușă. Am ieșit buimac în hol, unde vecinul meu, într-o rusă cu accent baltic, îmi spune:

— Treziți-vă repede că e *puci*.

— Ce e? – întreb eu nedumerit.

— E *puci*, dragă.

— E de bine sau de rău? – întreb eu în continuare nedumerit.

— E de rău, îmi spune el și-mi explică în două minute cum stau lucrurile.

Lovitură de stat, Gorbaciov era arestat, gașca conservatorilor preluase puterea. Iar lucrul cel mai rău era faptul că tancurile nu știu cărui batalion erau la intrarea în Vilnius și armata se îndrepta să preia televiziunea. Vacanța noastră luase sfîrșit, așa că a trebuit să mergem la Casa Telefoanelor să-i sunăm pe cei dragi, ca să vedem care era situația prin alte zone. Toată țara era în fierbere, toată țara era pe stradă.

Cîteva zile am umblat pe străzi. Aveai impresia că țara se oprise din mers și că toată lumea ieșise în stradă, să vadă în direct sfîrșitul. Am mers la Kaunnas să vedem faimosul Muzeu al dracilor și, cînd am întrebat o bătrînică drumul spre muzeu, ea ne-a

răspuns scurt: „În țară e *puci* și vouă vă arde de draci". Firește că nu ne ardea prea tare de draci. Erau ultimele zile ale URSS.

Ce-i de făcut?

E întrebarea politică fundamentală care se pune în vechea tradiție socialistă. Ori de cîte ori apare o problemă majoră, te întrebi: ce-i de făcut? Vă aduceți aminte cînd fratele tînărului Valodia Ulianov a fost arestat și condamnat la moarte pentru că a încercat să-l asasineze pe Țar? Fratele a fost condamnat, iar el s-a întrebat: „Ce-i de făcut?", și a răspuns: „Noi vom merge pe o altă cale!". Răspunsul la această întrebare a fost Marea Revoluție din Octombrie. Pînă și dușmanii de moarte ai comunismului recunosc în el un geniu al strategiilor politice. E de învățat.

Astăzi, cînd comunismul s-a oprit, țara a murit și totul a luat cursul triumfalei culturi neoliberale, noi ne întrebăm: „Ce-i de făcut?". Să ne adaptăm, să luptăm, să ne retragem sau pur și simplu să bem imediat. E greu de ales o cale dintre cele cîteva posibile.

Există posibilități? Firește că există. Există varianta *homucus*-ului cinic și oportunist. Este simplă. Ei au răspuns la această întrebare prin trecerea de la o tabără la alta fără remușcări și păreri de rău. Cinicul, chiar dacă are anumite opinii ideologice personale, poate schimba lejer barca, pentru că scopul suprem este supraviețuirea, iar Oportunistul are ca principiu ideologic doar pe cel al supraviețuirii. Astăzi îi putem

vedea prezenți la cel mai înalt nivel, vorbind cu același patos și cu aceeași convingere, schimbînd doar cîțiva termeni în discursul scris încă din perioada comunistă. Îmi aduc aminte că, acum cîțiva ani, cînd profesorul meu, un *homucus* cu principii și experiență, fiind întrebat de unul dintre colegii săi: „De ce nu te-ai înscris, măi, și tu într-un partid, că te căpătuiai?", a răspuns ironic: „Scuză-mă, dar n-aș suporta să-mi văd vechii colegi de Partid într-un alt partid". Corect. Comuniștii și komsomoliștii de ieri, cinici și oportuniști, sînt cei mai buni capitaliști și luptători pentru drepturile omului de astăzi. Ar trebui să mulțumească Partidului pentru înaltul nivel de educație politică pe care l-au primit. Da, comunismul s-a oprit, dar vă asigur, vă garantez că, dacă o mînă invizibilă ar porni acest mecanism, Cinicul și Oportunistul vor fi primii care vor susține „înaltele idealuri" și vor trece în noua tabără fără nici o mustrare de conștiință. Pe ei nu-i țin în viață idealurile, principiile ideologice și morale, ci doar un singur scop, și anume supraviețuirea prin orice mijloace și cu orice preț.

Mai există categorii care sînt, în principiu, perdante. Le-am putea numi Naivul și Entuziastul. Sînt categoriile de care orice nou început are nevoie. Ei sînt bulele și focul de artificii care fac atmosferă, întrețin flama și dau sensul și dinamica vremurilor de început. Nu există un nou început fără ei. Însă ei vor fi întotdeauna cei care la final vor rămîne pe dinafară. Ei sînt utilizați și transformați de sistem fie într-un gunoi reciclabil, fie în micii roboței de care are atîta nevoie mașinăria puterii. Alții însă cedează sau cad pradă deznădejdii, dar aceasta nu face parte din regulile jocului. Sistemul nu lucrează cu cei umiliți și obidiți.

Mai există Scepticul, cel care nu crede nimic din ce se spune și pune la îndoială totul. El știe un lucru elementar: puterea nu e făcută pentru a te sluji, ci pentru a te folosi, a te înrola, a te încadra în mecanismul său, a te pune la locul tău, locul pe care îl crede ea potrivit pentru tine. El știe că, în esență, nu există putere bună și putere rea, ci că totul are o consistență cameleonică ce te poate duce ușor în eroare; și, de aceea, trebuie să te raportezi la ea prin punere la îndoială.

Scepticul de serviciu este cel mai incomod produs. El nu poate fi tratat după aceleași reguli și cu aceleași norme aplicabile celor care se înrolează. El nu poate fi oportunist sau cinic, căci, chiar și atunci cînd are o idee, o propunere, o pune la îndoială. El nu poate fi naiv sau entuziast, căci îndoiala este departe de aceste trăsături. Astăzi, sistemul este însă mult mai subtil și mai perfid. El nu luptă cu această categorie. El încearcă să o transforme în periferia necesară, virusul util de care are nevoie sistemul. Sistemul încearcă prin orice mijloace să-l utilizeze pe Sceptic în propriul său scop; acesta încearcă însă să lupte, să nu se lase înregimentat; și singura sa armă, singurul principiu rămîne întrebarea. Firește, se întreabă și el, la rîndul său: „Ce-i de făcut?".

P.S.

Sînt cîteva lucruri care m-au obsedat mereu de cînd s-a prăbușit regimul sovietic. În primul rînd, raportul meu intim cu trecutul comunist, iar apoi, raportul actual cu el. Întotdeauna m-am întrebat: ce aș fi fost, cum m-aș fi comportat eu, cum m-aș fi transformat dacă sistemul politic comunist ar mai fi continuat? N-am un răspuns.

Dacă mă gîndesc totuși mai bine, cred că aș avea un răspuns, care nu știu dacă e valabil și pentru alții. E răspunsul meu la propria întrebare, la propriile obsesii. Și răspunsul se găsește în aceste rînduri.

Ce am vrut cu aceste înșiruiri de amintiri? Am vrut să-mi exprim cîteva gînduri esențiale. Mai întîi, lumea în care am trăit nu a fost nici atît de rea și nici atît de bună pe cît cred unii sau alții. La această lume din care am ieșit nu ar trebui să ne raportăm cu ură, dispreț, dragoste sau ignoranță, ci trebuie doar să încercăm să o înțelegem și să ne-o asumăm.

În al doilea rînd, ceea ce am trăit nu e neapărat „greaua moștenire", ci un dat, o realitate care e și rea, dar și bună. Important este ce facem cu ea, cum știm să o gestionăm și să o valorificăm.

O altă concluzie deranjează și incomodează semnificativ astăzi: faptul că, din punctul meu de vedere,

între lumea din care am ieșit și lumea în care am intrat nu există o deosebire fundamentală, ci doar una de nuanțe, de ambalaj. Dacă lumea în care am trăit era axată pe *represiune politică*, lumea în care am intrat e bazată pe *represiune economică*. Sînt două fețe ale aceleiași monede. Ambele sînt forme de represiune și de control. Ambele ne controlează și ne subordonează; încearcă să ne transforme în sclavi și mașini care răspund unor comenzi prestabilite. Ambele spală creiere la fel de perfid și ne alienează la fel de eficient. Afirm acest lucru fără a fi partizanul vreunei părți, ci ca un cinic ce încearcă să-și păstreze gîndirea lucidă.

În ultimul rînd, după cele afirmate mai sus, susțin că nu trebuie să ne încredem în nici una dintre *lumile politice posibile*, ci trebuie să le chestionăm, să le interogăm, să nu ne subordonăm, ci să rezistăm, încercînd chiar să schimbăm ceva. Cred că un astfel de raport poate face lumea puțin mai bună. Firește, nu trebuie să uităm că lumea în care trăim poate să dispară, să se transforme, iar lumea ce a fost poate să revină, să capete noi forme. Fiecare pe baricada sa, am crezut – și unii încă mai cred – că mai degrabă va veni *sfîrșitul lumii* decît că va dispărea comunismul sau capitalismul.

Cum m-aș fi comportat eu în vechea lume? Ca în lumea nouă. Compromisurile noastre în lumea nouă sînt identice cu compromisurile pe care le-am făcut în lumea veche. Am convingerea că nimic nu s-a schimbat esențial cu noi în raporturile cu stăpînii noștri, vechi sau noi.